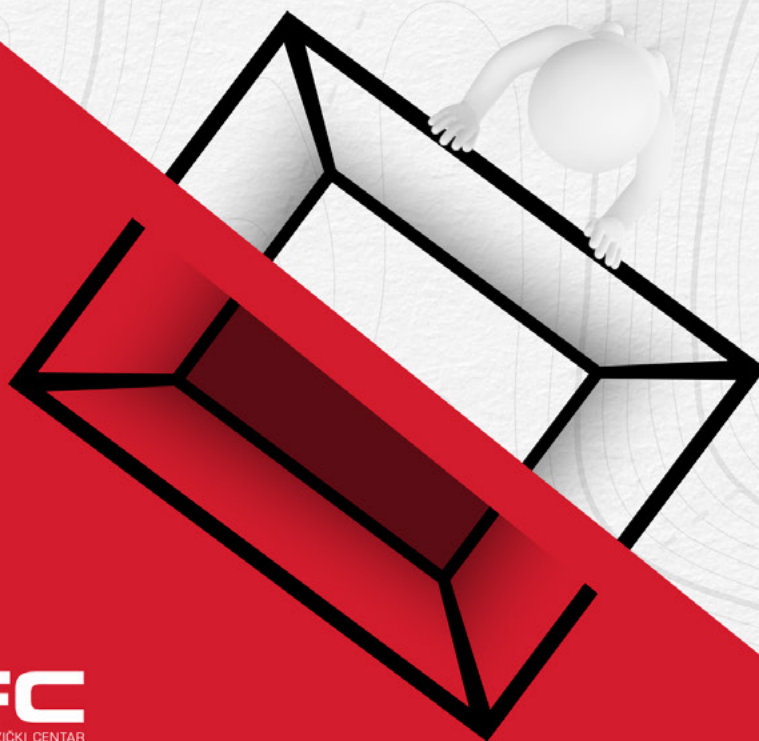


DFC STUDIJA

Neraskidive veze ili geopolitička strategija

UTICAJ SRBIJE U CRNOJ GORI



Neraskidive veze ili geopolitička strategija

UTICAJ SRBIJE U CRNOJ GORI

Sadržaj

1. UVOD	5
Overtonov prozor	8
2. MREŽA UTICAJA SRBIJE	10
Strategija i pravci djelovanja	10
Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu	11
Novi akteri	14
Sinergija proksi aktera	16
Elementi hibridnog ratovanja	18
Specijalci <i>srpskog sveta</i>	19
Vektori uticaja	21
3. RELIGIJA, POLITIKA I IDENTITET	27
Revitalizacija Srpske pravoslavne crkve (SPC)	27
Vrijednosti SPC	28
Organizacija SPC u Crnoj Gori i njen odnos sa vlastima	29
Djelovanje SPC u Crnoj Gori	31
Istorijski revizionizam i negacionizam	36
Krajnja desnica	38
Istaknute krajnje desničarske organizacije i njihove aktivnosti	38
Ruske desničarske organizacije	41
4. KAMPANJE UTICAJA	45
IN4S	47
Borba	50
Srpska radio televizija	52
Prva TV	52
Aloonline.me	54
Srpska 24	54
Adria TV i portal	55
5. OBLIKOVANJE IDENTITETA	59
6. STUDIJA SLUČAJA: POPIS	63
Političke strukture	64
Mediji	66
Srpska pravoslavna crkva	69
Akteri i organizacije – <i>srpski svet</i>	72
Društvene mreže	73
7. ZAKLJUČAK	79
8. REFERENCE	83

Uvod

Spoljna politika Srbije dominantno je opredijeljena činjenicom neprihvatanja teritorijalnog okvira srpske države i kontinuiranim zalaganjem za ujedinjenje srpskog naroda u jednu državu. Ideje o širenju teritorijalnih okvira u cilju nacionalnog ujedinjenja, pojavile su se i prije sticanja državne nezavisnosti Srbije na Berlinskom kongresu 1878. godine. Njihovo autorstvo se pripisuje Srbini iz Austrije, grofu Đorđu Brankoviću, koji je u XVII vijeku zatražio od austrijskog cara Leopolda I, podršku za podizanje ustanka srpskog naroda protiv turske vladavine i predložio formiranje *kraljevine Ilirije, koja bi obuhvatila sve Srbe u jednoj državi*.

Načertanije Ilije Garašanina iz 1844. godine prvi je program koji projektuje stvaranje južnoslovenske države na čelu sa Srbijom, a istorijske težnje zasnovane na konceptu objedinjavanja srpskog nacionalnog korpusa u jedinstveni državni okvir su na određeni način ostvarene 1918. godine formiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Odlukom takozvane *Podgoričke skupštine* (poznate i kao Velika narodna skupština srpskog naroda u Crnoj Gori) crnogorski narod je izgubio svoj identitet i međunarodni politički subjektivitet države bezuslovnim prisajedinjenjem Srbiji.

Socijalistička Jugoslavija, koja je formirana nakon Drugog svjetskog rata, koncipirana je kao država ravnopravnih republika članica u okviru koje je svoje ime i nacionalni identitet uspjela da povrati i Crna Gora. U predvečerje njenog raspada, 1986. godine, Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) je izašla sa dokumentom pod nazivom Memorandum, koji je predstavljao modifikovanu verziju ranijih velikosrpskih nacionalnih programa. Teze iz pomenutog dokumenta, prema kojima granice Srbije nijesu adekvatne demografskoj strukturi srpskog naroda i njegovoj ugroženosti od *antisrpskih snaga* izvan granica Srbije, predstavljale su pogonsko gorivo za razbuktavanje nacionalističkog pokreta. On je, bez obzira na ideološku pozadinu u rasponu od krajnje ljevice do radikalne desnice, uz određene oscilacije, zadržao svoj vitalitet i destruktivni potencijal do današnjih dana.

To je značajno uticalo na definisanje spoljno-političke pozicije Srbije nakon obnove nezavisnosti Crne Gore 2006. godine, a proglašenje nezavisnosti Kosova 2008. godine otvorilo je brojne dileme u pogledu interpretacije nacionalnih interesa, kao i načina i sredstava na koji se oni mogu ostvariti.

Pragmatični politički interesi rezultirali su približavanjem Srbije Rusiji kako bi bila iskorišćena njena pozicija u Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih nacija (UN) i mogućnost veta na zahtjev Kosova za članstvo u UN i drugim međunarodnim organizacijama. Beograd i dalje doživljava Kosovo kao dio svoje teritorije i ulaže diplomatske napore da spriječi njegovo međunarodno priznanje. Jačanju veza između dvije zemlje, pored protivljenja Rusije kosovskoj nezavisnosti, doprinijela je i energetska saradnja, kao i animozitet prema Zapadu.

U sjenci kompleksnog i dugotrajnog kosovskog problema koncipirano je i regionalno pozicioniranje Srbije koje ostavlja dilemu da li su njene inicijative o proširivanju regionalne saradnje motivisane ekonomskim razlozima i na fonu ispunjavanja zahtjeva Evropske unije o snaženju *dobrosusjedskih odnosa* ili su dio *brige o pripadnicima srpskog naroda koji žive van granica Srbije*.

Srbija nije usvojila spoljno-političku strategiju, a njena ambivalentna spoljna politika zasnovana je na takozvana četiri stuba koja čine EU, Rusija, Kina i SAD.

Koncept o tri stuba spoljne politike i vojne neutralnosti Srbije, kojeg je kreirao bivši predsjednik Vlade Srbije Vojislav Koštunica, a dopunio četvrtim stubom (Kina) bivši predsjednik Srbije, Boris Tadić, dodatno je osnažen dolaskom na vlast Srpske napredne stranke (SNS) nastale cijepanjem Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja.

Činjenica da su se odnosi na globalnoj sceni u međuvremenu dramatično promijenili nije uticala na promjenu spoljno-političkog kursa Srbije. Zvanični Beograd i dalje insistira da je Srbija neutralna zemlja na evropskom putu koja je ponosna na tradicionalno prijateljstvo sa Rusijom i čelično prijateljstvo sa Kinom.

Sa druge strane, Evropska unija i Sjedinjene Američke Države svoje odnose sa Srbijom baziraju na spoljno-političkim prioritetima, među kojima su najznačajniji: suzbijanje i ograničavanje uticaja Rusije i Kine, normalizacija odnosa između Srbije i Kosova i zaštita suvereniteta Bosne i Hercegovine. Relativni neuspjeh na tom planu može se objasniti različitim razlozima, ali svakako upućuje na potrebu promjene političke dinamike EU i SAD prema režimu u Beogradu. Srpski predsjednik Aleksandar Vučić uzurpirao je sve poluge moći u Srbiji, ali i ostvario značajan uticaj i kontrolu srpskih političkih struktura na sjeveru Kosova, u Republici Srpskoj (entitetu BiH) kao i u Crnoj Gori. Takvu poziciju, uspio je obezbijediti zahvaljujući brojnim faktorima, među kojima inertnost i neodlučnost EU i nedovoljna fokusiranost SAD na region Zapadnog Balkana igraju značajnu ulogu.

U očima Zapada Vučić je nezaobilazan faktor o ključnim pitanjima Zapadnog Balkana, iako zvanični Beograd odbija da se pridruži sankcijama Evropske unije Rusiji zbog invazije na Ukrajinu, a uticaj Kine je u stalnom porastu.

Srbija je jedina zemlja kandidat za članstvo koja nije usaglasila spoljnu i bezbjednosnu politiku sa Evropskom unijom. Neusaglašeni ciljevi sa Briselom prouzrokovali su i pad podrške građana Srbije za članstvo u EU, a tome je doprinijela i dugogodišnja kontinuirana antizapadna kampanja srpskih tabloida bliskih režimu, koji snažno utiču na profilaciju javnog mnjenja.

Mediji pod njegovom kontrolom kreirali su sliku Zapada kao neprijatelja sa čijim se pritiscima Srbija permanentno suočava posebno kada se radi o sankcijama Rusiji i normalizaciji odnosa sa Kosovom. Time je oslobođen prostor za djelovanje ruskih medija u Srbiji. *Russia Today* je 2022. godine otvorila svoju filijalu za Zapadni Balkan u Beogradu, a *Sputnik Srbija* nesmetano nastavio sa emitovanjem. Paradoksalno, Srbija je uglavnom okrenuta zapadnim ekonomijama jer značajne strane direktne investicije u Srbiju dolaze iz Evropske unije.

Nakon ruske agresije na Ukrajinu Srbija se uskladila sa nekim evropskim stavovima u međunarodnim organizacijama, uključujući Generalnu skupštinu UN. Međutim, nije se pridržavala ograničavajućih mjera protiv Ruske Federacije, štaviše, sa njom je održavala visok nivo odnosa. To otvara pitanja o strateškom pravcu Srbije.

Ocjena da je Srbija učinila važan korak pridružujući se Rezoluciji Ujedinjenih nacija kojom se osuđuje ruska agresija u Ukrajini iz 2022. godine, te da je ne treba dalje *gurati* prema Rusiji i Kini, doprinosi utisku desničarskih i nacionalističkih struktura u Srbiji i regionu Zapadnog Balkana o slabosti Zapada. To otežava konstruktivan pristup normalizaciji odnosa Srbije sa Kosovom i napuštanje politike podrške secesionističkim tendencijama u BiH. Uvođenju sankcija Rusiji protivi se većina građana Srbije koji svoje stavove profilisu putem medija pod apsolutnom kontrolom Vučićevog režima koji plasiraju prorusk, prokineske i antizapadne narative.

Evropska perspektiva Srbije ne može biti legitimisana u atmosferi koju karakteriše odsustvo konsenzusa oko strateških ciljeva i uz stavove javnosti profilisane na osnovu dugogodišnje antizapadne propagande. Odnos zvaničnog Beograda prema Rusiji teško može biti promijenjen bez rizika od gubitka podrške na izborima, uz kalkulisanu mogućnost gubitka podrške Rusije u vezi sa Kosovom, kao i njenog eventualnog okretanja drugim proksi akterima na političkoj sceni Srbije.

Velikodržavne ambicije, utemeljene na neprihvatanju teritorijalnog okvira srpske države koje su imanentne u djelovanju srpskih vladajućih struktura u istorijskom kontekstu, upakovane su u novu formu takozvanog *srpskog sveta* i ideološki i metodološki usklađene sa ruskim imperijalnim ambicijama. Pribjegavanje hibridnim metodama djelovanja ima za cilj negaciju istorije, kulture, tradicije i nacionalnog identiteta u *bliskom susjedstvu* prema kojem ruski i srpski režimi imaju aspiracije. U geopolitičkom kontekstu, drastičan oblik takvog ispoljavanja viđen je u ruskoj agresiji na Ukrajinu, dok se u regionu Zapadnog Balkana snažno reflektuje na stabilnost BiH i unutrašnje prilike u Crnoj Gori.

Snažnija reakcija zapadnih partnera i saveznika zbog ispoljavanja otvorenih hegemonističkih aspiracija režima u Beogradu prema Crnoj Gori i grubog miješanja u njene unutrašnje stvari je izostala, čemu je izvjesno doprinio i izostanak institucionalne i snažnije reakcije javnog mnjenja u Crnoj Gori. Permanentna propagandna kampanja koja se ostvaruje u sadejstvu brojnih srpskih nacionalističkih struktura iz Srbije, Crne Gore i Republike Srpske (entitet BiH), ali i javna istupanja srpskih i zvaničnika sa srpskim predznakom ne ostavljaju previše prostora za kalkulacije o njihovim stvarnim namjerama koje se kreću u pravcu postepenog preoblikovanja ustavnog okvira Crne Gore. Prema njihovim projekcijama, ona bi umjesto građanske trebala biti organizovana kao država naroda, kao etapa na putu zaokruživanja projekta stvaranja *srpskog sveta*.^{1 2} Podrazumijeva se da bi centar odlučivanja o značajnim pitanjima za sve Srbe u regionu bio u Beogradu.

Overtonov prozor

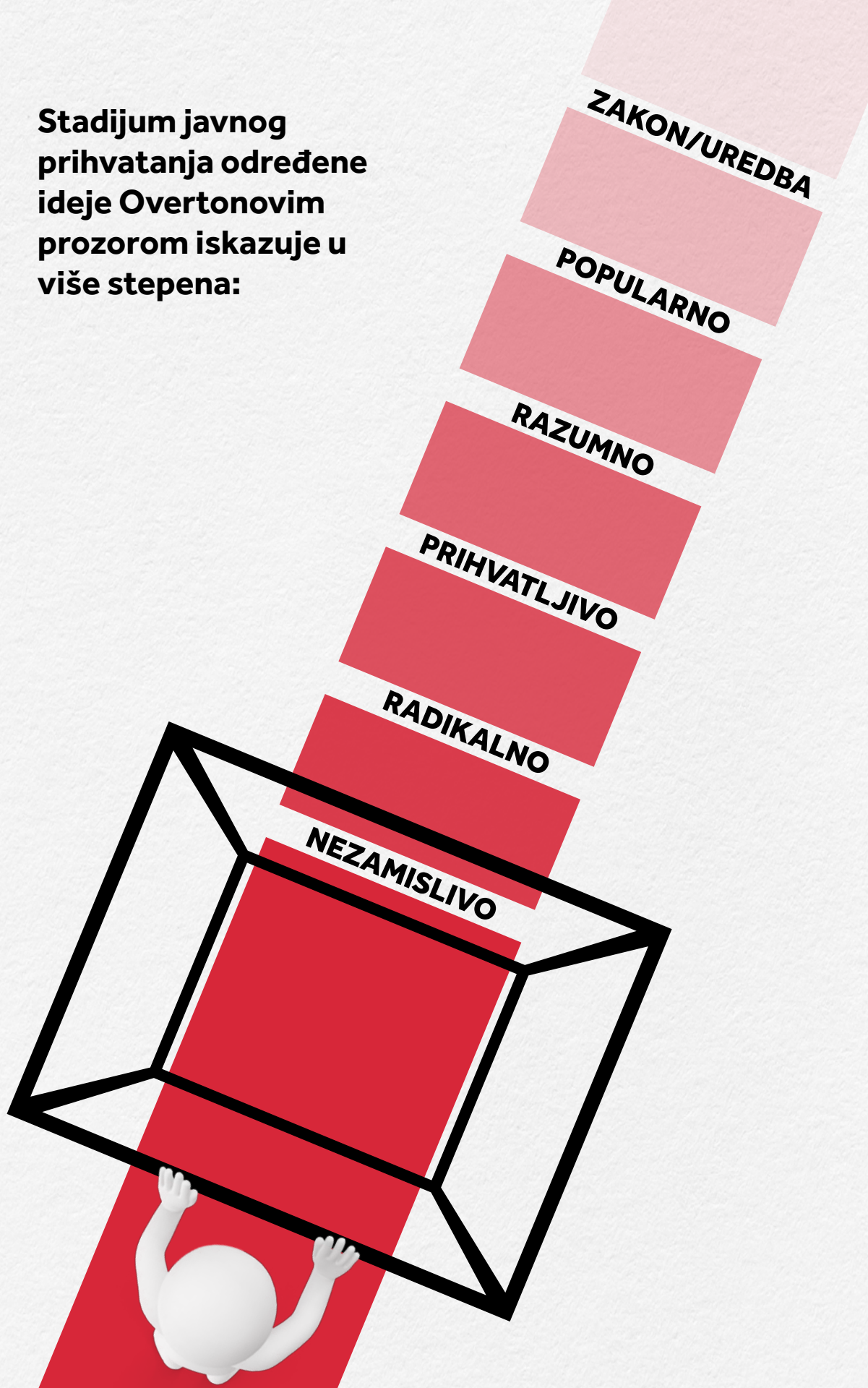
Od promjene vlasti u Crnoj Gori 2020. godine nikada se crnogorsko društvo nije suočilo sa bržom ekspanzijom efekta takozvanog Overtonovog prozora, odnosno legitimizacije ideja koje su nekada bile nezamislive.

Overtonov prozor je jednostavna i učinkovita tehnika koja omogućava *usađivanje svake ideje u svijest čak i visoko moralnog društva*. To je izraz kojim se opisuje raspon ideja, prije svega društveno-političkih, koje javnost drži prihvatljivim za debatu. Ovom rafiniranom tehnikom se obezbjeđuje postepeni uticaj, pri čemu cijeli proces ostaje gotovo neprimijećen od društva. Overtonov prozor razvijen je sredinom 1990-ih od strane Josepha P. Overtona, koji je bio viši potpredsjednik u *think tank* Centru za javnu politiku Mackinac.

Srpski proksiji u Crnoj Gori u kontinuitetu šire Overtonov prozor, pa su tako ideje koje promovise *srpski svet od tabu* postale razumne i popularne. Ideja da svi Srbi žive u jednoj državi nije nova. Međutim nakon završetka rata na prostoru bivše SFRJ, a u Crnoj Gori posebno nakon obnove nezavisnosti je bila nezamisliva. Međutim, danas je stvaranje *srpskog sveta* realna politika koju srpski proksiji nameću i teže da ona postane popularna i prihvatljiva crnogorskim građanima koji se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi. Identičan proces se odvija kada su u pitanju državni simboli Crne Gore, državni praznici, antifašističko nasljeđe i ratovi na prostoru SFRJ 90-ih godina prošlog vijeka. Državni simboli i praznici se ne poštuju i osporavaju se, kolaboracionistički pokreti iz II Svjetskog rata se predstavljaju kao antifašistički, dok se ratni zločinci iz ratova 90-ih predstavljaju kao heroji.

Overtonov prozor je jednostavna i učinkovita tehnika koja omogućava usađivanje svake ideje u svijest čak i visoko moralnog društva.

**Stadijum javnog
prihvatanja određene
ideje Overtonovim
prozorom iskazuje u
više stepena:**



Mreža uticaja Srbije

Strategije i pravci djelovanja

Nedugo nakon referenduma o nezavisnosti Crne Gore, Vlada Vojislava Koštunice donijela je 8. oktobra 2006. godine prvi strateški dokument koji je tretirao srpsku dijasporu i Srbe u regionu. *Deklaracija o proglašenju odnosa između otadžbine i rasejanja odnosom od najvećeg državnog i nacionalnog interesa* sadrži tri člana.³ U kontekstu odnosa sa Crnom Gorom posebno indikativan je prvi član koji tretira *dva nevoljno i prostorno odvojena dela srpskog naroda*. Takođe, Deklaracija tretira pitanje Srba van Srbije kao jedan od najvažniji državnih i nacionalnih interesa. Iako se Vlada Vojislava Koštunice deklarativno zalagala za Evropske integracije, 2008. godina predstavlja prelomnu tačku u regionalnim odnosima i profilisanju spoljno-političkih prioriteta države Srbije. U februaru 2008. godine Republika Kosovo je proglasila nezavisnost. Od tog momenta Srbija pitanje kosovskog međunarodnog priznanja koristi za instrumentalizaciju pitanja Srba u regionu, kao i za produbljivanje veza sa Rusijom i Kinom zbog njihovog veta u *Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih Nacija* povodom tog pitanja. Tako je Vlada Borisa Tadića u decembru 2008. godine prodala *Naftnu Industriju Srbije* (NIS) ruskoj državnoj kompaniji *Gaspromnjet* i vezala strateške izvore energije za Rusku Federaciju. Prodaja NIS nije obavljena po pravilima tržišne ekonomije, pa je jasno da taj čin predstavlja političko vezivanje Srbije za zvaničnu Moskvu i otvaranje vrata za snažnije rusko prisustvo u regionu Zapadnog Balkana.⁴

Novi pristup pitanju Srba u regionu vidi se i iz *Zakona o dijaspori i Srbima u regionu*⁵ koji je donijela Skupština Srbije 28. oktobra 2009. godine. Zakon propisuje jasne smjernice o očuvanju kulture, jezika, pisma i održavanju veza sa Srbima u regionu i dijaspori, ali i načine finansiranja projekata. Međutim, sa pozicije dugoročnog operativnog djelovanja

prema Crnoj Gori izdvaja se dokument Ministarstva vera i dijasporne Srbije pod nazivom *Strategija o očuvanju i jačanju odnosa matične države i dijasporne i matične države Srba u regionu*⁶, koji je usvojen 2011. godine. U dijelu koji se odnosi na Crnu Goru navodi se potreba: da se srpsko državljanstvo dodijeli svim pripadnicima srpskog naroda iz Crne Gore koji to žele, posvećenost obnovi sakralnog nasljeđa srpskog naroda i podrška razvoju Srpske pravoslavne crkve (SPC). Takođe, dokument se fokusira na pružanje finansijske podrške za izgradnju bogoslovija, tj. gimnazija pod okriljem SPC.

Novu strategiju djelovanja, direktnog i indirektnog miješanja u unutrašnje političke i društvene prilike u Crnoj Gori, uspostavila je vlast Borisa Tadića, a na operativnom nivou sprovodila preko njegovih savjetnika Mladana Đorđevića i Milorada Mikija Rakića. Za razliku od politike Slobodana Miloševića do 2000. godine, koja se direktno konfrontirala sa Zapadom i zloupotrebom pojedinih vojnih resursa 1999. godine pokušala destabilizaciju Crne Gore, nova taktika beogradskih vlasti bila je kriminalizacija države Crne Gore kroz kreiranje medijskih narativa. Takva nastojanja zvaničnog Beograda odvijala su se paralelno sa crnogorskim stremljenjima za učlanjenje u EU. Evropska komisija je 2010. godine dala pozitivno mišljenje o otpočinjaju pregovora za učlanjenje Crne Gore u Evropsku uniju, a Evropski Savjet joj je dodjelio status kandidata.⁷

Zapaženu ulogu u profilisanju srpskih hegemonističkih ambicija prema Crnoj Gori imao je Mladan Đorđević, savjetnik Borisa Tadića. On je u periodu od 2010. do 2012. godine koridinisao brojne aktivnosti sa prosrpskom opozicijom u Crnoj Gori, pogotovo u periodu oko popisa stanovništva u Crnoj Gori 2011. godine. Kasnije se našao na čelu organizacije *Srpski kod* koja promovira rusko-srpske interese u regionu. Činjenica da su ruske i srpske nacionalističke strukture aktivne na kanalisanju destruktivnih djelatnosti prema Crnoj Gori ukazuje da su imperijalne ambicije Rusije i regionalne projekcije moći Srbije djelovi iste agende. Aktivnosti prema Crnoj Gori su sinergetski planirane i organizovane u skladu sa strateškim dokumentima Vlade Srbije, a s ciljem zaštite *ugroženog srpskog naroda u regionu*. Narativ o *ugroženom srpskom nacionalnom biću*, identičan je sa narativom koji je kreiran poslije dolaska Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji 1991. godine, kada je cjelokupni medijsko-obavještajni aparat stavljen u funkciju stvaranje *Velike Srbije*.⁸

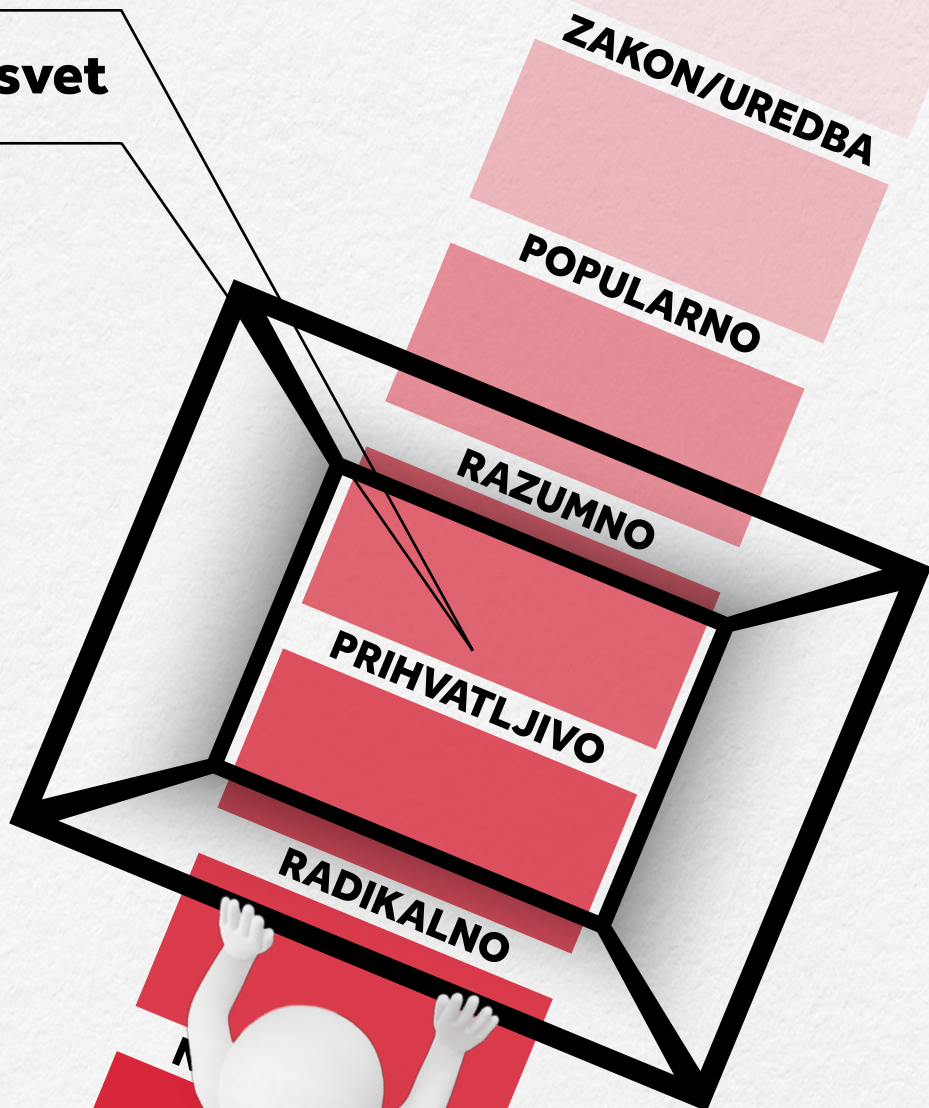
Osim brige o Srbima u regionu, za vlast u Beogradu je značajna forma pritiska bilo kreiranje medijskih afera koje su crnogorsku državu ciljano vezivale za organizovani kriminal. Crnogorsku državnost i suverenost vlast u Srbiji je pokušavala predstaviti kao produkt komunističke vlasti nakon drugog svjetskog rata, a obnovu crnogorske nezavisnosti kao rezultat djelovanja kriminalnih struktura.^{9 10}

Strategija nacionalne bezbjednosti Srbije koju je Skupština Republike Srbije usvojila 27.12.2019. godine naglašava *očuvanje postojanja i zaštite srpskog naroda gdje god on živi*. Tadašnji ministar odbrane Aleksandar Vulin tokom predstavljanja Strategije u parlamentu je kazao da *Republika Srbija pomno prati promene u okruženju i prilagođava svoju odbrambenu i bezbednosnu politiku tim promenama*.

Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu

Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu koja funkcioniše u okviru Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije svake godine opredjeljuje određena novčana sredstva za brojne organizacije i udruženja koja rade na promociji i povezivanju *matične države* i Srba u regionu. Prema *Zakonu o dijaspori i Srbima u regionu*, pojam *Srbi u regionu* po-

Srpski svet



Srpski proksiji u Crnoj Gori u kontinuitetu šire Overtonov prozor, pa su tako ideje koje promoviše *srpski svet* od tabu postale prihvatljive.

drazumijeva pripadnike srpskog naroda koji žive u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Rumuniji, Albaniji i Mađarskoj. Taj pojam je nastao kao izraz težnje matične države da unapređuje položaj i prava pripadnika srpskog naroda koji žive van granica Republike Srbije i doprinosi očuvanju srpskog jezika i kulture. Saradnja sa Srbima u regionu obavlja se kroz dvije programske aktivnosti: očuvanje i jačanje nacionalnog i kulturnog identiteta i zaštita prava i interesa dijasporne i Srba u regionu.¹¹ Tu se vidi evidentna sličnost sa državnim politikom Rusije u odnosu na sunarodnike koja je definisana *Federalnim zakonom o državnoj politici Ruske Federacije u odnosu na sunarodnike u inostranstvu* i realizuje se kroz *Rosotrudničestvo*, organ izvršne vlasti Ruske Federacije za pitanje sunarodnika.

Direktor Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu je Arno Gujon, koji je od političkog djelovanja u ekstremnom desničarskom *Bloku identitaraca* u Francuskoj evoluirao do političkog angažmana u Vladi Srbije. Gujon se predstavljao kao humanitarac koji pomaže Srbima na Kosovu. On je 2020. godine saopštio da su litije u Crnoj Gori primjer, ne samo za vjerujući narod i ne samo za Srbe, već za cijeli svijet. Da Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu značajno finansijski pomaže organizacije u Crnoj Gori potvrdio je i sam Gujon kada je u decembru 2022. godine na sjednici Odbora za dijasporu u Narodnoj Skupštini Republike Srbije saopštio da će srpskim organizacijama iz Crne Gore 2023. godine biti dodijeljeno tri puta više novca nego u 2022. godini. Prema podacima sa sajta Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu, tokom 2022. godine organizacijama sa srpskim predznakom u Crnoj Gori dodijeljeno je 3.830.000 dinara, dok je 2023. godine za projekte koji svojim kvalitetom doprinose očuvanju i jačanju veza matične države i Srba iz Crne Gore opredijeljeno 9.630.000 dinara.

Novac se dodjeljuje organizacijama i projektima kojima se navodno promoviše informativa, kultura, tradicija i obrazovanje, a zapravo se pokušava javnosti nametnuti da je srpstvo, srpski jezik, kultura i tradicija dominantna u Crnoj Gori. Uporedo sa tim se negira suverenost Crne Gore, posebno crnogorskog identiteta, jezika, tradicije i kulture, urušava sekularni i građanski karakter države i ugrožava evroatlantski put Crne Gore. Novac Vlade Srbije dobijaju organizacije bliske Srpskoj pravoslavnoj crkvi i prosrpskim i proruskim političkim strukturama u Crnoj Gori. Taj novac se usmjerava za finansiranje brojnih tribina, javnih nastupa, aktivnosti na društvenim mrežama i u medijima s ciljem pružanja podrške ekstremnim nacionalističkim i desničarskim političkim opcijama.

Neregistrovani prosrpski i proruski portal *IN4S* dobio je 2023. godine od Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu 400.000 dinara za projekat pod nazivom *Antisrpstvo u Crnoj Gori*. *Srpsko narodno vijeće* Crne Gore, čiji je osnivač i predsjednik Momčilo Vuksanović, je za projekat koji podrazumijeva izdavačku djelatnost pod nazivom *U susret popisu stanovništva u Crnoj Gori*, u junu 2023. godine, dobilo 300.000 dinara. Momčilo Vuksanović je u januaru 2024. godine, na tribini pod nazivom *Položaj srpskog naroda u zemljama regiona*, koja je održana u okviru *Svetosavskih svečanosti* u Čačku, saopštio da očekuju da će rezultati popisa pokazati značajno uvećanje broja građana Crne Gore koji se izjašnjavaju kao Srbi i koji govore srpski jezik.

U istom vremenskom periodu *Srpski nacionalni savjet Crne Gore* (osnovan na inicijativu *Srpskog narodnog vijeća*) čiji je osnivač i predsjednik takođe Momčilo Vuksanović, je za projekat *Akademске tribine* dobio 300.000 dinara. *Akademске tribine* organizovane u *Srpskoj kući* u Podgorici i Pljevljima obrađivale su teme: *Ili Njegoš ili Tito*, *Perspektive srpskog naroda u Crnoj Gori*, *Crnogorska identitetska zagonetka*, *Crna Gora i priznanje lažne države Kosovo*, na kojima su učestvovali promoteri *srpske nacionalne misli* Marko Carević, Novica Đurić, Budimir Dubak, Milo Lompar, Dejan Mirović, Dragoslav Bokan, Srđa Trifković i drugi.

Na spisku koji je sačinila Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu na osnovu odluke o sufinansiranju projekata koji svojim kvalitetom doprinose očuvanju i jačanju veza matične države i Srba u regionu, u junu 2023. godine, našlo se i *Srpsko istorijsko kulturno društvo Nikola Vasojević* iz Crne Gore. To društvo je od Vlade Srbije dobilo 200.000 dinara za projekat *Izdavanje, štampanje i promociju Glasa Holmije*. Predsjednik i osnivač tog društva je Goran Kiković, profesor istorije, član Glavnog odbora Nove srpske demokratije i nekadašnji predsjednik Skupštine opštine Berane, koji se zalagao za podizanje spomenika ratnom zločincu iz Drugog svjetskog rata, četničkom komandantu Pavlu Đurišiću. Kiković je i osnivač *Srpskog kulturnog centra Župan Prvoslav* koje je predlagalo da ulice u Beranama ponesu imena osuđenog ratnog zločinca Ratka Mladića i četničkih komandanata Pavla Đurišića i Momčila Đuića. Na te predloge reagovala je i portparolka Evropske komisije Ana Pisonero Hernandez. Ona je kazala da EU *očekuje od političkih lidera, uključujući i one na lokalnom nivou, da poštuju žrtve prošlih konflikata i da iskreno afirmišu demokratiju, pravdu i pomirenje na Zapadnom Balkanu. Glorifikovanje ratnih zločinaca, revizionizam i negiranje dokumentovanih i utvrđenih činjenica o ratnim događajima, uključujući i ratne zločine, u suprotnosti je sa najosnovnijim evropskim vrijednostima*, poručila je Pisonero. *Glas Holmije* za čije štampanje i izdavanje su opredijeljena novčana sredstva iz Srbije je časopis za književnost, istoriju i kulturu. Prema riječima glavnog i odgovornog urednika Gorana Kikovića on je *brana falsifikatima i dukljansko-montenegrinskom prekrajanju istorijske istine*. Kroz sadržaje časopisa se promovise ideja o vraćanju kapele na Lovćen koju je 1925. godine podigao srpski kralj Aleksandar Karađorđević, kao i narativ da je Crna Gora srpska država.

Novi akteri

Nakon političkih promjena u Srbiji 2012. godine djelovalo je da Crna Gora neće biti u fokusu spoljno-političkih prioriteta nove vlasti predvođene Srpskom naprednom strankom (SNS). Vlast u Crnoj Gori predvođena Demokratskom partijom socijalista (DPS) je blagonaklono gledala na promjenu u Srbiji i dolazak na vlast bivših radikala Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića. Prve godine vladavine SNS u Srbiji praćene su brojnim izjavama srpskih i crnogorskih zvaničnika o usponu odnosa između dvije zemlje, koji su često kvalifikovani kao najbolji u posljednjih dvadeset godina. Paralelno sa drugačijom regionalnom političkom dinamikom, vlast SNS i SPS otvorila je vrata za ruski medijski uticaj u Srbiji. Medijska scena Srbije postala je glavno uporište obavještajno-propagandnih aktivnosti sa portalima *Srbin Info*, *Nova srpska politička misao*, *Srbija Danas*, *Vesti-Gazeta*, *Vostok i News-Front*. Glavni stožer ruskih malignih aktivnosti postao je ruski državni medij *Sputnik*, koji je 2015. godine otvorio svoje predstavništvo u Srbiji.¹²

Čvrsto opredjeljenje Crne Gore za ulazak u NATO i dobijanje pozivnice za članstvo 2015. godine ogolilo je spoljno-političke prioritete vlasti u Srbiji. Tomislav Nikolić je sa pozicije predsjednika Srbije izjavio da Crna Gora izborom da *bude dio EU i NATO svjesno poništava samostalnost i pristaje da bude nečija igračka*.¹³ Takođe, nakon što je Crna Gora 21. oktobra 2015. godine glasala za članstvo Kosova u UNESKO, revitalizovani su narativi u javnoj politici Srbije o načinu na koji se crnogorska vlast odnosi prema Srbima u Crnoj Gori. Stari narativ iz vremena Miloševićeve vladavine o *ugroženom srpstvu* u pojedinim zemljama u regionu postao je dio zvanične politike SNS i Aleksandra Vučića. Antagonizam prema Crnoj Gori reflektuje strateški pristup Srbije koji EU integracije stavlja u istu ravan saradnje sa Rusijom, Amerikom i Kinom. Na taj način, u određenoj mjeri je relativizovan značaj EU integracija i otvoren prostor za upliv trećih strana u regionu Zapadnog Balkana.

Umiješanost Rusije u pokušaj terorizma na dan parlamentarnih izbora u Crnoj Gori 2016. godine označila je prekretnicu u odnosima Srbije i Crne Gore. Detalje o pokušaju prevrata potvrdio je tadašnji premijer Srbije Aleksandar Vučić, ali je nakon dolaska ruskog sekretara Savjeta za nacionalnu bezbjednost Nikolaja Patruševa u Beograd 26. oktobra 2016. godine, paradigma odnosa između Srbije i Crne Gore promijenjena. Institucionalna saradnja između dvije države po tom pitanju je prestala, a vlast u Beogradu je aktualizovala narativne konstrukte koji su doprinijeli remećenju međusobnih odnosa. Narativ o navodnom teškom položaju Srba u Crnoj Gori u kontinuitetu se koristio za direktno miješanje Beograda u unutrašnje prilike Crne Gore.

Treba da izdržimo, da uradimo ono što smo čuli od predsjednika Rusije koji je takvu poruku prenio meni i Milanu kada smo ga sreli u Beogradu – samo izdržite, ovo je sve trulo, ovo će vrlo brzo da se uruši.

Andrija Mandić
2019. godine

Demokratski front (DF) je 1. novembra 2016. godine zatražio sastanak sa Aleksandrom Vučićem, uz obrazloženje da je *srpski narod u Crnoj Gori izložen progonu, medijskoj i političkoj satanizaciji*.¹⁴ Sudski postupak u vezi pokušaja terorizma lideri DF su predstavili kao ugrožavanje svih građana koji se izašnjavaju kao Srbi u Crnoj Gori, a poziciju predsjednika Srbije uzdigli su na nivo zaštitnika svih Srba u regionu.

Osnaživanje veza ruskih državnih struktura i srpskih institucija nakon pokušaja prevrata u Crnoj Gori odrazilo se na intenzitet srpskog uticaja u Crnoj Gori. Ulazak Crne Gore u NATO 2017. godine nije promijenio odnos Srbije prema crnogorskoj nezavisnosti i suverenosti.

Prvi sastanak između Aleksandra Vučića i lidera DF Andrije Mandića i Milana Kneževića, Blaža Popovića ispred Matice srpske, Momčila Vuksanovića u ime Srpskog nacionalnog savjeta i Budimira Aleksića u ime Instituta za srpsku kulturu koji je održan 5. decembra 2016. godine



Milan Knežević i Andrija Mandić sa Vladimirom Putinom u Beogradu 2019. godine

Zbog genocida u Srebrenici srpski narod nikada neće i ne može, nezavisno od presuda i odluka Tribunala, zaboraviti srpsku vojsku na čijem čelu su bili Radovan Karadžić i general Mladić.

Andrija Mandić

22. novembra 2017. povodom presude Ratku Mladiću¹⁸⁰

Oslanjanje DF na Beograd i Moskvu vidljivo je i nakon ulaska Crne Gore u NATO. Lideri DF sastali su se u januaru 2019. godine sa predsjednikom Ruske Federacije Vladimirom Putinom u Beogradu. Tom prilikom Putin je lidere DF nazvao herojima.¹⁵

Osim snažnih anti-NATO narativa u javnim istupima i vaninstitucionalnom djelovanju, aktivnosti DF karakteriše snažna retorika koja delegitimiše međunarodne sudske odluke. Verbalnu politiku pomirenja koju su propagirali prosrpski proksi akteri u protekloj deceniji pratio je negatorski odnos prema ratnim dešavanjima devedesetih godina prošlog vijeka u Jugoslaviji. Presude suda u Hagu za ratne zločine počinjene u BiH za lidere DF predstavljaju kontinuitet antisrpske politike Zapada. Presude haškog suda Ratku Mladiću¹⁶ i Radovanu Karadžiću¹⁷ za genocid u Srebrenici lideri DF predstavljaju kao obračun Zapada sa srpskim narodom, a njih kao žrtve tog obračuna.

Sinergija proksi aktera

Strategija instrumentalizacije Srba u regionu dobila je obrise u 2018. godini, aktiviranjem srpskih zvaničnika i njihovih političkih proksi aktera na podizanju etničkih tenzija u Crnoj Gori. Rigidnost srpske politike prema Crnoj Gore reflektovala se na sve elemente crnogorskog suvereniteta.

Kao i Rusija u odnosu sa Ukrajinom, Srbija prema Crnoj Gori primjenjuje sve elemente *informacione konfrontacije* zarad ostvarivanja hegemonističkih ciljeva. Nametanje regionalnog autoriteta i projektovanje dugoročnih strateških ciljeva ostaje konstanta u njenoj politici. Aleksandar Vučić je prvi put nakon agresije na Ukrajinu javno govorio o budućoj viziji Srbije na obilježavanju 182. godišnjice *Srpske akademije nauka i umetnosti* 20. novembra 2023. godine. Strateško strpljenje, odnosno kupovina vremena, ukazuju da Srbija svoju budućnost ne vezuje za EU već za imperijalne Rusiju i Kinu, a da se za ostvarenje regionalnih projekcija priželjkuje bolji geopolitički momenat.¹⁸ Težnja Srbije ka multipolarizmu i želja za diverzifikaciju međunarodnog političkog poretka odslikava latentne antizapadne tendencije režima Aleksandra Vučića, uz očekivanje slabljenja uticaja Zapada i jačanja Rusije i Kine na globalnoj sceni koji bi obezbijedio pretpostavke za realizaciju strateških ciljeva koji se odnose na regionalnu agendu Srbije.¹⁹

Da li je Vučić ili bilo ko od njih uništio SRJ i pustio Crnu Goru da ode? Ljudi iz Srbije koji su dozvolili da uoči referenduma o crnogorskoj nezavisnosti 2006. izgube kampanju u zemlji sa 30 odsto Srba i 60 % građana koji govore srpski, ne mogu nazvati drugačije nego neodgovornim.

Aleksandar Vučić

22. jul 2018.

Platforma za djelovanje prosrpskih struktura u Crnoj Gori naslonjena je na spoljno-političke projekcije Vučićevog režima. Proruski narativi o imperijalnom Zapadu željnom sukoba u potpunosti su korelaciji sa stavovima Beograda. Kritika dominacije zapadnih vrijednosti i stavovi oko Kosova univerzalni su motivi prosrpskih i proruskih struktura u Crnoj Gori. Čestitka DF povodom održavanja Dvadesetog narodnog kongresa Komunističke partije Kine sublimira antizapadne težnje prosrpskih desničarskih struktura i istovjetno kao vlast u Srbiji opstanak svoje političke ideje vidi u multipolarizmu.²⁰

Osjeća se miris slobode u svijetu. Ne kažem da je došla, ali osjeti se. Vidim kako se slobodarski pokreti šire svijetom.

Aleksandar Vučić
u UN 21. 09. 2023. godine

Značajna tačka uticaja je stvaranje podjela na osnovu negatorskog odnosa prema crnogorskoj istoriji. Obilježavanje *Sto godina od oslobođenja Boke i ujedinjenja 7. novembra 2018. godine* sadrži sve elemente hibridnog djelovanja i označava nastavak destruktivne politike prema Crnoj Gori. Organizator događaja bilo je srpsko proksi udruženje *Srpski narod Boke*, a glavna poruka sa skupa je bila - *Neka živi vječno naša vjekovna zaštitnica Rusija, neka živi naša Crna Gora i Boka, naša Srbija, neka živi sloboda i nek je vječan srpski narod u Boki i vaseljeni, amin.*²¹

Nemjerljiv uticaj NR Kine na planu ostvarivanja političkog balansa u svjetskoj politici, u kojoj ne smije biti diktata jedne strane, to jest, agresivne politike Zapada, već da stvaranjem bipolarnog svijeta napokon dođe do toliko potrebne političke ravnoteže u svjetskim okvirima, kao garanta trajnog mira i amortizovanja zapadnjačkih imperijalističkih snova o daljem raspirivanju ratnih sukoba na brojnim neuralgičnim tačkama Evrope i svijeta.

Čestitka DF-a povodom kongresa Komunističke partije Kine

Narativ koji je kreiran prije ruske aneksije Krima 2014. godine identičan je narativu o srpskoj Boki koji je plasiran tokom događaja u Budvi. Vlast u Budvi, koju su činili predstavnici prosrpskih partija, nevladina udruženja i pojedinci iz srpskih institucija veličali su nestajanje države kroz narativ o oslobođenju Boke Kotorske. Namjerno svrstavanje Boke van konteksta teritorije Crne Gore služi za stvaranje slike da Boka nije dio Crne Gore već da istorijski pripada imaginarnom *srpskom primorju*. Poruke sa tog skupa *Gore glavu srpski narode Crne Gore, prošli su svi okupatori, pa će proći i ovi* imaju isto značenje kao poruke proruskih separatista sa Krima da je Krim okupirao nacistički režim u Kijevu.



Bilbord u Budvi 2018. godine kojim se veliča nestajanje Crne Gore kroz narativ o oslobođenju Boke

Bilbord na Krimu 2014. godine gdje se aneksija Krima prikazuje kao spas od okupatorske vlasti u Kijevu



Elementi hibridnog ratovanja

Članstvo Crne Gore u NATO nije predstavljalo prepreku za srpsku državnu politiku da preko političkih i drugih posrednika gradi interesnu zonu u Crnoj Gori. Nakon izglasavanja *Zakona o slobodi vjeroispovijesti*, 27. decembra. 2019. godine, koji je pokrenuo talas protestnih litija, došlo je do aktivacije proksija u Crnoj Gori u sinergiji sa političkim vrhom iz Srbije.

Aleksandar Vulin, Miloš Vučević i Nikola Selaković, članovi SNS, sa različitih pozicija u vladi Srbije od 2019. godine, aktivno djeluju na uspostavljanju uslova za stvaranje tzv. srpskog sveta. Naslanjajući se na strateška dokumenta, Nikola Selaković je u periodu od 2019 – 2024. godine, kroz izjave i javno djelovanje artikulisao etno-nacionalističku strategiju prema Crnoj Gori. Navodi iz 2019. godine da je *Crna Gora klasična srpska država*, kao i iz 2023. godine da se *Srbima u Crnoj Gori osporava identitet*, ukazuju da Selaković nezavisno od funkcije koju obavlja u vladi Srbije, sa istim intenzitetom kreira narativne konstrukte prema Crnoj Gori.

Simptomatično je interesovanje čelnika srpskog sistema bezbjednosti za unutrašnju političku dinamiku u Crnoj Gori. Aleksandar Vulin je sa pozicije ministra odbrane Srbije 2020. godine, u vrijeme održavanja litija, ukazivao da *Crna Gora postaje izvor nestabilnosti u regionu*, dok je ministar odbrane Vučević u avgustu 2023. godine tvrdio da će se Crnoj Gori *obiti o glavu priznanje Kosova, kao što se to desilo Ukrajini*.²²



Andrija Mandić ljubi sablju koju mu je poklonio srpski ministar odbrane Aleksandar Vulin 12. 01. 2020. godine



Andrija Mandić i Milan Knežević unose badnjak u zgradu Predsjedništva Srbije 06. 01. 2019. godine.

Srbija energično djeluje preko svojih proksija u regionu, plasira lažne destabilizirajuće narative prema Crnoj Gori koji podrivaju institucije, polarizuju i radikalizuju crnogorsko društvo i koji relativizuju njen suverenitet i direktno se suprotstavljaju evroatlantskom putu zemlje. Narativ o NATO agresiji prema SRJ koristi se kao polazna tačka propagandnih aktivnosti prema Crnoj Gori. Višekanalna srpska propaganda kroz aktivaciju priče o NATO bombardovanju, sa jedne strane podstiče antizapadni sentiment u Crnoj Gori, a sa druge pospješuje aktivnosti proksi aktera. Slučaj dodjele spomen-medalje Andriji Mandiću za doprinos odbrani Republike Srbije 1999. godine najbolje odlikava praksu zloupotrebe događaja iz bliske historije u psihološko-propagandne svrhe.²³

Aktivnosti srpskih proksi aktera u Crnoj Gori usko su povezane sa političkim prioritetima režima u Beogradu, stoga se i njihove aktivnosti u javnom prostoru naslanjaju na djelovanje srpske Vlade i predsjednika Srbije. Pažljivo osmišljeni događaji kontekstualizuju odgovarajući politički momenat i simbolički odražavaju odnos zvanične Srbije prema svim Srbima u regionu, zanemarujući princip nemiješanja u suverenitet susjednih država. Sa druge strane, proksi akteri slijede stavove i prioritete Beograda po svim pitanjima koja su opterećujuća za region i državu Srbiju i usklađuju djelovanje sa stavovima Aleksandra Vučića, kojeg prihvataju kao *predsjednika svih Srba u regionu*.²⁴

Specijalci srpskog sveta

Nakon smjene vlasti u Crnoj Gori na parlamentarnim izborima 30. avgusta 2020. godine Srbija je usmjerila svoje napore na informacioni prostor, odnosno teren promocije pro-srpskih partija i njihovo uključivanje u politički život Crne Gore sa pozicija vlasti. Lokalni izborni procesi, pogotovo u Nikšiću, bili su pokazna vježba srpskog režima o metodama artikulisanja njegovih interesa u Crnoj Gori. Sveobuhvatni sistem *meke moći*, potpomognut medijsko-obavještajnim aparatom, uticao je na javno mjenje Crne Gore prije lokalnih izbora u Nikšiću 14. marta 2021. godine. Emisija na TV *Happy* pod nazivom *Bitka za Nikšić*, uz dezinformacije i lažne vijesti srpskih medija, samo su dio osovine para-političkog djelovanja u novim okolnostima nakon avgustovske smjene vlasti.²⁵

Članove SNS Vladimira Mandića, Dana Šijana i Aleksandra Jokića crnogorski državni organi su privodili zbog pokušaja izbornog inženjeringa u Crnoj Gori, odnosno sumnji na kupovinu glasova i miješanje u izborni proces²⁶. Prisustvo prepoznatljivih ličnosti iz javnog života Srbije, sa članskom kartom SNS, u toku važnih društveno-političkih dešava-

nja samo je dio repertoara hibridnog djelovanja Srbije u Crnoj Gori. U oktobru 2022. godine Vlada Crne Gore je zabranila ulazak u državu Mandiću i Šijanu iz razloga nacionalne bezbjednosti, a ministar vanjskih poslova Ranko Krivokapić je na sjednici Odbora za bezbjednost 28.10.2022. godine izjavio da su te osobe finansirale političke procese u Crnoj Gori.²⁷

Njihova uloga u podrivanju demokratskih procesa uočljiva je i u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Mandić je tri dana pred izbore u BiH, 2022. godine, privođen u Banja Luci zbog sumnje na nelegalne aktivnosti u izbornom procesu.

Firma čiji je vlasnik Šijan obezbjeđivala je glasače iz BiH, odnosno entiteta Republika Srpska, koji su dovođeni u Srbiju na dan izbora 17. marta 2023. godine, dok su u zgradi čiji je vlasnik Mandić bila prijavljena 154 birača za izbore u Beogradu²⁸. Narušavanje integriteta izbornog procesa i pritisak na birače ukazuju da režim u Srbiji koristi sofisticirane metode hibridnog djelovanja zarad ostvarivanja političkih ciljeva.

Evidentni su pokušaji izbornog inženjeringa Vučićevog režima u Crnoj Gori, BiH, Srbiji. Osim zloupotrebe medija, društvenih mreža i dezinformacija, angažovanje pojedinaca sa specijalnim zadacima, poput Mandića i Šijana u izbornim procesima ilustruje tendenciju režima u Srbiji da se po svaku cijenu domogne željene izborne i političke projekcije u regionu.

Eklatantan primjer miješanja u izborni proces u Crnoj Gori je i slučaj kandidature Milojka Spajića na predsjedničkim izborima 2023. godine. U momentu kada je najavio kandidaturu za predsjednika Crne Gore, Državna Izborna Komisija (DIK) je poslala upit državnim organima Srbije, 10. februara 2023. godine i nakon četira dana dobila odgovor od nadležnog organa Srbije da Spajić ima srpsko državljanstvo i prijavljeno prebivalište u Beogradu. Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije je istom prilikom utvrdilo da drugi kandidat za predsjednika Crne Gore Andrija Mandić nema prebivalište u Srbiji, uskraćujući informacije o tome da li je on srpski državljanin, iako je on 2011. godine potvrdio da ima srpsko državljanstvo.²⁹

Očigledno da se pitanje dvojnog državljanstva koristi kao alat za vršenje uticaja na izborne procese, ali i da se pitanje građana Srbije koji imaju pravo glasa u Crnoj Gori instrumentalizuje u pogodnim političkim momentima. Kontinuirano dezavusiranje crnogorskog Zakona o državljanstvu od strane srpskih državnih organa, zvaničnika i proksija u Crnoj Gori ima za cilj promjenu biračkih prava koja bi omogućila izborne rezultate po mjeri zvanične srpske politike.

Želim da pozovem sve građane Crne Gore koji imaju državljanstvo Srbije, kao što ga imam i ja, da nipošto svoje državljanstvo ne dostavljaju crnogorskim vlastima. Ohrabrujem svakog građanina Crne Gore da uzme državljanstvo Srbije i da se ne plaši, a o tim odnosima nema potrebe da obavještava vlasti u Crnoj Gori.

Andrija Mandić
2011. godina

Politička realnost nakon izbora u Nikšiću umnogome odslikava na koji način se kreira zavisnost jedne političke grupacije od treće strane. Donacija od dva miliona eura opštini Nikšić izraz je podrške gradonačelniku Marku Kovačeviću i predstavlja ilustraciju odnosa Srbije prema Crnoj Gori nakon političkih promjena u avgustu 2020. godine. Današnja društveno-politička slika Nikšića najbolje odražava neskrivenu želju Beograda da aktivno učestvuje u promjeni kulturološke i identitetske slike Crne Gore. Aktivnosti gradske vlasti u Nikšiću sa rusko-srpskim kulturnim večerima, otkrivanjem spomenika Aleksandru Nevskom zajedno za militantnim pravoslavnim bratstvima i *Noćnim vukovima*,

te relativizatorski odnos prema antifašističkoj istoriji Crne Gore i Nikšića su direktni rezultati zavisnosti od politike zvanične Srbije.³⁰

Specifičnost lokalnih samouprava u kojima DF, odnosno koalicija ZBCG, čine vlast ogleda se u sinhronizovanim aktivnostima koje osnažuju srpski uticaj u Crnoj Gori. Opština Pljevlja je najočigledniji primjer. U Pljevljima je koaliciona vlast donijela je odluku o promjeni datuma obilježavanja Dana opštine. Uprkos činjenici da su Pljevlja multinacionalna i multivjerska sredina, koalicija na vlasti je u septembru 2023. godine odlučila da se, umjesto 20. novembra (kada su partizanske jedinice 1944. godine grad oslobodile od okupatora) Dan opštine ubuduće obilježava na pravoslavni vjerski praznik Sveta Petka.³¹ Posljedni primjer je obilježavanje Dana državnosti Republike Srbije od strane opštine Pljevlja 14. februara 2024. godine.³² Opštine Zeta i Andrijevica, u kojima ZBCG takođe dominantno čini vlast, najavljivali se usvajanje deklaracija o povlačenju priznanja Kosova. U istom periodu koalicija ZBCG je u Nikšiću i Podgorici, zajedno sa proksi udruženjima, organizovala skupove podrške Srbima na Kosovu.³³

Nakon smjene vlasti u Crnoj Gori, Srbija je preko svojih proksija pažljivo stvarala sliku ekonomske i društvene zavisnosti Crne Gore od Srbije. Osim eklatantnih primjera uticaja na lokalnu vlast u Nikšiću i asimetričnog djelovanja kroz *deklaracije o poništenju priznanja Kosova* u lokalnim parlamentima, odlazak predstavnika šest opština iz Crne Gore u Skupštinu Srbije 11. januara 2023. godine i podnošenje izvještaja o radu u Odboru za dijasporu Skupštine Srbije paradigma su aktuelnih odnosa dvije države. Izvještavanje o realizaciji Bužeta Crne Gore, osim simbolike zavisnosti od države Srbije, značajno je i sa aspekta nepoštovanja suvereniteta Crne Gore i prihvatanja Srbije kao matične države.³⁴

Obavještavanjem poslanika Skupštine Srbije da su se u kabinete predsjednika šest crnogorskih opština: Nikšić, Berane, Mojkovac, Tivat, Danilovgrad i Herceg Novi *vratili ćirilica i trobojka* projektuju se glavni prioriteti prosrpskih stranaka nakon ulaska u vlast na državnom nivou 2023. godine. Uporište za dodatno kreiranje javnopolitičkih i medijskih narativa o *vraćanju ćiriličnog pisma* i trobojke, koalicija ZBCG je pronašla u popisu stanovništva, odnosno u projekciji i prejudiciranju njegovih rezultata.

Vektori uticaja

Prepoznati eksponenti prosrpske i prorúske etnonacionalističke politike u Crnoj Gori djeluju sa pozicija svesrpskog unitarizma. Srpske propagandističke metode i narativi koji imaju za cilj kriminalizaciju crnogorske nezavisnosti i državnosti, od 2006. godine dobile su oblik strateškog komuniciranja.



— • • • —
Vladimir Božović, Gojko Raičević,
Vladimir Dobrosavljević, Đorđe
Vukadinović i Aleksandar Raković
—

Koordinisani angažman prosrpskih i proruskih snaga u protekloj deceniji, usko je vezan za period crnogorskog pristupanja NATO. Arhitektura djelovanja i ideološki svjetonazor kulturnih, medijskih, vjerskih i političkih aktera uspostavljena je pod snažnim uticajem aktuelnog rektora Univerziteta Crne Gore Vladimira Božovića. Kao predsjednik izvršnog odbora *Matice srpske društva članova u Crnoj Gori*, osnivač pokreta za neutralnost *Ne u rat - ne u NATO*, jedan od osnivača Srpske kuće u Podgorici i propagandnog portala *IN4S*, on je značajno doprinio homogenizaciji snaga koje su, paralelno sa aktivnostima za smjenu vlasti, vodile i anti-NATO kampanju. Aktivnosti *Matice Srpske* u Crnoj Gori, proruskog propagandnog portala *IN4S* i političkih proksi aktera u Crnoj Gori odvijale su se u tri smjera:

- negiranje crnogorskog identiteta
- anti-zapadna i prorуска propaganda
- osnaživanje uticaja SPC na društveno-političke prilike.

Božovićeva uloga u sagledavanju aktuelnih tačaka ulaska srpske *meke moći*, kao i mehanizama koji se koriste u tom pravcu je nezaobilazna. Njegova analiza *Ruski vektori meke moći* koju je predstavio 2015. godine u Beogradu na konferenciji pod nazivom *Borba Rusije i Srbije juče i danas, Drugi svjetski rat, Jugoslavija 1991-1999, Ukrajina 2014-2015*, postala je putokaz za rusko-srpske maligne aktivnosti u Crnoj Gori. Glavna teza u analizi je da se za razvoj rusko-srpskih vektora *meke moći* neophodno osloniti na SPC u Crnoj Gori, kao i da je razvoj srpske kulture potpuno kompatibilan sa procesom jačanja ruskog kulturnog i političkog uticaja. Božović je tom prilikom ustvrdio da je Crna Gora *zemlja srpske, pravoslavne, prorúske i panslovenske duhovne suštine* i ukazao na sličnosti crnogorskog i ukrajinskog slučaja. Tu tezu će kasnije ponavljati i razvijati politički subjekti, desničarske organizacije, ali i čelnici Srpske pravoslavne crkve. Na pomenutoj konferenciji Božović je potencirao ulogu SPC kao *najznačajnijeg i najvitalnijeg proruskog društvenog organizma u Crnoj Gori*, što se u periodu koji je uslijedio i pokazalo na djelu.³⁵ SPC se u narednim godinama aktivno uključila u političke procese u Crnoj Gori, podržavala prorúske i prosrpske političke subjekte, organizovala je litije – religijsko političke skupove, podržavala Putinovu politiku prema Ukrajini i kroz iznošenje stavova i organizovanje brojnih događaja vršila reviziju i negaciju istorije Crne Gore.

Božović je 2015. godine na okruglom stolu na temu *Crna Gora i NATO* u organizaciji Mirovnog pokreta *Ne u rat - ne u NATO* i Udruženja *Evroazijski bezbjednosni forum*, u za njega kako je kazao emotivnom trenutku poručio da su Andrija Mandić, Milan Knežević, Slaven Radunović i Igor Damjanović stvarni heroji koji su se *svojim životima izborili sa onim zločinačkim savezom koji danas kuca na naša vrata, a koji su prizvali ljudi koji su promovisali izdajstvo kao vodeću životnu i moralnu matricu*.

U Crnoj Gori danas, statistički i sadržajni volumen srpske i prorúske društvene svijesti se u potpunosti poklapa. Tu činjenicu treba posebno istaći i označiti je kao ključnu u slučaju eventualne strategije razvoja ruskih vektora meke moći ka Crnoj Gori.

Vladimir Božović
jun 2015. godine

Dodatno, Božović je naglasio da *Rusija mora da uzme jednu od ključnih legitimnih uloga djelovanja na ovom području kako bi prije svega zaštitila interese sopstvene, a i zajednice kojoj mi svi pripadamo*.³⁶ Božovićeva naklonost ka Rusiji i antizapadni narativi su evidentni u njegovoj izjavi da su *film, muzika i pipci američkog konzumerističkog životnog stila uslovlili postepeno, ali vrlo intenzivno gubljenje tradicionalnog proruskog osjećaja u ogromnom dijelu stanovništva. Vještačke i besmislene podjele i kategorije proameričko i prorúske su postavljene na dva antipoda: srpski i novocrnogorski nacionalni osjećaj*, navodi Božović.³⁷

Božović je imao značajnu ulogu u snažnoj anti-NATO kampanji koja se ogledala u brojnim događajima, autorskim tekstovima i susretima sa ruskim akterima koji su imali za cilj da onemoguće Crnoj Gori da postane dio Sjevernoatlantskog saveza. On je isticao da su *NATO bombardovanja pored čisto humanitarne funkcije, postala ključno oruđe novih geopolitičkih razgraničenja*.³⁸ Svojim aktivnostima pozicionirao se kao arhitekta strategije povezivanja ruskih i srpskih interesa u Crnoj Gori zarad promjene njenog prozapadnog kursa. Taktika objedinjavanja prosrpskih i proruskih proksija pod okrilje SPC vidljiva je tokom protesta *Demokratskog fronta* 2015. godine na kojima je učešće uzeo pokojni mitropolit crnogorsko-primorski SPC Amfilohije. Takođe, Božović je u periodu 2013 - 2017. godine preko Matice srpske i Pokreta za neutralnost *Ne u rat - ne u NATO* omogućavao lakši upliv rusko-srpskih hibridnih aktivnosti u Crnoj Gori. Jedan od glavnih aktera u promociji i kanalisanju srpsko-ruskih hibridnih aktivnosti je direktor Ruskog instituta za strateška istraživanja (RISI) Leonid Rešetnjikov, koji je koordinisao antizapadne organizacije u Crnoj Gori i tvrdio da u Crnoj Gori može doći do krvoprolića zbog pristupanja NATO savezu.³⁹

Da li znate zemlju i narod u kojima se kroz agresivne medije, falsifikatima u obrazovnom sistemu, koristeći represivna politička sredstva potomci obračunavaju sa precima?

Vladimir Božović
jun 2015. godine

Nakon pokušaja terorizma uoči parlamentarnih izbora u oktobru 2016. godine, Vladimir Božović je ocijenio da je *državni udar očigledna, ali naprasna, trajava režija u svrhu spašavanja režima Mila Đukanovića*, ističući da tadašnji premijer Srbije Aleksandar Vučić *nažalost uporno pokušava da prikrije te činjenice*.⁴⁰



Vladimir Božović i Leonid Rešetnjikov u prostorijama Matice srpske u Podgorici

Svečana akademija 2019. godine povodom 75. godišnjice oslobođenja Beograda u Drugom svjetskom ratu



Božović je bio aktivni učesnik litija, a bio je angažovan i tokom parlamentarnih izbora u avgustu 2020. godine. Tada je prema vlastitim riječima zaista sve učinio da se na izborima uspostavi koalicija *Za budućnost Crne Gore* i postao član *ekspertskog tima* nosioca te koalicije Zdravka Krivokapića. Nakon završenih izbora i pobjede opozicije Božović je naglasio da je neophodno bilo *objedinjavanje litijskog političkog potencijala, ta složena političko-šahovska operacija*, poručujući da su *glavni krojači birokratskog novog identiteta izbezumljeni i poraženi*.⁴¹

Promjena vlasti u Crnoj Gori 2020. godine osnažila je operativno djelovanje srpskih proksija na svim nivoima. Retrogradne ideje srpskog nacionalizma efektuirane su kroz sistem obrazovanja i prosvjete, a SPC dominantno utiče na društvene procese. Narativi o vještački stvorenom crnogorskom jeziku, ugrožavanju tradicionalne duhovnosti i urušavanju navodno istorijskog srpskog karaktera Crne Gore, pretočeni su u postulate za političko djelovanje. Volumen srpske *meke moći* targetirao je emancipatorske segmente crnogorskog društva koje srpski etnonacionalisti percipiraju kao prepreku za širenje rusko-srpskog uticaja. Paralelno sa dodatnom razgradnjom krhkih institucija, strategija širenja srpsko-ruskih kulturnih udruženja i aktera ima za cilj osnaživanje nacionalističkih i desničarskih ideja koje dodatno dijele crnogorsko društvo.

Sistem prosvjete i obrazovanja nakon 2020. godine postao je polje za obračun sa temeljima crnogorske državnosti. Prosrpski i proruski proksi akteri postavljeni su na čelna mjesta u tom sektoru, a Vladimir Božović je imenovan za rektora Univerziteta Crne Gore.

Iako crnogorske državne vlasti nominalno promovišu proevropsku agendu, na lokalnom nivou prosrpski akteri konstantno delegitimišu proevropski put Crne Gore falsifikovanjem istorijskih činjenica⁴², nepoštovanjem državnih simbola⁴³ i korišćenjem lokalnih parlamenata za neustavne i nezakonite aktivnosti⁴⁴. Uzimajući u obzir aktivnosti aktera od promjene vlasti 2020. godine, a pogotovo od formiranja 44. Vlade Crne Gore, na političkoj sceni odvijaju se dva paralelna procesa. Jedan podrazumijeva usklađivanje retorike i djelovanja sa javno proklamovanim evropskim i evroatlantskim strateškim ciljevima države, dok se u okviru drugog, na lokalnom nivou, jačaju mehanizmi koji Crnu Goru postepeno približavaju srpskim i ruskim vrijednosnim sistemima. Dominantan narativ o zaštiti tradicionalnih vrijednosti koji propagira SPC istovjetan je narativu koji Ruska pravoslavna crkva projektuje u bliskom inostranstvu.

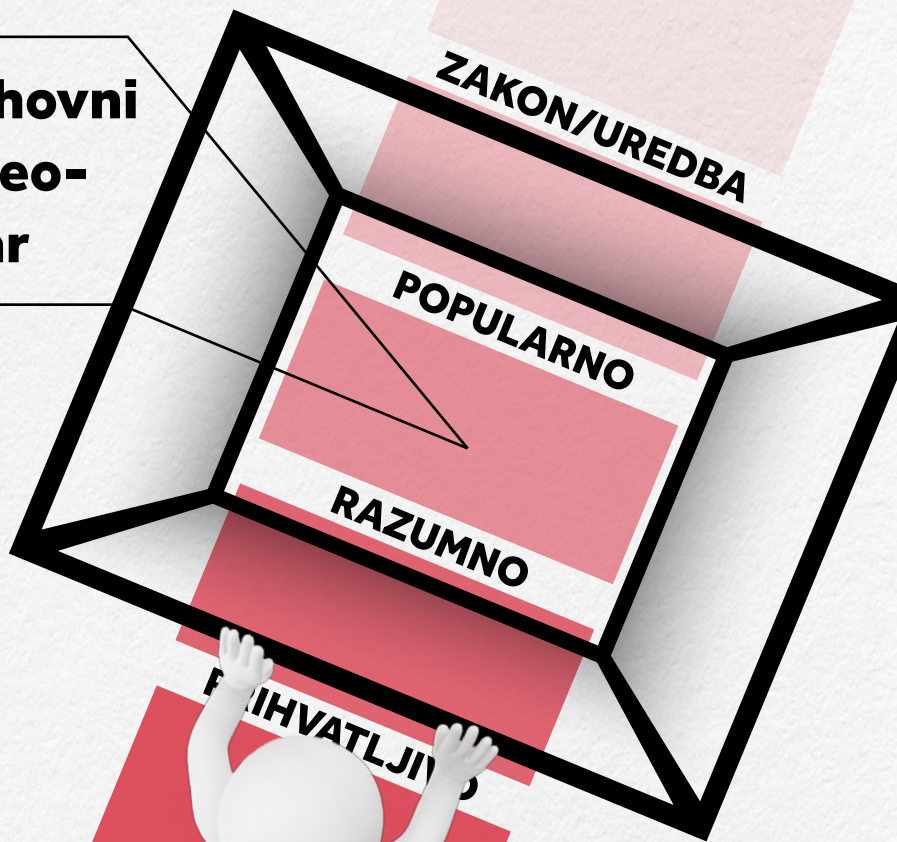
Da li znate za zemlju u kojoj su u poslednjih dvadeset godina inženjeri novog identiteta osmislili i novi jezik i ime novog jezika, samo da bi se time udaljili od suštine istorijskog bića i nasleđa njenog naroda?

Vladimir Božović
jun 2015. godine

Tim B ima ključni zadatak da nakon promjene vlasti sačuva osnovne tekovine vladavine Mila Đukanovića, prije i iznad svega, po njima, Crna Gora mora nastaviti državni život kao Američki NATO protektorat. S tim u vezi, moraju ostati netaknuti mehanizmi represije i aparthejda nad srpskim narodom, srpskom jezičkom zajednicom i srpskom pravoslavnom crkvom, kao čvrstom garancijom da se Rusija ne može (opet) ovdje usidriti.

Vladimir Božović
jun 2015. godine

**SPC kao vrhovni
moralni i ideo-
loški arbitar**



SPC se u kontinuitetu miješa u društveno-politička pitanja u Crnoj Gori. Enormni uticaj koji ta organizacija ima na crnogorsko društvo doprinosi da se nezamislive i radikalne ideje koje SPC promoviraju postepeno prihvataju i postaju popularne u društvu. Takođe, tom procesu su dale doprinos i vladajuće strukture u Crnoj Gori u prethodnih 30 godina.

Religija, politika i identitet

Revitalizacija Srpske pravoslavne crkve (SPC)

Opšta kriza u kojoj se 80-ih godina XX vijeka našla SFRJ ojačala je srpski nacionalizam u zemlji, ali i označila povratak SPC na javnu scenu. Njen povratak vezuje se za političku krizu manifestovanu događajima na Kosovu početkom 80-ih godina prošlog vijeka, kada je 21 sveštenik SPC uputio *Apel za zaštitu srpskog življa i njegovih svetinja na Kosovu i Metohiji* najvišim državnim organima Srbije i Jugoslavije, Saboru i Sinodu.⁴⁵ Apel je ukazivao na nužnost zaštite *duhovnog i biološkog bića* srpskog naroda na Kosovu i Metohiji koje je, prema njihovim navodima, u SFRJ bilo ugroženo podjednako kao pod Osmanskom vlašću.

Snažna i višestruka povezanost SPC i srpske države revitalizovana je dolaskom Slobodana Miloševića na vlast. Ono što je povezalo Crkvu i novi režim u Srbiji, uprkos njegovom komunističkom nasljeđu, bila je podudarnost njihovih krajnjih ciljeva - ujedinjenje svih Srba u jednu državu. SPC je bila autentični nosilac etnonacionalističke velikodržavne ideologije koju je Milošević prigrlio i iskoristio za mobilizaciju i ratne pohode. Odnos Miloševićevog režima i Crkve je varirao. Međutim, njegovim odlaskom i dolaskom nove vlasti, koja je svoj legitimitet otvoreno temeljila na antikomunizmu, počeo je ubrzani rad na institucionalizaciji nove uloge SPC u svim segmentima društva i države, a posebno u onima koji imaju ključnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta i sveukupnog kulturnog modela.

Danas SPC ima istaknutu ulogu u društvenom političkom životu srpskog društva, a Crkva predstavlja ključni instrument srpske države za direktno miješanje u unutrašnje stvari susjednih zemalja.

Vrijednosti SPC

Vrijednosti koje Crkva promoviše su obilježene kolektivizmom, antizapadnjaštvom i ksenofobijom, kao i izrazitom netrpeljivošću prema manjinskim društvenim (LGBTQ+) i etničkim grupama. SPC promoviše patrijarhalno društveno uređenje i suprotstavlja se konceptu rodne ravnopravnosti. Aktivnosti klera SPC u borbi protiv rodno senzitivnog jezika je posljednja potvrda te teze.⁴⁶

Etnofiletizam je ključni ideološki koncept u programu i djelovanju SPC na Zapadnom Balkanu. Zastupajući jednu etničku zajednicu, a vođena navodno humanitarnim i patriotskim osećanjima, Crkva se predstavlja kao *zaštitnica* Srba u regionu.

SPC se otvoreno suprotstavlja svemu što dolazi iz zapadnog kulturno-civilizacijskog kruga. Rukovodeće načelo, kako ga je list *Pravoslavlje* (novine srpske Patrijaršije) definisao je *Srbi u Evropu da, Evropa u Srbe, ne daj Bože*.⁴⁷ SPC ne prihvata individualizam i pluralizam već usvaja princip kolektivizma. U tom kontekstu poistovjećuje se pripadnost srpskoj naciji sa pravoslavljem. Patrijarh Pavle u svojoj knjizi *Neka pitanja naše vere* kaže: *Ja sam Srbin, a Srbin nekršten ne biva*.⁴⁸ Stav SPC je da je pripadnost naciji uslovljena pripadnošću crkvi. U suštini, SPC sistematski odbacuje same temelje modernog demokratskog društva i države. Po njenom tumačenju, liberalna demokratija i multikulturalizam, odnosno globalizacija, predstavljaju najveću prijetnju za identitet, istoriju, kulturu i tradiciju. Istovremeno, se promoviše Rusija kao bratska zemlja i zaštitnica pravoslavnog naroda.

Anti-SFRJ retorika je takođe važna stavka u ideologiji SPC. SFR Jugoslavija se tumači kao *istorijska greška i period patnje Crkve*. Ujedno se rehabilituju i promovišu kolaboracionistički pokreti koji ideološku matricu vuku iz perioda Drugog svjetskog rata i služe kao protivteža antifašističkom Narodnooslobodilačkom pokretu. Takođe, česta je i glorifikacija ratnih zločinaca iz ratova 90-ih.

IDEOLOGIJA SPC PODRAZUMIJEVA:

- etničku homogenizaciju i relativizaciju državnih i etničkih granica
- promovisanje tradicionalnih, a suštinski autoritarnih vrijednosti
- suprotstavljanje konceptu liberalne demokratije i multikulturalizma
- netrpeljivost prema manjinskim društvenim i etničkim grupama
- patrijarhalno društveno uređenje
- istorijski revizionizam i negacionizam
- antizapadni/proruski stav
- antijugoslovenstvo (anti-SFRJ)

Organizacija SPC u Crnoj Gori i njen odnos sa vlastima

Poistovjećivanje religije i nacije, odnosno izjednačavanje srpstva i pravoslavlja snažan su instrument u djelovanju etnofiletistički utemeljene Srpske pravoslavne crkve. Takođe, to je i vrlo pogodna okolnost za ostvarivanje interesa srpskog režima u regionu, posebno ako se ima u vidu činjenica da je odnos crkve i države u Srbiji uređen tako da država ima jači uticaj na SPC nego obrnuto. Srpska pravoslavna crkva predstavlja ključni spoljno-politički instrument države Srbije, obzirom na činjenicu da se njena jurisdikcija proteže izvan srpskih državnih granica. Srpska pravoslavna crkva je u Crnoj Gori organizovana kroz: Mitropoliju crnogorsko-primorsku, Eparhiju budimljansko-nikšićku, kao i djelove eparhija Mileševske i Zahumsko-hercegovačke. Podjela crnogorske teritorije na eparhije, čak i sa sjedištima izvan crnogorskih granica, na fonu je velikodržavnih pretenzija koje SPC nije krila ni tokom 90-ih godina prošlog vijeka.

U *Glasniku SPC* iz juna 1996. godine sadržana je i objava prema kojoj se *bez obzira na raspad versajske, odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jurisdikcija Srpske pravoslavne crkve i dalje proteže na sve pravoslavne na toj teritoriji.*⁴⁹ To jasno ukazuje da su velikodostojnici SPC i nakon završetka rata odlučili da, ako već ne može da se ostvari vlast srpske države, očuvaju prisustvo i uticaj Srpske pravoslavne crkve na cijeloj teritoriji bivše SFRJ. Trideset godina nakon raspada SFRJ, SPC djeluje identično i predstavlja glavni stub novog velikodržavnog projekta – poznatog kao *srpski svet*.

Srpski narod već pola veka politički razdrobljen i izdjeljen neprirodnim granicama koje rasecaju njegov živi organizam. Njih je isplanirala komunistička Internacionala, ostvarila neofašistička i ustaška okupacija, a utvrdila i produžila - protiv volje srpskog naroda - Titova komunistička diktatura preko svog izrazito antisrpskog AVNOJ-a. Zbog toga, ni Srpska pravoslavna crkva, ni srpski narod nikada nisu priznali veštačke i nelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice ustanovljene, bez istorijskih ili etničkih osnova, samovoljom komunističke gerile u uslovima okupacije i građanskog rata.¹⁸¹

Vanredno zasijedanje Sabora SPC održano 16. i 17. januara 1992. godina

Odnos SPC i crnogorskih vlasti tokom posljednje tri decenije bio je promjenljiv. Devdesetih godina prošlog vijeka mogla se uočiti bliskost vlasti, koju je tada predvodila *jedinstvena Demokratska partija socijalista (DPS)*, sa SPC. Njihova sinergija reflektovala se prvenstveno kroz podršku i promociju velikosrpskog nacionalizma koji je imao snažan zamah u Crnoj Gori početkom 90-ih. Podjelom DPS i njenim približavanjem bloku za obnovu nezavisnosti Crne Gore djelimično je narušen odnos crnogorskih vlasti i SPC.

SPC je bila eksplicitna u protivljenju obnovi crnogorske nezavisnosti. Njen stav je bio *da razbijanje zajednice može izazvati dalekosežne štetne posledice i u budućnosti ugroziti narod i njegovu slobodu u Srbiji i u Crnoj Gori.*⁵⁰ Tadašnji srpski patrijarh Pavle zajedno sa mitropolitom crnogorsko-primorskim Amfilohijem je 17. maja 2006. godine, četiri dana pred referendum, primio u posjetu Predraga Bulatovića, tadašnjeg predsjednika SNP i čelnika bloka za zajedničku državu. Tom prilikom, patrijarh je istakao da je *jedinstvo i zajedništvo temelj svakog zdravog ljudskog i društvenog života, zajedništvo u slobodi i pravdi.*

Obnova crnogorske nezavisnosti nije u potpunosti narušila odnose SPC i vlasti u Crnoj Gori. Nakon referenduma on je imao različite oblike prećutne saradnje, često uz pasivan odnos državnih institucija na višedecenijsko djelovanje SPC u Crnoj Gori obilježeno sistematskim kršenjem zakonskih propisa i nezakonitim prisvajanjem imovine, kao i devastacijom crnogorskog kulturnog i sakralnog nasljeđa. Najslikovitiji primjeri su nelegalna gradnja više vjerskih objekata (otpočeta postavljanjem limene crkve na planini Rumiji, koja je tamo dopremljena helikopterom tadašnje zajedničke države 2005. godine), kao i izostanak reakcije (ili saradnja) državnih institucija povodom uknjižavanja crnogorskih crkava i manastira u vlasništvo SPC.



Milo Đukanović i mitropolit Amfilohije

Komisija Ministarstva kulture za utvrđivanje stanja nepokretne baštine kulture Crne Gore je, 2005. godine, sačinila izvještaj pod nazivom *Stanje kulturne baštine Crne Gore*. U izvještaju je konstatovano da su dvije trećine vjerskih objekata devastirane, odnosno da su na 71% takvih objekata (koji predstavljaju spomenike kulture u Crnoj Gori) izvedeni nelegalni i nestručni radovi. Među njima je bilo 80% objekata kojima je upravljala Srpska pravoslavna crkva. Naglašena je štetnost radova koji unose elemente koji ni istorijski, ni kulturološki nijesu svojstveni Crnoj Gori. Na taj način, kreiranjem novih materijalnih dokaza, nastojale su se izmijeniti istorijske činjenice i kulturna matrica na ovim prostorima. Većina tih objekata se nalazila i nalazi se pod stalnom zaštitom države Crne Gore.⁵¹ Taj trend nastavlja se i danas. Svakodnevno se mogu registrovati novi primjeri devastacije crnogorskih vjerskih objekata.

Početkom 2020. godine, Srpska pravoslavna crkva je u svim gradovima Crne Gore organizovala masovne proteste, čiji je povod bio usvajanje *Zakona o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica* u Skupštini Crne Gore. Vjerski karakter protesta je od samog početka kombinovan sa političkim. Pored velikog broja građana koji su

iskazivali svoje nezadovoljstvo zbog donošenja Zakona, ali i zbog teškog socijalnog položaja i korupcije koja je opterećivala sve strukture društva, u protestima su učestvovala i opozicione političke partije koje su prepoznale politički potencijal litija. Zbog evidentnog poklapanja interesa klera SPC i prosrpskih političkih partija, litije su pretvorene u neprestanu kampanju za parlamentarne izbore, s krajnim ciljem smjene vlasti u Crnoj Gori.

Bespravno postavljena Crkva na Rumiji



Nakon smjene vlasti, 30. avgusta 2020. godine, SPC je postala najjača politička struktura u državi. Svoju nadmoć pokazala je u procesu konstituisanja 42. Vlade Crne Gore Zdravka Krivokapića, koja je formirana je u manastiru



Ostrog i kojom je dominantno kadrirala SPC.⁵² Iako je crnogorskoj i međunarodnoj javnosti predstavljena kao ekspertska, uz najavu da će u svom radu biti vođena profesionalnim principima zasnovanim na načelu meritokratije, ispostavilo se da su njeni prioriteti i dinamika aktivnosti bili usklađivani sa interesima SPC u Crnoj Gori.

Rat u Ukrajini otvorio je mogućnost za ubrzanje evropskog puta Crne Gore i ostvarenje jednog od njenih ključnih strateških ciljeva – članstvo u Evropskoj uniji. Međutim, 43. Vlada je prioritet dala potpisivanju Temelnog ugovora sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Netransparentnost procedure koja je prethodila njegovom potpisivanju izazvala je brojne kontroverze i rezultirala padom Vlade premijera Dritana Abazovića.

Ugovor koji relevantne organizacije koje se bave pravnim i kulturnoistorijskim pitanjima smatraju suprotnim Ustavu Crne Gore sačinjen je bez prethodne stručne rasprave,⁵³ a prema EU Izvještaju o progresu Crne Gore izazvao je rast tenzija u društvu.⁵⁴ Ugovorom se, između ostalog, Srpskoj pravoslavnoj crkvi priznaje pravni subjektivitet šest vjekova duži nego što ga ima u matičnoj državi Srbiji. Takođe joj se priznaje eksteritorijalnost u odnosu na crnogorske državne organe koja onemogućava pristup objektima SPC bez saglasnosti crkvenih autoriteta. Ovaj dokument obavezuje državu da uknjiži nepokretnosti na eparhije SPC u Crnoj Gori (bez dokaza o vlasništvu) i otvara mogućnost uvođenja vjeronauke u javne obrazovne ustanove.⁵⁵

Uvođenje vjeronauke u javne obrazovne ustanove je naredni cilj na koji se SPC u Crnoj Gori fokusira. To bi dodatno osnažilo njen uticaj u crnogorskom društvu i doprinijelo njegovoj dodatnoj klerikalizaciji. Vlada Dritana Abazovića u tehničkom mandatu dodijelila je 900 hiljada eura SPC za dvije privatne vjerske škole. Važno je istaći da je tom prilikom prekršena cjelokupna procedura licenciranja i finasiranja tih škola.⁵⁶

Djelovanje SPC u Crnoj Gori

Značajnije prisustvo SPC u društveno-političkom životu Crne Gore otpočelo je ustoličenjem Amfilohija Radovića za mitropolita crnogorsko-primorskog u decembru 1990. godine. Njegovim dolaskom na čelo SPC u Crnoj Gori počinje desekularizacija crnogorske



Mitropolit Amfilohije i lideri DF na anti-NATO protestu

države. Više od trideset godina kasnije jasno je da je taj proces dao značajne rezultate. SPC je danas prisutna u svim porama javnog života u Crnoj Gori i već duži niz godina je među institucijama u koje građani Crne Gore imaju najviše povjerenja. Osim preuzimanja crnogorskih kulturno vjerskih objekata, kao i gradnje novih, po dolasku Amfilohija u Crnu Goru intenzivirano je i medijsko prisustvo SPC. Amfilohije je na Cetinju osnovao Izdavačko-informativnu ustanovu *Svetigora* u okviru koje funkcioniše *Radio Svetigora*, kao i *Svetigora-pres*, informativnu agenciju, koja izvještava o svemu što se dešava u Mitropoliji. Infrastruktura SPC u Crnoj Gori od 90-ih godina do danas je postepeno razvijana. Takođe, iz dana u dan povećavao se i broj sveštenika i monaha. Prema tendenciozno intoniranim riječima protojereja-stavrofora Velibora Džomića, *crkvenih odbornika, vjerskih službenika i crkvenih poslužitelja zajedno sa sveštenicima, monasima i monahinjama ima više nego što ima pripadnika vojske u Crnoj Gori.*⁵⁷

SPC je protivnik demokratije, liberalizma i univerzalnih ljudskih prava, što je u kontinuitetu demonstrirano kroz javne nastupe i retoriku velikodostojnika te vjerske organizacije. Djelovanje SPC u Crnoj Gori u suštini je podređeno očuvanju ideja velikodržavnih projekata. SPC u kontinuitetu negira postojanje crnogorskog identiteta, kulture, crkve i bilo kojeg oblika zasebnosti. Srbija koristi SPC na identičan način kao što Rusija koristi Rusku pravoslavnu crkvu (RPC).

Ko ne bio vjeran jednojezičnoj, jednokrvoj Rusiji, dabogda živo meso od njega otpadalo. Bio proklet tri puta i tri hiljade puta od mene.¹⁸²

Mitropolit Amfilohije na anti-NATO protestu u Podgorici
4.10.2015. godine

Digitalni Forenzički Centar je u prethodnim studijama *Sjenke Ukrajine nad Crnom Gorom i Prijetnje demokratskim procesima u Crnoj Gori: Mapiranje Uticaja* ukazao na podudarnost djelovanja Srbije prema Crnoj Gori i Rusije prema Ukrajini, odnosno djelovanja SPC i RPC. Postoji jasna paralela u stavovima SPC i RPC prema pravoslavnim crkvama Crne Gore i Ukrajine. SPC i RPC negiraju postojanje crnogorskog, odnosno ukrajinskog identiteta, a samim tim i crnogorske i ukrajinske nacije i države, promovišući velikodržavne ideje srpskog, odnosno ruskog svijeta.

Stavovi SPC direktno su uticali na polarizaciju i radikalizaciju crnogorskog društva. Najviši predstavnici SPC, od kojih se posebno isticao mitropolit Amfilohije, često su širili govor mržnje prema građanima Crne Gore. Amfilohije je Crnogorce nazivao *komunističkim nakotom ili kopiladima, volovima, Dukljanima*. Na proslavi pravoslavne Nove godine u Podgorici 2002. godine uputio je riječi koje su shvaćene kao obračun sa Crnogorcima i onima koji su zagovarali samostalnost crnogorske države: *Neka bi Bog podario da bude što manje onih koji se klanjaju paganskom caru prokletom Dukljaninu i neka paganskog cara Dukljanina svaki Crnogorac prikuje čekićem za Vezirov most.*⁵⁸

Paradoksalno je da dvadeset godina nakon tih riječi zvanični Beograd, SPC, kao i svi srpski mediji prisvajaju Svetog Jovana Vladimira Dukljanskog i predstavljaju ga kao *prvog srpskog sveca*.⁵⁹ To je samo jedan od mnogih primjera istorijskog negacionizma i revizionizma koji širi SPC.

Istovremeno, dok predstavnici SPC vrijeđaju građane Crne Gore koji se izjašnjavaju kao Crnogorci i kršeći na taj način osnovna ljudska prava, šire narativ o ugroženosti Srba u Crnoj Gori. Identičan narativ zloupotrebljava se već 30 godina u cilju direktnog mijesanja Srbije u unutrašnje prilike zemalja u susjedstvu. Velikodostojnici SPC bili su pobornici teze da je srpski narod u Crnoj Gori *u težem položaju nego za vrijeme ustaškog režima u NDH (1941–1945)*.⁶⁰ U crnogorskom društvu i dalje postoji diskriminacija i nejednakost. Međutim, ona nikada nije bila zasnovana na nacionalnom, već je preovlađujuće profilisana na partijskom, odnosno partitokratskom principu, koji i u aktuelnom trenutku predstavlja osnovni ključ za majorizaciju ili diskriminaciju u Crnoj Gori.

Osim obnovi nezavnosnosti Crne Gore, SPC se direktno suprotstavljala i njenom evroatlantskom putu. SPC je u kontinuitetu bila uključena u anti-NATO, antizapadne mitinge, proteste i demonstracije, kampanje za parlamentarne i lokalne izbore i bila je glasna o gotovo svakom političkom ili društvenom pitanju, kršeći načelo sekularizma, konstantno promovišući ruski narativ.

Indikativne su aktivnosti SPC od početka rata u Ukrajini. Miropolit SPC Joanikije je za rat u Ukrajini optužio Zapad. On je kazao da su događaji u Ukrajini *posljedice bezbožništva koje se bilo ukorijenilo*, optužujući za to protestantsku Evropu iz koje je došlo zlo bezbožništva, ateizma i komunizma.⁶¹ Joanikije je u oktobru 2022. godine u Moskvi služio liturgiju sa ruskim patrijarhom Kirilom.⁶² Evropski parlament je 2022. godine usvojio Rezoluciju u kojoj se izražava zabrinutost zbog pokušaja pravoslavne crkve u zemljama kao što su Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, i posebno entitet Republika Srpska da promoviše Rusiju kao zaštitnicu tradicionalnih porodičnih vrijednosti i ojača odnose između države i crkve.⁶³ Ruska propaganda i dezinformacije koje jednim dijelom dolaze od SPC imaju značajan uticaj na stavove crnogorskih građana. To je potvrdilo istraživanje javnog mnjenja iz januara 2024. godine koje pokazuje da *42,7 odsto građana/ki vjeruje da Rusija vodi borbu protiv nacizma u Ukrajini, a 29,7 odsto kaže da je to laž. Oko četvrtine, 27,6 odsto, kaže da ne zna je li to istina ili laž. Svega polovina građana/ki smatra da je Rusija izvršila aneksiju teritorija Ukrajine, četvrtina (24,8 odsto) smatra da to nije slučaj, dok preostala četvrtina (25,2 odsto) kaže da ne zna.*⁶⁴

SPC se navodno zalaže za zaštitu tradicionalnih i porodičnih vrijednosti. U tom kontekstu kreira narativ da Zapad ugrožava te vrijednosti. Posebno su na udaru SPC prava seksualnih manjina. Za LGBTQ+ populaciju mitropolit Amfilohije je koristio metafore sa voćem koje ne rađa: *Voćka se sadi da bi donijela ploda. A voćka koja ne donosi ploda, ona se siječe i u oganj se baca.*⁶⁵ SPC se protivila organizovanju Prajda u crnogorskim gradovima. Bivši patrijarh SPC Irinej je 2011. godine Prajd nazvao *paradom srama*, a LGBTQ+ aktiviste *grupom nastranih*.⁶⁶ Prvi Prajd u Crnoj Gori je održan u Budvi 2013. godine, uz snažnu poli-

Uklonjen lik Zdravka Krivokapića
sa freske u hramu
Hristovog vaskrsenja



cijsku pratnju. Šetnju su obilježili brojni incidenti i napadi na učesnike povorke. Takođe, po završetku šetnje, budvanski paroh SPC Boris Radović je osveštao Trg i ugostiteljske objekte. Uz osude, kako je rekao *parade srama i bolesti* i moleći se Bogu da *od Budve i Crne Gore odagna sve bolesti i sve napade đavolske*, pop Radović je rekao da su homoseksualci *neprijatelji čitave vasiljene*.⁶⁷

Odnos SPC prema LGBTQ+ populaciji se nije promijenio ni narednih 10 godina. Dan uoči Prajda 2022. godine, SPC u Crnoj Gori je organizovala moleban za svetinju braka i očuvanje porodice, nazivajući Prajd razvratom i nemoralom.⁶⁸ Iako istraživanja pokazuju visoku podršku pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji od preko 75%, posljednje istraživanje javnog mnjenja koje je pokazalo da svaki drugi/a građanin/ka (53,8 odsto) smatra da EU



Paroh SPC Boris Radović je
osveštao Trg i ugostiteljske
objekte u Budvi

i zapadne zemlje aktivno promovišu promjene tradicionalnih vrijednosti i nameću devijantno ponašanje. Isto tako, porazan podatak je da 66,2 odsto građana/ki vjeruje da homoseksualnost predstavlja prijetnju za tradicionalni koncept porodice. Ovo su rezultati direktnog uticaja SPC na društvo u Crnoj Gori.⁶⁹

Amfilohijevo nasljeđe

Mitropolit Amfilohije je bio jedna od najuticajnijih ličnosti ne samo u SPC, nego u cjelokupnom pravoslavnom svijetu. Njegovo djelovanje je znalo da se razlikuje od stavova sjedišta SPC u Beogradu, a slikovit je primjer sukoba sa aktuelnim predsjednikom Srbije Aleksandrom Vučićem.¹⁸³ Amfilohije je bio žestoki kritičar Vučića posebno u pogledu njegove politike prema Kosovu. Međutim, suštinska pozadina tog sukoba je bila borba za uticaj unutar crkve ali i na političkoj sceni u Crnoj Gori. Vlasti u Beogradu su uspješno kontrolisale SPC u Srbiji, međutim njen ogranak u Crnoj Gori, koji je predvodio Amfilohije, pokazivao je određenu dozu autonomije. To pokazuju i titule koje je Amfilohije sebi pripisao: *arhiepiskop cetinjski mitropolit crnogorsko-primorski egzarh sveštenog trona pečkog*.¹⁸⁴ Jedina službeno priznata titula Amfilohija u SPC bila je isključivo – mitropolit crnogorsko-primorski.

Nakon Amfilohijeve smrti situacija se značajno promijenila. *Centrala* u Beogradu u potpunosti je izbrisala Amfilohijevo nasljeđe. U maju 2021. godine, SPC je ukinula Episkopski savjet u Crnoj Gori, zbirni naziv za eparhije SPC u Crnoj Gori - Pravoslavna crkva u Crnoj Gori, kao i liturgijsku i počasnu titulu arhiepiskopa cetinjskog za mitropolita crnogorsko-primorskoga. Indikativno je da je SPC ukinula Episkopski savjet u Crnoj Gori, a da to nije uradila u Hrvatskoj.¹⁸⁵ Takođe, najbliži Amfilohijevi saradnici su degradirani.¹⁸⁶ Ilustrativan je primjer bivšeg premijera Zdravka Krivokapića koji je bio Amfilohijev politički proteže. Krivokapić je konstatno targetiran od strane političkih, medijskih i vjerskih krugova kojim upravlja Beograd, što je posebno bilo vidljivo nakon njegovog odbijanja da potpiše Temeljni ugovor čiji je tekst grubo narušavao interese Crne Gore. Karakterističan primjer distanciranja SPC od Krivokapića je uklanjanje njegovog lika sa freske u Hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici. Odnos prema Amfilohijevoj zaostavštini, političkoj i vjerskoj, jasno ukazuje da vlasti u Beogradu, svetovna i vjerska, ne žele da dozvole bilo koji vid autonomije srpskim organizacijama u Crnoj Gori. Potpisivanje Temelnog ugovora je bila finalna tačka tog procesa.

Istorijski revizionizam i negacionizam

Crna Gora se posljednjih godina suočava sa izazovom očuvanja antifašističkih vrijednosti usljed uspona ekstremne desnice na širem području Zapadnog Balkana. Taj trend je dodatno podstaknut učešćem desničarskih struktura u vlasti, kako u Srbiji, tako i u Crnoj Gori. Pored toga, na političku dinamiku značajno utiče i rastući uticaj Srpske pravoslavne crkve. SPC sa jedne strane minimizira značaja Narodnooslobodilačkog pokreta, a sa druge, intenzivno radi na rehabilitovanju kolaboracionističkih pokreta iz Drugog svjetskog rata.

Taj trend uticaja iz Srbije se ispoljava kroz istorijski revizionizam i negacionizam, zasnovan uglavnom na konfabulacijama, a direktno utiče na jačanje krajnje desničarskih i antidemokratskih snaga koje se suprotstavljaju građanskom ustrojstvu Crne Gore.⁷⁰

SPC često marginalizuje partizanski pokret i narodne heroje iz Drugog svjetskog rata, stavljajući ih u negativan kontekst. Paralelno sa tim, organizuje parastose u čast četničkom komandantu generalu Draži Mihailoviću, te redefiniše istorijske datosti, pozicionirajući četnički pokret kao dio antifašističkog pokreta. Episkop budimljansko-nikšički Metodije Ostojčić veličao je u avgustu 2022. godine Dražu Mihailovića i Pavla Đurišića, četničke prvake u Drugom svjetskom ratu, odgovorne za ratne zločine i masovne pokolje civilnog stanovništva. Episkop Metodije je tokom parastosa u Gornjem Zaostru, koji je prethodio tradicionalnom četničkom skupu, Mihailovića i ostale četničke vođe nazvao *komandantima koji su se borili za ispravnu stvar*. Parastosu obavljenom u Sabornom hramu u Nikšiću 2023. godine prisustvovali su predsjednik opštine Marko Kovačević i predsjednik lokalnog parlamenta Nemanja Vuković, kao i ambasador Rusije u Crnoj Gori Vladislav Maslenikov.⁷¹



Četnička zastava na okupljanjima ispred Hrama Hristovog vaskrsenja u Podgorici

Ambasador Ruske Federacije na parastosu Draži Mihajloviću

Jedan od istaknutih predstavnika SPC u Crnoj Gori, sveštenik Gojko Perović, u autor-skom tekstu, četničkog vođu i njegove sljedbenike predstavlja kao antifašističke borce za slobodu, pozivajući se i na presudu Višeg suda u Beogradu iz 2015. godine.⁷²

Na okupljanjima koja je u nekoliko navrata organizovala SPC ispred Hrama Hristovog va-skrsenja u Podgorici bila je istaknuta crna četnička zastava sa natpisom *Sa verom u Boga za kralja i otadžbinu*. SPC daje ideološke smjernice prosrpskim organizacijama, uključujući političke partije, kulturna udruženja i medije.

Istraživanje javnog mnjenja je ukazalo da je svega trećini građana Crne Gore (32.3%) *bliži* partizanski pokret. Za manje od petine ispitanika (18%) to je četnički pokret, dok skoro polovina anketiranih ne može da se odredi o tom pitanju (49.7%).⁷³

Pripadnici Noćnih vukova na obilježavanju
godišnjice zločina u Dolima



Zločini u Dolima i Velici

Najkompleksniji pristup istorijskom negacionizmu je vidljiv kada se radi o odnosu prema crnogorskom antifašističkom nasljeđu. Uz konstantne pokušaje izjednačavanja partizanskog i četničkog pokreta, manipuliraju se žrtvama okupatorskog terora tako što se potenciranjem vjerskih sukoba napada osnovno vezivno tkivo antifašističkog jedinstva. Takav pristup je vidljiv kroz obilježavanje zločina u Dolima i Velici.

U junu 1943. godine 7. SS divizija Princ Eugen pobila je preko 520 civila iz Pivske župe. Zločin je izvršen u okviru operacije Pete neprijateljske ofanzive, poznatije kao Bitka na Sutjesci, tokom koje je čitav pivski kraj bio poprište žestokih borbi partizanskih jedinica i njemačkih snaga.

U znak sjećanja na ubijene civile, 1977. godine je podignut memorijalni kompleks Dola u opštini Plužine. Kompleks je narušen 2006. godine kada je SPC na toj lokaciji podigla kapelu i drveni zvonik. Takođe, jedan od primjera istorijskog negacionizma prema antifašističkom nasljeđu jeste kitotorski natpis koji je postavljen 2006. godine kada je kapela sagrađena: *Stradanje godine gospodnje 1943. mjeseca juna u dan sedmi neprijatelji krsta i srpstva pobiše na ovom svetom mjestu 520 nevinih žrtava*. Time se pokušava kreirati narativ da se radilo isključivo o represalijama nad stanovništvom koje su bile vjerske i nacionalne prirode. To je istorijska neistina i eklatantan primjer revizionizma koji je prisutan u javnom prostoru koji, ne samo da se ne sankcioniše, već se promoviraju od strane vlasti.¹⁸⁷

Danas se godišnjica tog zločina obilježava uz prisustvo sveštenstva SPC, političkih struktura koje podržavaju kolaboracionističke pokrete iz Drugog svjetskog rata, kao i krajnjih desničarskih grupa poput *Noćnih vukova*.

Krajnja desnica

Snažan uticaj Srbije, a posebno Srpske pravoslavne crkve na društveno-politička dešavanja u Crnoj Gori reflektuje se i kroz jačanje krajnje desničarske ideologije sa srpskim predznakom. Krajnja desnica u Crnoj Gori djeluje na identičnim principima kao i u Srbiji. Politički prostor desnice u Crnoj Gori pokrivaju brojne prosrpske i proruskke partije zaogrnutе plaštom *tradicionalnih pravoslavnih vrijednosti, istorijskog nasljeđa i starih saveznštava*, koje od 2020. godine dominantno utiču na političke procese. Uz njih, sve je veći broj organizacija koje se navodno bave humanitarnim aktivizmom, a u suštini predstavljaju krajnje desničarske organizacije u Crnoj Gori. Krajnja desnica u Crnoj Gori je dobro organizovana, uz evidentnu sinergiju pojedinih političkih partija, medija, krajnje desničarskih organizacija iz Crne Gore i Srbije.

Uloga koja je pripala Srpskoj pravoslavnoj crkvi kada je u pitanju identitetska profilacija pravoslavnog stanovništva u Crnoj Gori je dominantna i opredjeljujuća. Zapravo je SPC kreator ideološke matrice djelovanja desničarskih partija i organizacija, kao i medija koji ih promovišu i podržavaju. SPC je na sebe preuzela društvenu odgovornost i na temeljima etnofiletističke dogme i istorijskih konfabulacija o osamstogodišnjem kontinuitetu na području Crne Gore pokušava da ponudi novi, odnosno alternativni – izrazito antizapadni i proruski ideološki i vrijednosni okvir.

Krajnje desničarske pro-srpske organizacije u dužem periodu pokušavaju ostvariti istaknutu ulogu u društveno-političkom životu Crne Gore. Njihove aktivnosti posebno su bile vidljive tokom važnih dešavanja – litija, parlamentarnih i lokalnih izbora, ustoličenja mitropolita, kao i brojnih protesta.

Istaknute krajnje desničarske organizacije i njihove aktivnosti

Značajan broj krajnje desničarskih organizacija u Crnoj Gori i regionu se krije iza humanitarnog rada, nastojeći da *omekšaju* svoj imidž, kako bi bile društveno prihvaćene. Neke od njih samo na prvi pogled djeluju kao humanitarne, ali kad se sagledaju njihovi stavovi i aktivnosti i kada se oni kontekstualizuju, otkriva se njihova agenda zasnovana na desničarskoj ideologiji i militarističkom duhu.

Vidljivošću i djelovanjem posebno se ističu *Pravoslavno bratstvo Stupovi, Miholjski zbor, Zavjetnici Tvrdoš Nikšić, Čojstvo* i Društvo rusko-srpskog prijateljstva *Sveti Georgije*. U redovima tih organizacija ima više pojedinaca sa odsluženim dugogodišnjim zatvorskim kaznama i kriminalnim dosijeima. Iz Uprave policije je saopšteno da se među članovima NVO *Pravoslavno bratstvo Stupovi* nalaze bezbjednosno interesantna lica, koja su registrovana i kao *počinioci najtežih krivična djela*.⁷⁴

Zavjetnici Tvrdoš Nikšić su registrovani u oktobru 2021. godine kao nevladina organizacija u čijoj su djelatnosti *kulturne, edukativne, humanitarne i duhovne aktivnosti na zaštiti i unapređenju istorijskog nasljeđa našeg naroda*.

Stupovi i *Zavjetnici*, osim što su učestvovali u litijama, bili su i akteri protesta ispred *Radio televizije Crne Gore (RTCG)* zbog prikazivanja filma *Quo vadis, Aida* na Prvom kanalu *RTCG* (29. decembra 2021. godine) jer govori o genocidu u Srebrenici. Dvadesetak predstavnika NVO *Zavjetnici Tvrdoš Nikšić* i NVO *Pravoslavno bratstvo Stupovi* protestovalo



Pravoslavno
bratstvo Stupovi
ispred Hrama
u Podgorici u
formaciji

Protest srpskih
desničara ispred
RTCG



je ispred ulaza u zgradu Javnog servisa, uz transparent na kojem je pisalo *Srebrenica nije genocid*. Slavko Perošević, kojeg su mediji u Srbiji promovisali kao *heroja litija*, u ime okupljenih, izjavio je da zločin koji se dogodio u Srebrenici nikako ne može biti tretiran kao genocid, te da se može razmatrati na nekim nivoima da li se u Srebrenici dogodio određeni zločin. Iako je Više državno tužilaštvo ispitalo da li je neko od njih ili svi prisutni počinio krivično djelo izazivanje vjerske, rasne i nacionalne mržnje, tokom izviđaja je utvrđeno da nije izvršeno nijedno krivično djelo iz njihove nadležnosti. Isti učesnici, predvođeni Peroševićem izazvali su incident u Nikšiću tokom obilježavanja Dana državnosti 13. jula 2022. godine. Zahvaljujući očiglednom i svjesnom propuštanju policije, uz nacionalističke pjesme, sa zastavama Srbije, Rusije i trobojke sa bijelim crnogorskim grbom, grupa je isprovocirala neredu na Trgu Šaka Petrovića, te je policija morala da interveniše zbog sukoba sa učesnicima skupa koji su imali crnogorska nacionalna obilježja.

Nakon ruske agresije na Ukrajinu, u Crnoj Gori je organizovano nekoliko skupova podrške Ruskoj Federaciji sa srpskim, ruskim i četničkim zastavama, uz poruke da je Rusija *pravednik u ratu koji vodi u Ukrajini, te da je Zapad glavni krivac za taj rat*. Skupovima su prisustvovali i članovi lokalnog ogranka *Noćnih vukova, Ravnogorskog pokreta*, ali i članovi pravoslavnih bratstava. Skandiranjem Rusiji i Putinu, pjesmama o srpskom Kosovu, pripadnici desnih nacionalnih srpsko-ruskih organizacija su dali podršku Rusiji u ratu protiv Ukrajine.

Crnogorske institucije nijesu reagovale povodom aktivnosti ovih desničarskih nacionalističkih organizacija uprkos njihovom kontinuiranom širenju vjerske i nacionalne netrpeljivosti.

Političko djelovanje *Miholjskog zbora*, kojeg je osnovao sekretar Eparhije budimljansko-nikšićke Mijajlo Backović, prvi put je primijećeno uoči parlamentarnih izbora 2020. godine. Ta organizacija je više puta javno isticala da je aktivno učestvovala u *svrgavanju režima Mila Đukanovića*. Nakon izglasavanja nepovjerenja Vladi Crne Gore u februaru

2022. godine, njeni pripadnici su učestvovali u organizovanju protesta i blokadama saobraćajnica u Crnoj Gori. Zajedno sa članovima pravoslavnih bratstava *Stupovi* i *Zavjetnici Tvrdoš* uputili su jasne zahtjeve političkim subjektima da novu Vladu treba da formiraju stranke parlamentarne većine konstituisane nakon izbora 2020. godine i manjinske partije. Otvoreno su prijetili miru u Crnoj Gori kroz najavu da će formiranje manjinske Vlade Dritana Abazovića izazvati neviđeni haos u državi. Zdravko Nišavić, predsjednik *Miholjskog zbora* bio je član organizacionog odobra *narodnih protesta* i govornik na skupovima.

Osim zbivanja na crnogorskoj političkoj sceni i regionalna dešavanja često su okidač za aktiviranje i djelovanje krajnje desničarskih organizacija i pojedinaca. Događaji na Kosovu u maju 2023. i oktobru iste godine su to potvrdili.

Nakon incidenta u Zvečanu (u maju 2023.) u Crnoj Gori i Srbiji je održan niz *protesta podrške srpskom narodu na Kosovu*, koji su uglavnom imali anti-NATO i anti-EU karakter. Tradicionalno, u Crnoj Gori takvi skupovi se održavaju uz blagoslov Srpske pravoslavne crkve i aktivno učešće sveštenika, proruskih i prosrpskih političkih partija i medija.

Već u junu iste godine je u organizaciji *Miholjskog zbora* održan skup podrške Srbima na Kosovu. Protest je bio internacionalnog karaktera jer se istovremeno održavao u Tivtu, Beogradu i italijanskom gradu Veroni. Osim podrške Srbima na Kosovu, protesti su imali jasnu anti-NATO i anti-EU konotaciju.⁷⁵ Protest u Veroni organizovali su Srbi iz Italije i organizacija *Verona per la libertà* (*Verona za slobodu*). Na kraju protesta iscijepana je i zapaljena zastava NATO.

Oružani napad srpskih ekstremista na sjeveru Kosova, u oktobru 2023. godine, dodatno je aktivirao deničarske organizacije u Crnoj Gori. Na društvenim mrežama pojavio se sni-



Slike sa protesta podrške Srbima na Kosovu

mak Zdravka Nišavića u kojem poziva na mobilizaciju stanovništva i veterana da ukoliko bude potrebno idu na Kosovo. Ujedno, to je nastavak kampanje koja je vođena proteklih mjeseci pod sloganom *kad se vojska na Kosovo vrati*. U više gradova u Crnoj Gori, Srbiji, ali i u Rusiji osvanuli su i grafiti sa istim motom. Crna Gora se, u kontekstu regionalne bezbjednosti, ponovo pokazala kao plodno tlo za hibridno djelovanje. Hibridnim djelovanjem i instrumentalizacijom Crkve stvara se klima za konsolidaciju radikalno desnih organizacija, koje najčešće djeluju u okviru navijačkih grupa ili crkvenih bratstava.

Ruske desničarske organizacije

U Crnoj Gori djeluju i ogranaci ruskih desničarskih organizacija. Crnogorski ogranak *Noćnih vukova* je osnovan 1. septembra 2014. godine sa sjedištem u Podgorici. Kao osnivači se navode Vukoman Bulatović (ovlašćeno lice), Dragan Maraš i Željko Obradović. Prema podacima sa njihovog sajta, ciljevi Udruženja su njegovanje i čuvanje pravoslavne vjere, humanitarni rad, očuvanje multietničkog sklada, kao i promocija zdravih stilova života. Oslanjaju se na pravoslavne vrijednosti i tradiciju predaka, žive po amanetu Svetog Petra Cetinjskog, a zemlja i dom su im svuda gdje žive pravoslavni Sloveni.

U spektru aktivnosti koji se može vidjeti na njihovoj zvaničnoj stranici su prisustvo anti-NATO skupovima, odlazak na rođendan predsjedniku ruskog ogranka *Noćnih vukova*, posjete manastirima, crkvama, ruskim školama i vrtićima.

U organizaciji NVO *Monterusija*, *Noćni vukovi* su 9. maja 2015. godine predvodili defile crnogorskih motociklista u okviru proslave Dana pobjede. U tadašnjem saopštenju NVO *Monterusija* najavljeno je da će ta NVO pod pokroviteljstvom ruske Ambasade i *Rosotrudničestva* organizovati niz manifestacija u Baru, Budvi i Herceg Novom.

Prvu značajniju javnu promociju u Crnoj Gori, *Noćni vukovi* su imali 12. septembra 2016. u Kotoru na skupu kozaka iz Rusije, Srbije i *Kozačkog centra* Crne Gore, osnovanog s ciljem učvršćivanja veza sa Rusijom. Ceremoniji su prisustvovali i predstavnici Srpske pravoslavne crkve.

Upravo bliskost sa SPC je nešto što karakteriše *Noćne vukove*. Oni su u oktobru 2018. godine bili u pratnji tadašnjeg patrijarha srpskog Irineja tokom posjete Crnoj Gori. Zajedno sa pravoslavnim bratstvima bliskim Srpskoj pravoslavnoj crkvi, *Noćni vukovi* su učestvovali na protestnim litijama SPC tokom 2020. godine. Njihovo prisustvo je zabilježeno i u Cetinjskom manastiru, 5. septembra 2021. godine, prilikom ustoličenja mitropolita Joanikija.

Noćni vukovi su bili posebno aktivni nakon napada Rusije na Ukrajinu. Između ostalog, prisustvovali su skupu podrške ruskoj agresiji na Ukrajinu 2. marta 2022. godine ispred Skupštine Crne Gore. Taj skup je na svom Fejsbuk profilu promovisao Aleksandar Zaldostanov, vođa *Noćnih vukova* iz Moskve.

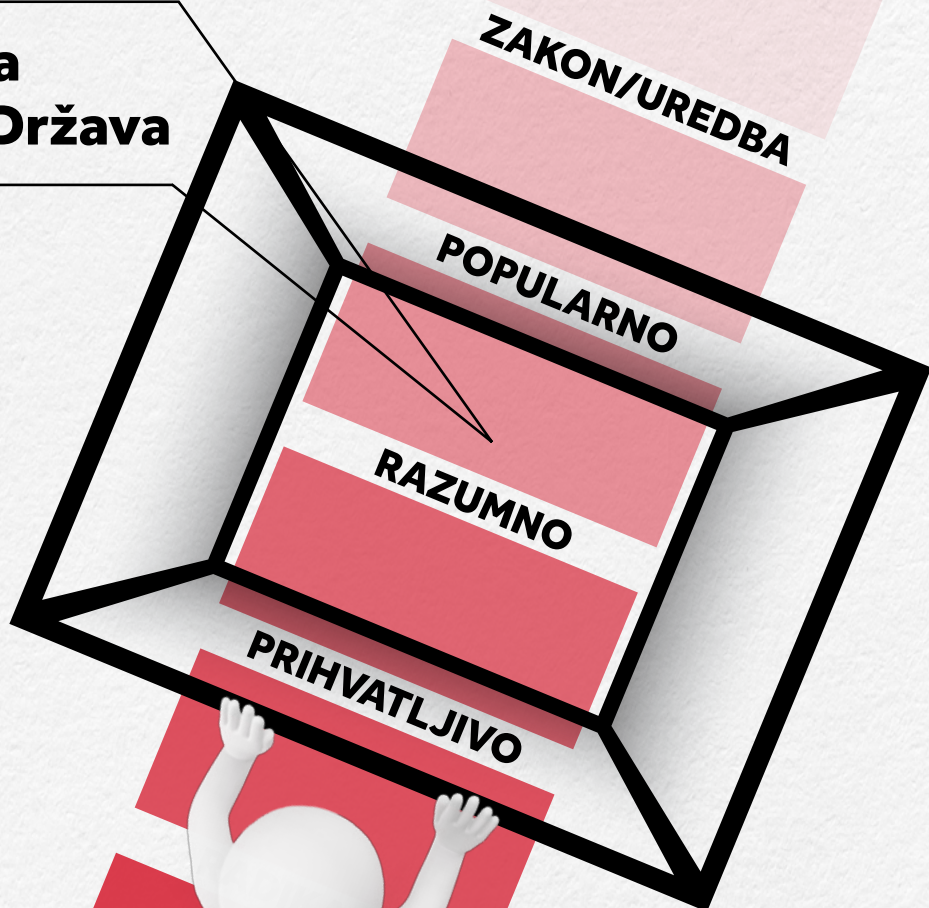
Balkanska kozačka vojska formirana je 11. septembra 2016. godine u Kotoru. Uniformisani kozaci i bajkeri koji su došli iz Rusije, proruskih djelova Ukrajine, Srbije i Crne Gore, boravili su ispred Crkve Svetog Nikole u Kotoru, gdje je liturgiju održao tadašnji kotorski paroh Srpske pravoslavne crkve Momčilo Krivokapić. Nakon propovijedi odaslane su antizapadne poruke zamaskirane pravoslavljem i panslavizmom. Među prisutnima su bili: general Viktor Vladimirovič Zaplatin, vrhovni ataman Balkanske kozačke vojske, koji je kao

predstavnik Ruske Federacije preko 16 godina radio u Srbiji, kozački pukovnik Slobodan Pejović, ataman Crne Gore i Zaplatinov zamjenik, kozački pukovnik Vojislav Vidaković, glavni ataman za Srbiju, Crnu Goru i Republiku Srpsku, kao i sveštenik Mijajlo Backović.

Početak oktobra 2022. godine u Danilovgradu je održana ceremonija povodom obilježavanja Svete prvomučenice Tekle Ravnoapostolne. Predvodio ju je episkop budimljansko-nikšićki Metodije Ostojić, a prisustvovali su ambasador Ruske Federacije u Crnoj Gori, otpravnica poslova Ambasade Republike Srbije u Crnoj Gori, kao i pojedini poslanici u Skupštini Crne Gore. Na ceremoniji su uz Mijajla Backovića, bila i lica u uniformama *Saveta kozača*, na kojima je jedna od putinovskih agresorskih oznaka V.

Noćni vukovi i Kozačka vojska, po uzoru na saborce iz Rusije, od svog osnivanja su direktno povezani sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Ideološka matrica SPC upravo spaja *Noćne vukove* sa radikalnim pravoslavnim bratstvima u Crnoj Gori.

Crna Gora - Srpska Država



Djelovanje prosrpskih medija u sinergiji sa političkim subjektima, aktivistima i analitičarima ogleda se u snažnim kampanjama tokom važnih društveno-političkih dešavanja u Crnoj Gori.

Kampanje uticaja

U savremenim društvima i digitalnom dobu mediji igraju ključnu ulogu u širenju manipulacija, pri čemu autoritarni režimi i strani akteri često koriste te metode kako bi pojačali podjele unutar društva. Mediji nijesu samo alat za prikupljanje i širenje informacija, već i proizvođači, kontrolori i vlasnici informacija koje oblikuju prema svojim interesima i preferencijama. Strani akteri često koriste medije kao platformu za propagandu kroz plasiranje narativa, dezinformacija i lažnih vijesti kako bi uticali na javno mnjenje, manipulirali informacijama i podivali povjerenje u državne institucije. Strani uticaji putem medija mogu se manifestovati i kroz pokušaje da se utiče na izborne procese, što može ozbiljno narušiti njihov integritet. Maligni uticaji koji se ostvaruju putem medija predstavljaju vid *meke moći*. Savremeni mediji imaju velike mogućnosti za oblikovanje javnog mnjenja i društvene svijesti. Putem kontrole informacija i načina na koji se one predstavljaju javnosti, strani akteri kroz medije utiču na oblikovanje emocija, mišljenja i ponašanja ljudi u svim sferama društva. Taj fenomen je posebno izražen u regionu Zapadnog Balkana, gdje se prosrpski i proruski narativi često koriste kako bi se podržale određene političke strukture ili ciljevi. Različiti mediji i onlajn platforme se koriste za hibridne kampanje koje ciljaju prozapadne i prodemokratske aktere.

Medijsku scenu Crne Gore karakteriše djelovanje više različitih medija čije sadržaje i uređivačku politiku oblikuju političke i ideološke preference njihovih vlasnika koji su dominantno strani akteri. Iako je pluralizam medija poželjan u razvijenim demokratskim društvima, vrsta pluralizma koja vlada u medijima u Crnoj Gori doprinosi daljoj polarizaciji crnogorskog društva. U Crnoj Gori strani maligni uticaj putem medija predstavlja ozbiljan izazov za suverenitet, društvenu stabilnost i demokratske procese u zemlji. Medijske manipulacije i upliv stranih aktera u sferu medija može značajno uticati na integritet crnogorskog medijskog ambijenta stvarajući konfuziju kod šire javnosti i podrivajući njihovo povjerenje u novinarstvo.

Srbija ima značajan upliv na medijsku scenu Crne Gore kroz vlasništvo u medijima. Interes kompanija iz Srbije koje kupuju crnogorske medije nije finansijske prirode, već je njihov interes da ostvare određeni uticaj. Strani entiteti, dominantno srpski, kupovinom domaćih medija u Crnoj Gori omogućavaju kontrolu informacija koje se distribuiraju i utiču na uređivačku politiku. Mediji u Crnoj Gori su takođe pod značajnim uticajem političkih struktura i aktera koji medije koriste za oblikovanje javnog mnjenja po njihovoj volji što predstavlja manipulaciju. Istraživanje javnog mnjenja Digitalnog Forenzičkog Centra iz 2023. godine pokazalo je da svaki treći ispitanik (33.9%) smatra da političke partije kontrolišu rad medija. Da mediji rade u interesu političkih struktura izjasnila se gotovo polovina građana, njih 44.6%.⁷⁶

Djelovanje medija u sinergiji sa političkim subjektima, aktivistima i analitičarima ogleda se u snažnim kampanjama tokom važnih društveno-političkih dešavanja u Crnoj Gori. Kanalisanjem dezinformacionog narativa da je Crna Gora *ambasadoristan* i kontinuiranim plasiranjem paušalnih i neargumentovanih ocjena o izopštenosti Srba iz društveno-političkih tokova i aktivnom i opredjeljujućem učestvovanju zapadnih ambasada u procesu formiranja vlasti u Crnoj Gori, Srbija nastoji da vrši uticaj čiji je osnovni interes da se formira vlada po mjeri zvaničnog Beograda. Zvanični Beograd kao reprezentе srpskog naroda u Crnoj Gori doživljava isključivo političke partije bivšeg *Demokratskog fronta*, što se ogleda u intenzivnim kampanjama prosrpskih portala *Borba* i *IN4S*.

Ozbiljan problem predstavlja strani politički uticaj koji se ostvaruje upravo kroz vlasništvo u medijima. Cilj i interes domaćih i stranih političkih subjekata je da se putem medija u javnost plasira samo ono što njima odgovara i što im donosi političke poene. U Crnoj Gori je evidentno da postoje pritisci na medije, ali i veze pojedinih medija sa političkim subjektima ili stranim malignim akterima. U Crnoj Gori godinama unazad meku moć putem medija dominantno vrše Rusija i Srbija. Još 2014. godine, tokom perioda relativno dobrih odnosa vlasti u Srbiji i Crnoj Gori, Srbija je ostvarila značajan uticaj na medijsku scenu Crne Gore dolaskom srpskog tabloida *Informera* koji je svojim izvještavanjem kršio Kodeks novinara Crne Gore. Crnogorsko izdanje *Informera* ugašeno je 2017. godine, ali je srpsko izdanje tog medija (štampano i onlajn) nastavilo da plasira narative i manipuliše informacijama o Crnoj Gori. O tome svjedoče i monitorinzi medija koje je sprovodio DFC. U kojoj mjeri *Informera* i drugi mediji iz Srbije izvještavaju o Crnoj Gori govori podatak da su tokom četiri godine monitoringa najčitanijih medija iz Srbije u Crnoj Gori koje je sproveo DFC objavili 41.178 članaka o Crnoj Gori koji su najčešće bili upitnog kvaliteta.

Pored medija iz Srbije, *meka moć* Srbije i Rusije se ogleda i kroz agresivnu propagandu koja se ostvaruje putem medija koji nijesu izvorno srpski ili ruski, ali prate njihovu agendu. Takvi mediji u Crnoj Gori plasiraju dezinformacije i lažne vijesti, ali i narative kao suptilnije forme manipulacija koje su mnogo opasnije zato što nijesu lako prepoznatljive. Dezinformacije i narativi domaćeg porijekla su često instrumentalizovani od strane lokalnih političkih elita kako bi se ojačala njihova pozicija i eliminisali politički protivnici.

Jedan od ključnih alata koji se koriste za kontrolu medija su pravni manevarski potezi, posebno tužbe poznate kao strategijske tužbe protiv javne participacije (SLAPP). Te se tužbe, često bez osnova, koriste kako bi se zastrašili mediji, novinari i akademske strukture koje istražuju osjetljive teme ili saopštavaju neugodne istine. Osim pravnih prijetnji, demokratske strukture su često zbog njihovog rada izložene i pritiscima, direktnim prijetnjama i napadima. To stvara klimu straha i autocenzure, što rezultira smanjenom sposobnošću medija da obavljaju svoju ključnu ulogu u društvu.

IN4S

Ključnu ulogu u promociji proruskih i prosrpskih narativa u Crnoj Gori ima portal *IN4S* koji, osim u Podgorici ima svoje redakcije u Beogradu, Novom Sadu, Nikšiću, Sjevernoj Mitrovici i ukrajinskom Donbasu. Portal *IN4S* nije registrovan, što znači da ne podliježe zakonskoj regulativi Crne Gore, a u impresumu se kao glavni i odgovorni urednik navodi Felix Savon, kubanski bokser. Stvarni osnivač i glavni i odgovorni urednik portala *IN4S* je Gojko Raičević. Raičević je bio i na čelu NVO *Ne u rat – Ne u NATO* i zalagao se za organizovanje obaveznog referenduma o ulasku Crne Gore u NATO⁷⁷, dok je sa druge strane djelovao kao ruski propagandista. Portal je prepoznat po širenju dezinformacija, nacionalne i vjerske netrpeljivosti, govora mržnje, narativa kojima se negira crnogorski nacionalni i kulturni identitet, targetiranju nevladinog sektora i građanskih aktivista i kršenju Zakona o medijima i Zakona o zabrani diskriminacije. U brojnim tekstovima na tom portalu afirmišu se ratni zločinci, politika Vladimira Putina, kao i agresija Rusije na Ukrajinu, a negira genocid u Srebrenici. Portal *IN4S* afirmativno izvještava o politici predsjednika Srbije Aleksandra Vučića, koji je 2021. godine poslao avion Vlade Srbije kako bi Gojko Raičević bio prebačen na liječenje u kovid bolnicu u Batajnici.⁷⁸



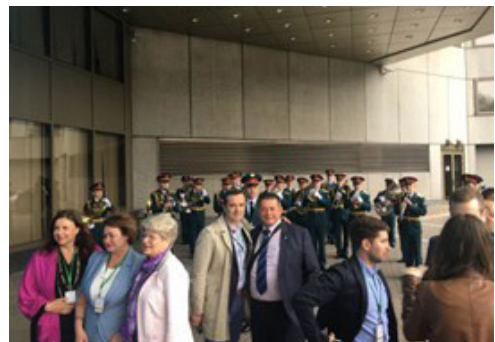
Gojko Raičević

U izvještaju američkog State Departmenta, u kojem su predstavljeni stubovi ruske kampanje dezinformisanja, portal *IN4S* je označen kao dio propagandnog ekosistema ruske dezinformacione kampanje.⁷⁹ DFC je ranije pisao⁸⁰ da je *IN4S* osnovan 2009. godine i da je među osnivačima, pored Gojka Raičevića i Vladimir Božović, sadašnji rektor Univerziteta Crne Gore.

Vladimir Božović i Gojko Raičević su zajedno, 2017. godine, boravili u Moskvi gdje su prisustvovali Plenarnom zasjedanju Prvog saziva Skupštine naroda Evroazije i VII sazivu Skupštine naroda Rusije. Istom skupu prisustvovali su i Vojin Grubač, kolumnista portala

lako meka moć u svojoj definiciji sadrži i neke druge važne komponente, mislim da je kultura centralni sastojak ovog pojma. Da bi Crnu Goru zadržali u srpskom identitetskom polju, a time i u zoni ruskog uticaja, potrebno nam je osnaživanje kulturnih i medijskih institucija u regionu.

Vladimir Božović 2015.



Vladimir Božović i Gojko Raičević u Rusiji 2017. godine

IN4S, Marko Kovačević, predsjednik opštine Nikšić i Mlađan Đorđević, nekadašnji savjetnik predsjednika Srbije Borisa Tadića i sekretar Savjeta za Srbe u regionu i dijaspori.

Pojedini moldavski mediji su u maju 2023. godine u svojim člancima iznijeli određene podatke o navodnim vezama Gojka Raičevića sa ruskim obavještajnim strukturama kroz plasiranje naručenih tekstova putem portala *IN4S*. Ti mediji su objavili fotografiju iz 2016. godine na kojoj je Raičević navodno u društvu ruskih agenata, među kojima je i Ana Bogačeva, članica Agencije za istraživanje interneta, koju FBI potražuje zbog nezakonitog miješanja u američke izbore.⁸¹ Moldavski mediji među saradnicima Gojka Raičevića navode Igora Damjanovića, dopisnika *IN4S* i raznih ruskih izdanja, Vladimira Božovića, rektora Univerziteta Crne Gore i Dražena Živkovića, osnivača i urednika portala *Borba*.⁸²



Gojko Raičević
i Ana Bogačeva

Rusku propagandističku misiju portal *IN4S* je intenzivirao početkom ruske agresije na Ukrajinu, u februaru 2022. godine, kada su plasirane lažne vijesti i narativi kojima se veličala ruska moć i pravdala odluka o već isplaniranoj invaziji na suverenu državu Ukrajinu. Putem različitih platformi *IN4S* širene su informacije precizno i dosljedno harmonizovane sa stavovima zvanične Moskve. Ključni čovjek koji plasira rusku propagandu u Crnoj Gori putem *IN4S* portala, a koja dolazi direktno iz ruskih institucija i medija je Igor Damjanović. On je zajedno sa sveštenikom Srpske pravoslavne crkve Mijajlom Backovićem, 16. februara 2023. godine, bio na sastanku u Ruskoj ambasadi u Podgorici, nakon čega je otputovao za Rusiju. Osim za *IN4S*, Damjanović je o dešavanjima sa fronta izvještavao i za srpske medije *Alo* i *Happy TV*. Nakon što mu je Fejsbuk platforma suspendovala profil na određeni period i onemogućila objavljivanje spornog sadržaja, on je otvorio Telegram kanal *Rat uživo* koji broji preko 20 hiljada kori-

≡ **telegraph.** ACTUAL POLITIC OPINI SOCIAL ECONOMIC EXTERNE LIFESTYL

EXTERNE

Federația Rusă atacă de pe frontul hibrid din Muntenegru

TELEGRAPH
6 MAI 2023



Skrinšot naslova moldavskog medija



Igor Damjanović prima orden od pukovnika Sedoj



Igor Damjanović u društvu ruskih vojnika na frontu u Ukrajini

snika.⁸³ Igor Damjanović je boravio sa ruskom vojskom na terenu gdje je i odlikovan medaljom *Patriot Rusije* od strane pukovnika *Sedoj*, komandira bataljona *Jevgenij Rodionov*, zbog njegovog truda na objektivnom izvještavanju o situaciji na Frontu.⁸⁴ Igor Damjanović je tokom 2015. i 2016. godine pisao tekstove za ruske portale *Katehon* i *Geopolitica.ru* koji su u izvještaju američkog Stejt departmenta označeni kao dio takozvanog propagandnog ekosistema ruske kampanje dezinformacija. Pored toga, Damjanović je i začetnik pokreta *Besmrtni puk* u Crnoj Gori, koji je formiran po uzoru na međunarodni, civilno-patriotski pokret za očuvanje ličnog sjećanja na generacije iz Drugog svjetskog rata, koji je osnovan u februaru 2014. godine u Rusiji. Aktivnosti *IN4S* i Igora Damjanovića očigledan su primjer ruskog malignog uticaja i propagande koji direktno utiču i degradiraju evroatlantski put Crne Gore. I u ovom slučaju izostala je bilo kakva reakcija nadležnih organa države Crne Gore na takvo djelovanje.

Prosrpski i proruski portal *IN4S* često plasira uvrede i provokacije upućene nacionalnim manjinama ili njihovim političkim predstavnicima. Na taj način, taj portal učestvuje u kampanji koja ima za cilj polarizaciju i dugoročno urušavanje društva i građanskog koncepta Crne Gore. Uvrede koje se sa tog portala upućuju Albancima i Hrvatima u Crnoj Gori ne nailaze na reakcije crnogorskih institucija. Sa druge strane, podršku portalu *IN4S*



Gostovanja Dritana Abazovića, Zdravka Krivokapića i Milojka Spajića na platformama *IN4S*

i njegovom uredniku Gojku Raičeviću pružaju Goran Danilović, lider Ujedinjene Crne Gore i direktor Agencije za kontrolu obezbjeđivanja kvaliteta visokog obrazovanja, Milivoje Brković, odobornik u Skupštini Glavnog grada, sveštenik Srpske pravoslavne crkve, Mijajlo Backović, *Prava Crna Gora* i njen lider Marko Milačić, stranica *Bunt* koja je prepoznata po širenju dezinformacija, antizapadnih narativa, govora mržnje i poziva na nasilje. Upravo su to kanali putem kojih se širi *meka moć* koja ne mora da preraste u konkretno nasilje, ali koja značajno utiče na povećanje tenzija u društvu.

Pored direktne podrške tom portalu, izražene u pojedinačnim slučajevima, legitimitet su mu davali i pojedini crnogorski zvaničnici gostujući na njegovim platformama. Među njima su bili Dritan Abazović, Zdravko Krivokapić i Miloško Spajić. *IN4S* je za svoje djelovanje pomognut i ohrabren i od javnih državnih preduzeća Elektroprivrede Crne Gore (EPCG) i Crnogorskog elektrodistributivnog centra (CEDIS) koji su tokom 2021. i 2022. godine imali potpisane ugovore sa tim portalom za reklamiranje. Na taj način se novac crnogorskih građana dodjeljuje portalu koji nije registrovan u skladu sa crnogorskim zakonodavstvom i koji često krši Kodeks novinara Crne Gore.⁸⁵

Borba

Osnivač portala *Borba* je Dražen Živković koji sada obavlja i funkciju glavnog i odgovornog urednika *Prva TV*. Na portalu *Borba* plasiraju se narativi da su srpski narod i Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori diskriminirani i ugroženi, te da Crna Gora treba da radi na jačanju veza sa Srbijom i Rusijom, a ne sa zapadnim partnerima. Na portalu *Borba* se uočava svakodnevna podrška prosrpskim političkim subjektima u Crnoj Gori. U fokusu su bivši *Demokratski front*, odnosno koalicija *Za budućnost Crne Gore* i njeni lideri, ali i veličanje lika i djela predsjednika Srbije Aleksandra Vučića i politike koju on vodi.

Živkovića je zajedno sa Gojkom Raičevićem crnogorska policija privodila 2020. godine zbog sumnje da su objavili lažnu informaciju o eksploziji u Vili Gorica i na taj način izvršili krivično djelo izazivanje panike i nereda.⁸⁶ Tada su im podršku ispred Tužilaštva pružili funkcioneri *Demokratskog fronta*.

Borba daje značajan medijski prostor brojnim akterima iz Srbije i Crne Gore koji šire ideju da Crna Gora treba da postane dio *srpskog sveta* i ujedini se u jednu državu sa Srbijom i Republikom Srpskom, negiraju crnogorski nacionalni i državni identitet i samostalnost države Crne Gore. Kolumnisti portala *Borba* su podržavaoci predsjednika Rusije Vladimira Putina i zagovornici njegove *specijalne vojne operacije* u Ukrajini, protivnici NATO i zapadnih demokratskih vrijednosti, negatori genocida u Srebrenici, protivnici postojanja Kosova kao nezavisne države i promoteri osuđenih ratnih zločinaca. Portal *Borba* u kontinuitetu koristi pristrasnost kao mehanizam manipulacije kada izvještava o Srbiji, njenom predsjedniku Aleksandru Vučiću i *Srpskoj naprednoj stranci*. Izvještavanje Borbe i koordinisano djelovanje



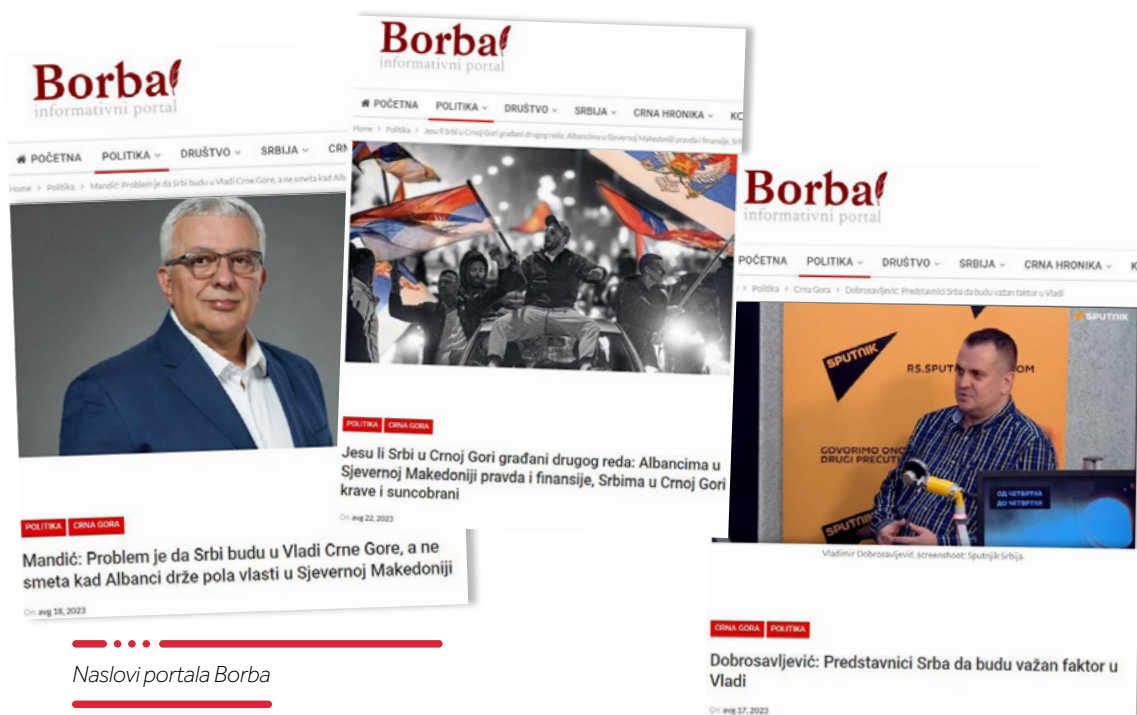
Naslov portala *Borba*

mreže naloga u komentarima na članke u susret izborima u Srbiji koji su održani 17. decembra 2023. godine primjer su kako se taj pro-srpski portal iz Crne Gore koristi za promociju politike predsjednika Srbije Aleksandra Vučića. Novinari *Borbe* o Srbiji izvještavaju kao o svojoj državi i često pokušavaju da unize državu Crnu Goru. Očigledan primjer za to je članak objavljen nakon rukometne utakmice između Crne Gore i Srbije u januaru 2024. godine.

DFC je u više navrata ukazivao na dezinformacije⁸⁷ i narative koje taj portal plasira. Tako je tokom 2019. godine zapažen značajan broj tekstova s ciljem diskreditacije crnogorskih institucija, posebno Agencije za nacionalnu bezbjednost (ANB). Radilo se o dezinformacijama sublimiranim u nekoliko narativa kojima se zagovarala nestabilnost unutar same institucije i aktivnosti protiv crnogorske države i društva.⁸⁸ I tokom izbora portal *Borba* je bio aktivan, što je bilo evidentno tokom predsjedničkih i parlamentarnih izbora iz 2023. godine.

Pored vlastitih, portal je prenosio i određene tekstove sa neprovjerenim informacijama o navodnim izbornim krađama i falsifikovanim dokumentima sa srpskih portala.⁸⁹ *Borba* je kroz dobro poznate narative i medijske konstrukte o zabrani ulaska Srbima u Vladu pokušavala da utiče i destabilizuje procese formiranja vlasti u Crnoj Gori. Naglašavalo se da predstavnici Srba treba da budu važan faktor u Vladi poredeći to sa položajem Albanaca u Sjevernoj Makedoniji, te da su jedini pravi zastupnici interesa srpskog naroda u Crnoj Gori oličeni u političkim subjektima koji su dio koalicije *Za budućnost Crne Gore*, uprkos činjenici da je ta koalicija na parlamentarnim izborima u junu 2023. godine osvojila 14,76% glasova, a da je njihov kandidat za predsjednika države u martu 2023. godine na predsjedničkim izborima osvojio 19,32% glasova.

U periodu važnih društvenih i političkih događaja, ali i u redovnim okolnostima uočava se da *Borba* preuzima sadržaje sa ruskih propagandnih portala *RT Balkan* i *Sputnik Srbija*. To su mediji čije emitovanje je zabranjeno od strane Evropske unije u okviru mjera prema Rusiji zbog invazije na Ukrajinu, sa kojima se Crna Gora usaglasila.



Naslovi portala Borba

Srpska radio televizija

Srpska radio televizija je relativno nov medij na crnogorskoj medijskoj sceni, čiji je glavni i odgovorni urednik srpski državljani Vladimir Dobrosavljević, politički analitičar, nekadašnji savjetnik Andrije Mandića i jedan od ideologa *srpskog sveta*. Direktor RTV *Srpska* je Radosav Jokić koji se ujedno nalazi i na čelu NVO *Društvo za ravnopravnost i toleranciju*, koje je osnovano u martu 2004. godine. Ta organizacija je pružalac audio-vizuelnih medijskih usluga, odnosno emiter *Srpske RTV*, a Jokić je ovlašćeno lice emitera. Među osnivačima Društva su i bivša poslanica u Skupštini Crne Gore i funkcionerka *Demokratskog fronta* Marina Jočić, sestra lidera Nove srpske demokratije Andrije Mandića Ksenija Kljajević i predsjednik Srpskog nacionalnog savjeta Momčilo Vuksanović. Društvo za ravnopravnost i toleranciju je 2021. i 2022. godine dobilo novčanu pomoć Uprave za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu Ministarstva spoljnih poslova Srbije za TV serijale *Srpski narod u Crnoj Gori* i *Manifestacije kulture srpskog naroda u Crnoj Gori*.

Portal *Srpska RTV* obezbjeđuje medijski prostor za kolumne negatora crnogorskog suvereniteta i crnogorske nacije Emila Labudovića, Čedomira Antića i Bećira Vukovića, čije tekstove takođe redovno prenose i portali *IN4S* i *Borba*. *Srpska RTV* ima i svoj YouTube kanal na kojem se između ostalog objavljuju i emisije *Beogradske priče* i *Sa Srpskom u centar*. Emisiju *Beogradske priče* uređuje i vodi upravo glavni i odgovorni urednik Vladimir Dobrosavljević u formi intervjua. Njegovi prvi sagovornici su bili Andrija Mandić⁹⁰, Vladimir Pavićević⁹¹, Želidrag Nikčević⁹² i Bojan Panaotović⁹³. Svi su česti sagovornici medija u Srbiji, ali i prosrpskih medija u Crnoj Gori i po istoj matrici govore o Crnoj Gori kao *srpskoj državi*. Drugu emisiju *Sa Srpskom u centar* vodi Perica Đaković, nekadašnji ratni reporter RTCG sa dubrovačkog ratišta. Facebook stranica *Srpske RTV* je otvorena u januaru 2016. godine pod nazivom *Glasaj bre*, zatim je u septembru 2016. godine promijenila ime u *Glas Srbije*, a u februaru 2023. godine postala je *Srpska RTV* i objavljuje sadržaje sa portala.⁹⁴

DFC je u analizi o predsjedničkim izborima 2023. godine analizirao i kampanju srpskih portala i ukazao na dezinformacije i narrative koje su plasirali. Monitoring medija je pokazao da su tada posebno bili aktivni marginalni srpski portali koji nemaju veliku popularnost i koji se inače sporadično bave Crnom Gorom. Jedan iz te grupe je bio i portal *Vaseljenska TV* čiji je glavni i odgovorni urednik Vesna Veizović. Ona se nalazi u bazi podataka ukrajinskog sajta *Mirotvorec*, u sklopu Centra za istraživanje zločina protiv nacionalne sigurnosti Ukrajine, gdje je nazvana antiukrajinskim propagandistom. Veizovićeva je neposredno prije prvog kruga predsjedničkih izbora boravila u Crnoj Gori, konkretno u prostorijama *Srpske RTV*, u Podgorici.⁹⁵ Prema njenoj Fejsbuk objavi moglo se zaključiti i da priprema priloge za *Srpska RTV*, za koju ističe da je *jedina televizija sa srpskim narativom u Crnoj Gori*.

Prva TV

U širenju ruske i srpske propagande u Crnoj Gori značajnu ulogu ima i *Prva TV* koja je u vlasništvu Srđana Milovanovića, biznismena iz Srbije čiji je brat visoki funkcioner Srpske napredne stranke (SNS) u Nišu. U februaru 2021. godine osnivač i vlasnik prosrpskog i proruskog portala *Borba* Dražen Živković imenovan je za glavnog i odgovornog urednika *Prva TV*.

Na TV *Prva* je otvoren značajan medijski prostor za političke subjekte koji dominantno zastupaju prosrpske narative, posebno za bivši *Demokratski front*. To je pokazao i moni-

toring predizbornih kampanja za predsjedničke izbore 2023. godine na televizijama, koji je sproveo Media centar. Njihova analiza je pokazala da je Prva TV uz *Adria* TV favorizovala predsjedničkog kandidata Andriju Mandića. To se ogledalo kroz pristrasno pokrivanje njegovih predizbornih aktivnosti i plasiranje afirmativnih stavova o njemu i političkoj grupaciji koja ga je kandidovala.⁹⁶ Tokom predizborne kampanje za parlamentarne izbore 2023. godine dominantni narativi na TV Prva bili su omalovažavanje protivnika i omalovažavanje/optuživanje Zapada. Diskreditacija političkih protivnika najčešće je bila usmjereno na Demokratsku partiju socijalista, bivšeg predsjednika Mila Đukanovića, odnosno bivši režim koji je bio na vlasti do avgusta 2020. godine. Predstavnici koalicije *Za budućnost Crne Gore* i njima bliski akteri su putem te televizije plasirali negativne narative o zapadnim partnerima: SAD, EU i NATO. Nastojali su da pošalju poruke da zapadne ambasade u Crnoj Gori diktiraju unutrašnju i spoljnu politiku zemlje, da su one organizovale izbore, da daju naređenja i uputstva pojedinim političkim subjektima i institucijama u Crnoj Gori, da strani centri moći formiraju vlade⁹⁷, da je Brisel podržavao kriminogeni i korupcionaški režim Demokratske partije socijalista⁹⁸, da Brisel nije partner već neko ko naređuje i da je EU zajedno sa SAD navikla da koristi svoje ambasadore za bilo šta što ne predstavlja volju naroda⁹⁹. Šireći te narative sagovornici su često širili obmanjujuće sadržaje, a najčešći mehanizmi su neprovjerljive informacije i manipulacije činjenicama.

Nakon što je počela ruska invazija na Ukrajinu, u izvještavanju i nastupima novinara i sagovornika Prve TV uočeno je relativizovanje agresorskog čina Rusije i plasiranje propagandnih narativa. Oni takođe ne koriste termin rat ili ruska invazija, nego *vojna operacija ruske vojske* i *vojna intervencija*.¹⁰⁰ Urednik spoljno-političke redakcije Radija Crne Gore Slaviša Đorđević je gostujući u emisiji *Jutro* na TV Prva sukob u Ukrajini ocijenio kao *proxy posrednički rat dvije velike imperije, Rusije i SAD, koji se prelijeva preko evropskog prostora*. Čest gost Prve TV na temu rata u Ukrajini je Ljubomir Radinović, predsjednik Savjeta za međunarodne odnose ruske političke partije Rodina.¹⁰¹ Rodina i Demokratska narodna partija (DNP) Milana Kneževića su u februaru 2016. godine potpisale Memorandum o saradnji, navodeći da dijele iste ideološke principe takozvane narodne demokratije. Tokom sudskog procesa za pokušaj terorizma 2017. godine delegacija Rodine je doputovala u Podgoricu i pružila podršku liderima DF Andriji Mandiću i Milanu Kneževiću koji su bili među optuženima.¹⁰² Naredne godine Mandić i Knežević su posjetili Rodinu i sastali se sa njenim čelnicima. Osnivač partije Rodina je kontroverzni Dimitrij Rogozin, bivši potpredsjednik ruske Vlade i nekadašnji šef državne svemirske agencije *Roskosmos*. Prema Fejsbuk objavi, Radinović je bio sa Rogozinom kada je ovaj ranjen u ukrajinskom udaru na Donjeck, uporištu proruskih separatista na istoku Ukrajine.¹⁰³



Ljubomir Radinović i Dimitrij Rogozin



Andrija Mandić i Milan Knežević sa predstavnicima političke partije Rodina

Aloonline.me

Aloonline.me portal je dio grupacije *Alo Media System d.o.o.* iz Beograda u čijem je vlasništvu srpski tabloid *Alo*, blizak vlastima u Srbiji. Generalni direktor tog medija je Dragan Lazić koji je i predsjednik Šahovskog saveza Srbije. Glavni urednik *Aloonline.me* portala Vladimir Vuković, nekadašnji eksterni konsultant Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta u vladi Crne Gore za vrijeme mandata Vesne Bratić. Vuković je u aprilu 2021. godine na Aerodromu Podgorica, tokom dočeka juniorskog vicešampiona svijeta u boksu vrijeđao novinara *Radio televizije Crne Gore* Nebojšu Šofranca. Ministarstvo je raskinulo konsultantski ugovor sa Vukovićem zbog upornog ignorisanja upozorenja na njegovo ponašanje na društvenim mrežama. On je na svom Fejsbuk profilu slavio osuđenog ratnog zločinca Ratka Mladića. Čest je sagovornik srpskih televizija *Happy* i *Kurir* gdje komentariše i analizira društveno-političke prilike u Crnoj Gori.



Vladimir Vuković sa mitropolitom crnogorsko-primorskim Joanikijem i episkopom budimljansko-nikšičkim Metodijem Ostojićem

Tokom 2017. godine, kada je Crna Gora pristupila Sjeverno-atlantskom savezu registrovano je nekoliko novih proruskih portala, među njima i informativni portal *Princip* koji je vodio upravo Vladimir Vuković. On je tada govorio da taj portal funkcioniše zahvaljujući njegovom čistom entuzijazmu i entuzijazmu njegovih prijatelja. Prema podacima Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN CG), Vuković je pisao o diskriminaciji srpske zajednice u Crnoj Gori, o NATO i odnosima između Crne Gore i Rusije, a jednom prilikom izjavio: *da sam ikada dobio pare od Rusije, to bih svima rekao i bila bi mi čast, ali nijesam*.¹⁰⁴

Vladimir Vuković je tokom procesa formiranja 44. Vlade putem svog Fejsbuk profila pozivao na proteste uz napomenu da narod neće mirno u molitvi izražavati protest. U svojoj objavi takođe je saopštio da će nositi šipku i nasrtati na onoga ko mu bude stao na put. Tako bizarne objave izazivaju zabrinutost da društveno-politička kriza može imati refleksije na ugrožavanje eventualnog građanskog mira i stabilnosti u Crnoj Gori. Nakon što mu je Fejsbuk uklonio pomenutu objavu jer nije u skladu sa standardima Fejsbuk zajednice, Vuković je još jednom potvrdio da stoji iza svega što je napisao. On je u nekoliko svojih objava pozvao Srpsku pravoslavnu crkvu i mitropolita Joanikija da se izjasne po pitanju društveno-političkih dešavanja.

Putem *Aloonline.me* portala aktivno se šire proruski i antizapadni narativi, a Andrija Mandić se predstavlja kao državnik i lider parlamentarne većine koji na pravi način predstavlja Crnu Goru¹⁰⁵ i koji se zalaže za pomirenje i evropski put Crne Gore.

Srpska 24

Portal *Srpska 24* osnovan je 19.decembra 2019. godine sa idejom *da u svim oblastima društvenog života raskrinka komunističko nasljeđe u Crnoj Gori i pratiocima ponudi alternativni projekat koji podrazumijeva srpsku nacionalnu ideju, odnosno monarhiju kao prirodnu*



Ivan Milošević (prvi sa desne strane) u društvu Milete Pavićevića (treći sa lijeve strane)

praksu Srba. Portal zagovara povratak vojnika Jugoslovenske vojske u otadžbini i generala Draže Mihailovića u srpske udžbenike i u porodice njihovih potomaka i jasno duhovno opredjeljenje koje u Crnoj Gori vjekovima čuva Mitropolija crnogorsko primorska. Prilikom osnivanja portala naznačeno je da će on biti otvoren za sve opozicione stranke i zdravomisleće ljude, organizacije i pokrete, kojima je jasno da je glavni društveni problem u Crnoj Gori trodecenijska vladavina DPS.¹⁰⁶

Vlasnik i glavni urednik portala je Ivan Milošević, novinar i generalni sekretar Udruženja novinara Crne Gore. Milošević je zagovornik četničkog pokreta i lika i djela četničkog komandanta Draže Mihailovića, zajedno sa vojvodom Miletom Pavićevićem, predsjednikom Ujedinjenog ravnogorskog pokreta Crne Gore. Mileta Pavićević je 2007. godine u istoj grupi sa Andrijom Mandićem, sadašnjim predsjednikom Parlamenta Crne Gore dobio titulu četničkog vojvode.¹⁰⁷

Adria TV i portal

U septembru 2021. godine počela je sa radom televizija i portal *Adria* pod sloganom *Spaja nespojivo*. Ta televizija kao i Radio *Jadran* iz Herceg Novog dio su *Adria Jadran* medijske grupe. Na svečanosti povodom otvaranja, tadašnji predsjednik Upravnog odbora te medijske grupe i vlasnik *Adria Management Services* (Adria MS) Bratislav Stojilković kazao je da ta kompanija duži niz godina uspješno posluje u svim zemljama Zapadnog Balkana. On je tom prilikom saopštio da je medijski biznis ono što postaje njihov prioritet u narednom periodu, da je *crnogorsko društvo duboko podijeljeno po različitim osnovama i da je medijska scena zatrovana sadržajima koji doprinose takvom stanju*.¹⁰⁸



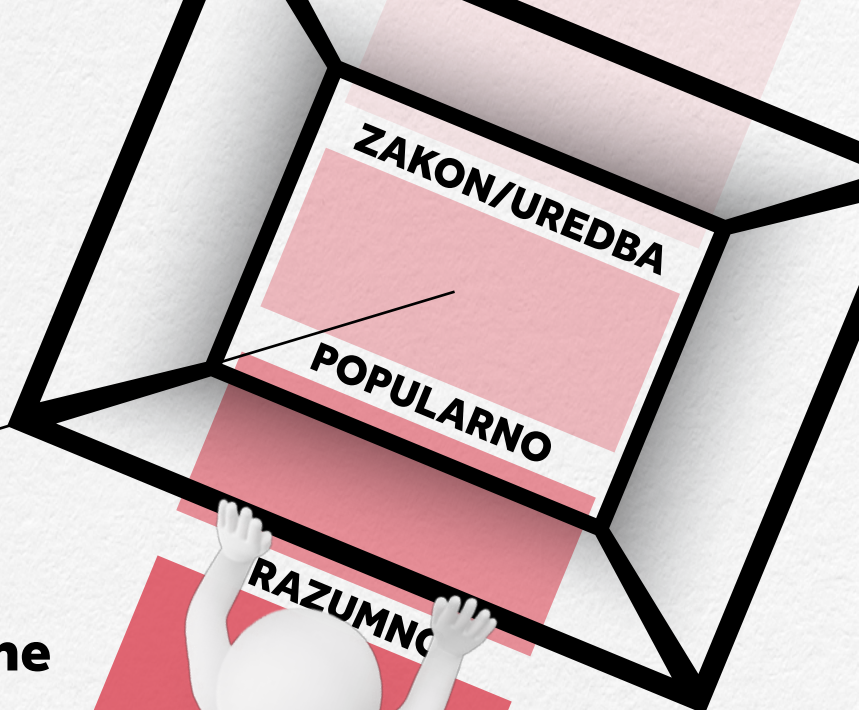
Generalni direktor RTCG Boris Raonić i Bratislav Stojilković tokom potpisivanja Ugovora

U okviru te medijske grupe organizovan je i festival *Naše more Naše skale* u Herceg Novom pod pokroviteljstvom Telekoma Srbije. *Adria Jadran* medijska grupa je sa *Radio televizijom Crne Gore* potpisala Ugovor o strateškom partnerstvu za realizaciju tog kulturno-umjetničkog događaja.¹⁰⁹ Generalni direktor *Radio televizije Crne Gore* Boris Raonić uputio je zahtjev Agenciji za elektronske medije (AEM) da se pomenuti festival uvrsti u događaje od nacionalnog značaja. Savjet AEM je u junu 2022. godine dao takvu saglasnost, ali je ta odluka opozvana u julu iste godine.

Bratislavu Stojiljkoviću, koji prema pisanju medija slovi za bliskog saradnika predsjednika Srbije Aleksandra Vučića i lidera bivšeg *Demokratskog fronta*, u oktobru 2022. godine je zabranjen ulazak u Crnu Goru na zahtjev ANB, uz obrazloženje da je on nosilac malignog uticaja za interese stranih službi. Iz *Adria* su tom prilikom saopštili da su vrata Stojiljkoviću širom svijeta otvorena, što kako su kazali pokazuje njegov boravak u Njujorku, tokom zasijedanja Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.¹¹⁰ Uprkos zabrani ulaska vlasniku, televizija *Adria* je takođe u oktobru 2022. godine dobila status nacionalnog emitera.¹¹¹ Bratislav Stojiljković je u januaru 2023. godine dobio godišnju nagradu Udruženja novinara Crne Gore.¹¹² Pored njega, Udruženje je dodijelilo nagrade i ruskom propagandisti Igoru Damjanoviću, propagandnoj platformi *Sputnik* i posthumno Darji Duginoj, ćerki Putinovog ideologa Aleksandra Dugina. Predsjednik Ugande Joveri Museveni imenovao je srpskog biznismena Stojiljkovića za trgovinskog predstavnika te zemlje za sve zemlje Jugoistočne Evrope. Govoreći o odnosima sa Srbijom, Museveni je ponovio da Uganda ostaje čvrsto uz Srbiju po pitanju njenih stavova *u odnosu na status južne pokrajine Kosova i Metohije*.¹¹³ Upravo portal *Adria* kroz svoje tekstove vodi kampanju za povlačenje priznanja Kosova od strane crnogorske Vlade.¹¹⁴ Na početku ruske agresije na Ukrajinu DFC je analizirao izvještavanje medija i plasiranje narativa u Crnoj Gori i ukazao da se na TV *Adria* propagira *odbrana Donbasa putem specijalne vojne operacije*.¹¹⁵ U jeku kampanje za predsjedničke izbore u martu 2023. godine u *Adria* je bila jedan od nekoliko portala koji su objavili navodno istraživanje javnog mnjenja koje se pripisuje nepostojećem Centru samostalnih istraživača (CSI) iz Beograda.¹¹⁶

Bratislav Stojiljković je u aprilu 2023. godine istupio iz vlasničke strukture *Adria Management Services* i *Adria TV* i poželio sreću *novim investitorima i kolegama u novom boljem vremenu koje dolazi, a novoizabranom predsjedniku, oksfordskom diplomcu, Jakovu Milatoviću i narodu Crne Gore, puna jedra*.¹¹⁷

Uvođenje vjeronauke u javne obrazovne ustanove



Srpska pravoslavna crkva zadire u obrazovni sistem Crne Gore i kroz pasionirano agitovanje da se vjeronauka uvede u škole. Temeljenim ugovorom je predviđeno da se *pravoslavna vjerska nastava u javnim školama može regulisati, u skladu sa pravim poretkom Države.*

Oblikovanje identiteta

Zagovornici *srpskog sveta* sve češće i intenzivnije ostvaruju uticaj na polju obrazovanja i kulture u Crnoj Gori nastupajući sa platforme tradicionalizma, konzervativizma i zalaganja za otklon Crne Gore od Zapada i zapadnih vrijednosti. Kao alternativa se nude Srbija i Rusija koje treba da izvedu Crnu Goru na *pravi put*. Ove sfere su ključne za širenje srpskog nacionalizma, ali i za negaciju i eliminaciju zasebnog crnogorskog identiteta, jezika i kulture.

Uočljivo je da nakon smjene vlasti 2020. godine prosrpske političke strukture poseban fokus usmjeravaju na sektor prosvjete. Ciljana razgradnja obrazovnog sektora započeta je u mandatu 42. Vlade, prvenstveno kroz nezakonitu smjenu 160 direktora javnih obrazovnih ustanova. Umjesto neophodne depolitizacije tog sektora, u kontinuitetu, kroz tri vlade, imenovani su zastupnici rigidnih kleronacionalističkih i antidemokratskih stavova. Oni javno šire govor mržnje prema pripadnicima manjskih naroda, LGBTQ+ populaciji, kao i političkoj opoziciji.^{118 119 120} Ono po čemu se posebno ističu je netrpeljivost prema crnogorskom identitetu i njegova negacija. Taj neprijateljski odnos najslikovitije se odražava kroz tretman crnogorskih vlasti prema Fakultetu za crnogorski jezik i književnost (FCJK) na Cetinju, koji u kontinuitetu trpi politički i ekonomski pritisak tokom posljednje tri godine. Fakultetu je u martu 2021. godine prekinuto finansiranje, zbog čega profesori i studenti nijesu imali sredstva za rad. Takođe, Ministarstvo prosvjete je odbijalo da uveća zarade isključivo akademskom osoblju FCJK. Dodatno, Komisija za reakreditaciju FCJK sastavljena je od pojedinaca koji su prepoznati po negiranju postojanja crnogorskog jezika ili uopšte nijesu stručnjaci iz oblasti lingvistike.¹²¹

Pored značajnog uticaja na političke i društvene tokove, Srpska pravoslavna crkva je prisutna i u oblasti prosvjete gradeći pravoslavne škole novcem iz državnog budžeta, orga-

nizovanjem raznih obrazovno-kulturnih događaja i zalaganjem za uvođenje vjeronauke u školske programe. Uprkos činjenici da je cjelokupna procedura licenciranja i finansiranja dvije privatne vjerske škole Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori prekršena, one su odlukom Vlade u tehničkom mandatu, na čijem je čelu bio Dritan Abazović, dobile 900.000 eura iz budžeta. I dalje ima brojnih nepoznanica o školama SPC, poput toga koliko imaju nastavnika i učenika, kao i da li imaju vjerske predmete ili ne. Škola *Sveti Sava* je počela sa nastavom školske 2023/2024 godine sa formiranim jednim odjeljenjem prvog razreda od 11 učenika, što nije u skladu sa članom 7 *Pravilnika o normativima i standardima za sticanje sredstava iz javnih prihoda* kojim se propisuje da se *Odjeljenje maturalnog tečaja, odnosno međunarodne mature u ustanovi, iz stava 1 ovog člana, može formirati sa najmanje 20 učenika*. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, član 139 kaže: *Privatna ustanova koja izvodi javno važeće obrazovne programe može da se finansira iz budžeta Crne Gore u skladu sa ovim zakonom*, a stav 1 člana 139 *Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju* propisuje da se vjerska škola može finansirati ako *izvodi obrazovni program od prvog do završnog razreda školovanja, što vjerska škola Sveti Sava ne ispunjava*.¹²² U prijedlogu Zakona o budžetu za 2024. godinu predviđena je podrška vjerskim obrazovnim ustanovama u iznosu od 1,700,000 eura. To nas navodi na zaključak da se vjerske škole, koje crnogorski zakoni tretiraju jednako kao privatne, finansiraju se iz javnih sredstava.

Osim vjerske škole *Sveti Sava* sporan je i Institut za srpsku kulturu Nikšić koji je dobio licencu za rad za vrijeme Vlade Zdravka Krivokapića i dva puta do sada je dobijao novac iz budžetske rezerve, oba puta po 50.000 eura¹²³. Kako bi dobili licencu osnivači su dostavili ugovor o zakupu prostora sa Srpskom kućom u Podgorici, dok im je u Rješenju Poreske uprave u Centralni registar privrednih subjekata upisana adresa Bulevar 13. jul 21/3 u Nikšiću. Iz tog podatka proizilazi da je Institut zakupio prostor u Srpskoj kući u Podgorici, a registrovan je i radi u Nikšiću.

Srpska pravoslavna crkva zadire u obrazovni sistem Crne Gore i kroz pasionirano agitovanje da se vjeronauka uvede u škole. Mitropolit Joanikije je na skupu povodom 160 godina visokoškolskog obrazovanja u Crnoj Gori i prve bogoslovske škole 1863-2023 kritikovao haotični prelazak na *Bolonjski sistem* i ponovio zahtjev za uvođenje vjeronauke u školski sistem da bi se djeca obrazovala na *pravi, istinski način*.¹²⁴ Realizacija tog cilja je počela tihim uplivom u školske odbore, lica bliskih crkvi. Za direktore i njihove pomoćnike postavljani su ljudi kojima je jedina preporuka učešće na litijama ili neka druga vrsta *odbrane svetinja* i bliskosti sa crkvom.

Kulturno-umjetničke manifestacije često se zloupotrebljavaju u cilju promocije nacionalističkih i velikodržavnih ideologija. Upečatljiv je primjer promocije knjiga Slavka Petroševića, pripadnika krajnje desničarskih grupa u Crnoj Gori, u kripti Sabornog hrama Hristovog Vaskrsenja u Podgorici, 3. decembra 2023. godine. Događaj koji je imao za cilj promociju srpske nacionalističke i desničarske ideologije okupio cijeli spektar desnice Crne Gore, od političkih subjekata čije su partije zastupljene u Skupštini Crne Gore, do pripadnika ekstremnih organizacija.

U Nikšiću i Budvi je 10. jula 2023. godine, treći put održana *Ljetnja škola srpskog jezika* za strance i pripadnike dijasporu, koju organizuje *Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori*, uz podršku opštine Nikšić, kao i Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu Republike Srbije. Odlukom Ministarstva spoljnih poslova Srbije *Matica srpska* u Crnoj Gori je za taj projekat dobila 800.000 dinara.¹²⁵ Otvaranju škole je prisustvovala i predstavnicu Ambasade Srbije u Crnoj Gori Jelisaveta Čelanović.

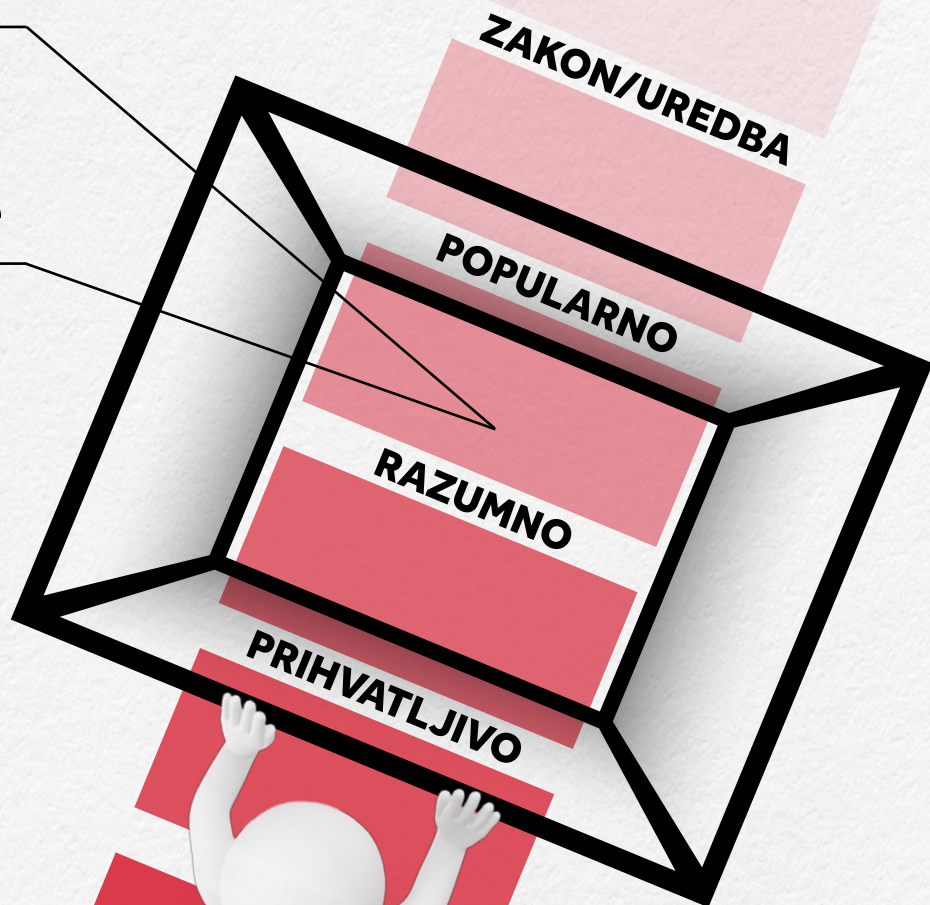
Dakle, srpski jezik u Crnoj Gori i zato ga učimo u Crnoj Gori da bi i naši polaznici znali da u Crnoj Gori se nikad nije govorio nijedan jezik osim srpski, osim u posljednje deceniju i po kada je



Politički lideri na promociji knjiga
Slavka Peroševića

napravljeno nasilje nad imenom srpskog jezika. - Predsjednica Matice srpske Društvo članova u Crnoj Gori Jelica Stojanović u svom govoru povodom otvaranja Ljetnje škole¹²⁶ Državne institucije iz Srbije, u saradnji sa prosrpskim organizacijama iz Crne Gore, žele da predstave državu Srbiju kao maticu svih Srba u regionu, a u tom kontekstu posebna pažnja se posvećuje djeci. Pod pokroviteljstvom *Srpskog nacionalnog savjeta Crne Gore*, na čijem se čelu nalazi Momčilo Vuksanović, a u saradnji sa Upravom za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu Republike Srbije organizovan je omladinski kamp *Svetlost* u okviru kojeg je 50 djece iz Crne Gore otputovalo u Beograd u posjetu brojnim državnim institucijama, Hramu Svetog Save i ostalim znamenitostima Beograda, a djecu su primili i predsjednik Aleksandar Vučić, patrijarh Porfirije, predsjednik Skupštine Vladimir Orlić i direktor Uprave za dijasporu Arno Gujon.

Promjena Ustava Crne Gore



Snažna kampanja za popis koju su sprovodili domaći i regionalni propagandni akteri usklađena je sa zalaganjima srpskog režima i prosrpskih aktera u Crnoj Gori s ciljem da se nakon projektovanog povećanja broja Srba zatraži promjena Ustava.

Studija slučaja: Popis

Pretposljednji popis stanovništva u Crnoj Gori održan je 2011. godine, premda je praksa da se popis realizuje svakih deset godina. Popis koji je bio planiran za 2021. godinu odgođen je zbog pandemije korona virusa.

Nakon odlaganja početka održavanja popisa na zahtjev opozicionih partija i organizacija nacionalnih manjina popis je sproveden od 3. do 28. decembra 2023. godine. Iako treba da pruži izvršnoj vlasti podatke radi definisanja i kreiranja javnih politika, popis je u Crnoj Gori dominantno političko pitanje sa fokusom na nacionalna i vjerska pitanja. Stoga je popis stanovništva nesumnjivo privukao značajnu pažnju, kako u Crnoj Gori tako i u regionu. Prilično intenzivnu popisnu kampanju od samog početka pratile su politička borba, društvena polarizacija, tenzije, dezinformacije, lažne vijesti i narativi. Tokom priprema za održavanje popisa, pored očigledne propagandne kampanje pojedinih medija iz Srbije i Crne Gore, značajnu ulogu su imale i političke strukture, crkveni velikodostojnici, organizacije sa nacionalnim predznakom i brojni aktivisti iz različitih sfera života iz Crne Gore i Srbije. Prosrpske i prorúske strukture u Crnoj Gori i akteri iz regiona pozivali su građane da se izjasne kao Srbi i tako Crnoj Gori *vrate tradicionalni srpski identitet*. Snažna kampanja za popis koju su sprovodili domaći i regionalni propagandni akteri usklađena je sa zalaganjima srpskog režima i prosrpskih aktera u Crnoj Gori s ciljem da se nakon projektovanog povećanja broja Srba zatraži promjena Ustava, kojima bi bile konstatovane nove demografske činjenice.

Manipulisanje informacijama, širenje narativa i propagandno djelovanje tokom važnih društveno-političkih događaja u Crnoj Gori u najvećoj mjeri dolazi iz Srbije i od njoj bliskih aktera u Crnoj Gori. Isti slučaj je i sa popisom stanovništva u Crnoj Gori kojeg je srpski režim pokušao instrumentalizovati kako bi učvrstio poziciju zaštitnika svih Srba i potencirao ulogu Beograda kao lidera koji ima dominantan uticaj na dinamiku političkih, ekonomskih i društvenih procesa u regionu.

Političke strukture

Prosrpske političke partije u Crnoj Gori insistirale su na održavanju popisa, jer očekuju da će se nakon što je došlo do promjene vlasti povećati broj crnogorskih građana koji će se izjasniti kao Srbi, čime bi se prema njihovom tumačenju *Crna Gora počela vraćati srpskom identitetu*. Politički subjekti i partije imaju za cilj da oblikuju demografski karakter države u skladu sa njihovim političkim projekcijama. Oni su u svojim izjavama otvoreno govorili o namjeri da nakon popisa iniciraju izmijene Ustava Crne Gore koje bi vodile postepenom-profilisanju nacionalnog umjesto građanskog karaktera države. Stoga, rezultati popisa mogu postati bitno sredstvo u političkoj borbi koja će se odraziti na dodatnu polarizaciju crnogorskog društva.

Predsjednik Crnogorske skupštine Andrija Mandić je uoči popisa u intervjuu za srpski medij *Večernje Novosti* najavio da će nakon popisa otvoriti dijalog u Skupštini. Njegova težnja je da srpski jezik dobije status službenog jezika te će se on kao predstavnik srpskog naroda zalagati da *natpolovična volja naroda bude odslikana i u najvećem pravnom aktu naše države*.¹²⁷ Da bi se Mandićev predlog ostvario potrebno je da dobije dvotrećinsku podršku u Parlamentu, a zatim i podršku tri petine svih birača na obaveznom referendumu.

Koalicija *Za budućnost Crne Gore* plasirala je u prepopisnoj kampanji i narativ da će popis stanovništva dati jasne pokazatelje o imovini svih građana Crne Gore, posebno akcentujući mogućnost dobijanja podataka o tome koliko bivši funkcioneri imaju stanova.¹²⁸ Slično su tvrdili i iz Socijalističke narodne partije (SNP) navodeći da stranke bivšeg režima odlaganjem popisa žele da *onemoguće preispitivanje svih onih čija imovina značajno prevazilazi njihova primanja*.¹²⁹ Takve navode prosrpskih političkih subjekata demantovantovali su iz Uprave za statistiku Monstat.¹³⁰ No, uprkos njihovom dematiju, proruski i prosrpski mediji bliski pomenutim političkim strukturama nastavili su da plasiraju narative i manipulacije slične sadržine. Filijala ruskog medija *Russia Today* u Srbiji objavila je tekst pod naslovom *RT Balkan istražuje: Zašto je popis u Crnoj Gori za DPS i Mila opasan i neregularan?* Odgovore na to pitanje su dali Milutin Mičović, književnik i brat mitropolita Joanikija i Jovan Markuš, bivši gradonačelnik Cetinja,¹³¹ koji su od ranije poznati po negiranju crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta, širenju dezinformacija, mizoginije i govora mržnje.

Pored političkih subjekata u Crnoj Gori, za popis su bile zainteresovane i brojne političke strukture van granica zemlje, posebno u Srbiji. Prosrpske strukture u Crnoj Gori imaju snažnu podršku zvaničnog Beograda za svoje djelovanje, što se pokazalo i na primjeru popisa stanovništva.

Utjecaj Srbije na izjašnjavanje stanovništva Crne Gore prilikom popisa stanovništva predstavlja direktno miješanje u unutrašnje stvari Crne Gore. Izjave predsjednika Srbije Aleksandra Vučića o zainteresovanosti za rezultate popisa, broju Srba u Crnoj Gori i njihovim pravima, samo su artikulacija uvriježenog mišljenja koje prevladava u srpskom režimskom, ali i u većinskom opozicionom političkom establišmentu o Crnoj Gori kao još jednoj srpskoj, odnosno etnički jasno određenoj

**Srba je u Crnoj Gori
proporcionalno više nego
Albanaca u Sjevernoj
Makedoniji, pa nemaju nikakva
prava. Od 2006. godine nema
nikog u vlasti. Imalo je više
Albanaca i Bošnjaka, a Srba je
ogroman procenat a nikakva
prava nisu imali.**

**Aleksandar Vučić,
18.03.2021.godine**

državi. Vučić je u martu 2021. godine otvoreno poručio da je zainteresovan za rezultate popisa u Crnoj Gori, plasirajući ponovo narativ da Srbi u Crnoj Gori, iako brojniji od Albanaca u Sjevernoj Makedoniji, nemaju prava koja Albanci imaju u Sjevernoj Makedoniji.¹³²

Popisa stanovništva u Crnoj Gori Predsjednik Srbije se dotakao i u oktobru 2023. godine na proslavi 15. godišnjice Srpske napredne stranke u Šapcu, navodeći da se Srbima želi zabraniti da se izjasne kao Srbi.

Vučić takvim porukama nagovještava da će Srbija i dalje aktivno doprinositi pokušajima promjene demografske strukture u Crnoj Gori. Važno je napomenuti da se sa adrese predsjednika Aleksandra Vučića mnogo puta mogao čuti narativ o ugroženosti Srba u Crnoj Gori i zalaganja za prekompoziciju Crne Gore po etničko-nacionalnom principu, odnosno redefinisavanju statusa Srba u Crnoj Gori po ugledu na status koji imaju Albanci u Sjevernoj Makedoniji. Prvi korak u ostvarivanju tog cilja Srbije i njenih proksi aktera u Crnoj Gori trebalo bi da se ostvari kroz popis.

Da i evropski partneri uočavaju miješanje Srbije i njenog predsjednika Aleksandra Vučića u proces popisa stanovništva u Crnoj Gori ukazuje konstatacija Alana Milona, francuskog člana Parlamentarne Skupštine Savjeta Evrope. On je tokom zimskog zasjedanja u Strazburu izjavio da je popis imao izraženu političku dimenziju i da je proces, očigledno, pomno pratila Srbija, jer je predsjednik te zemlje izjavio da je popis od *vitalnog interesa* za Srbiju.¹³³

Politički vrh Srbije u prepopisnoj kampanji je plasirao narrative o *prvom slobodnom popisu koji je u Crnoj Gori ispolitizovan do krajnjih granica*¹³⁴ poručujući građanima da se *izjasne onako kako su se njihovi preci izjašnjavali i da sa ponosom kažu kojim jezikom pišu i govore*.¹³⁵ Korišćenje takve terminologije i poruka direktna je politizacija procesa prikupljanja statističkih podataka i miješanje u unutrašnje stvari države Crne Gore.

Iz Srbije su stizali i prijedlozi da se u Srbiji donese zakon po kome će svako ko se na popisu u Crnoj Gori izjasni kao Srbin dobiti niz prava i pogodnosti u Srbiji što bi uključivalo pravo na sve nivoe obrazovanja, zdravstvenu zaštitu, dobrovoljno služenje vojnog roka i sl.¹³⁶ Određeni prijedlozi kojima bi se građani usmjerili da se izjasne kao Srbi formalno ne dolaze od Vlade Srbije, ali imaju njenu podršku. Takav primjer je inicijativa *Saveza studenata Crne Gore u Srbiji* da za besplatno studiranje u Srbiji više ne bude dovoljna obična izjava na formularu, već da se traži dostavljanje kopije upitnika sa popisa, u kojem se aplikant izjasnio/la kao pripadnik srpskog nacionalnog korpusa. Ta inicijativa predočena je na sastanku studenata sa ministrom odbrane i predsjednikom vladajuće srpske stranke SNS Milošem Vučevićem i ministrom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Nikolom Selakovićem.¹³⁷ Iako nije poznato u kom svojstvu, sastanku je prisustvovao i Gojko Raičević, osnivač i urednik propagandnog neregistrovanog portala *IN4S*. Sve te navedene poruke i aktivnosti ukazuju na sinergiju aktera iz sfere politike, medija, kulture i crkve s ciljem vršenja uticaja na javnost u Crnoj Gori.

Pa kad dolazi vrijeme za popis, ne redovni, nego okašnjeli - e nemojte da damo popis pošto će Srba da bude više. Šta u stvari hoćete, šta vi svi spolja hoćete? Da zabranite Srbima da se izjasne kao Srbi, da se Srbima izbriše ime i prezime, da Srbi ne smiju da kažu da su Srbi. Nećete taj dan dočekati. Čuvaćemo i Srbiju, ali čuvaćemo i svoj narod.

**Aleksandar Vučić,
21.10.2023.godine¹⁸⁸**



Studenti iz Crne Gore na sastanku sa Milošem Vučevićem, Nikolom Selakovićem i Gojkom Raičevićem

Pored vlasti u Srbiji, u kampanju za popis u Crnoj Gori uključila se i krajnja desnica Srbije o čemu svjedoče izjave Miše Vacića, lidera Srpske desnice i Gorana Davidovića Firera, nekadašnjeg lidera neonacističke organizacije *Nacionalni stroj* čije je djelovanje zabranjeno u Srbiji 2011. godine. Oni su na društvenoj mreži X pozvali građane da se izjasne kao pripadnici srpskog naroda i vjernici SPC koji govore srpskim jezikom. Interesovanje srpskih desničara za popis u Crnoj Gori nije iznenađenje, budući da je Milica Đurđević Stamenkovski iz srpske desničarske stranke *Zavetnici* u decembru 2022. godine, na sjednici Odbora za dijasporu i Srbe u regionu u Skupštini Srbije, kojoj su prisustvovali i predsjednici pojedinih crnogorskih opština, obećala pomoć Srbije u sprovođenju popisa, koji je tada bio tek u najavi.

U pretpopisnu kampanju uključio se i predsjedavajući bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska Milorad Dodik iznoseći stav o formiranju jedinstvene srpske države koja bi uključivala i Crnu Goru.

Dodik je 28. oktobra 2023. godine, tri dana pred početak prvobitnog datuma održavanja popisa, izjavio da Crnu Goru treba vratiti srpskom nacionalnom biću jer ona nesumnjivo tu pripada, a da Zapad ne da popis u Crnoj Gori, jer se boji da će biti značajna ekspanzija Srba na tom popisu, što je normalno da se vrate korijenima. Dodik je naglasio da već sada treba da kažemo da u ovom vijeku hoćemo jedinstvenu državu koju čine Srbija sa Kosovom, Republika Srpska i ako bude takva demokratska odluka i Crna Gora.¹⁹⁰

Mediji

Značajnu ulogu u agresivnoj kampanji za popis stanovništva imali su regionalni i domaći mediji, koji su prepoznati po kampanjama dezinformacija i propagande u svim važnim društveno-političkim procesima u Crnoj Gori proteklih godina.

Tokom snažne kampanje za popis, srpski propagandisti prisvajali su i istorijske ličnosti. Primjer za to je kampanja neregistrovanog prosrpskog i proruskog portala *IN4S* pod na-

zivom *Ponosni na svoje srpsko*. Kampanja se ogledala u postavljanju bilborda u više gradova¹³⁸ i tekstovima na portalu kojima se sugeriše građanima Crne Gore da se na popisu izjasne kao Srbi i vjernici Srpske pravoslavne crkve koji govore srpskim jezikom.¹³⁹ Tokom kampanje su i ugledne ličnosti iz hrvatske istorije, poput Ruđera Boškovića i Valtazara Bogišića, prikazane kao Srbi. Zbog neprihvatljivog pripisivanja srpskoj kulturi i historijske baštine Republike Hrvatske i hrvatskog naroda, Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Hrvatske je uputilo protestnu notu crnogorskim vlastima. Međutim, izostala je reakcija sa crnogorske strane. Takvom političkom kampanjom medija koji je blizak prosrpskim političkim strukturama koje su insistirale na održavanju popisa, kompletan proces je politizovan, a fokus preusmjeren sa prikupljanja statističkih podataka koji su važni zbog donošenja strateških odluka za dalji razvoj Crne Gore.

Na taj način se stvarala atmosfera koja kod građana izaziva osjećaj pritiska i određene vrste straha, a ignorisao se stvarni osjećaj pripadnosti zajednici. Pored toga, netransparentnost finansiranja takvih kampanja izaziva sumnju na moguće spoljne uticaje ili pritiske na izjašnjavanje građana.

IN4S je u 2021. godine krenuo u kampanju pod sloganom *Nije crnogorski ako nije srpski*. To je potvrdio i sam osnivač i urednik portala Gojko Raičević na tematskoj sjednici Odbora za dijasporu i Srbe u regionu u Narodnoj skupštini Republike Srbije u decembru 2022. godine. Sjednica, kojom je predsjedavala Milica Đurđević Stamenkovski iz srpske desničarske stranke Zavetnici¹⁴⁰ formalno je bila posvećena položaju i perspektivi Srba u Crnoj Gori. Kampanja se zasnivala na lažnom narativu o ugroženosti srpskog identiteta i jezika u Crnoj Gori uz istovremenu propagandu prema drugim nacionalnim i vjerskim zajednicama.

Po sličnoj matrici kao *IN4S* djeluje i prosrpski portal *Borba* zadužen za plasiranje narativa o ugroženosti i diskriminaciji Srba u Crnoj Gori. Osnivač i urednik tog portala Dražen Živković je stava da je DPS pritiskao građane da se nacionalno izjašnjavaju onako kako je navodno odgovaralo toj političkoj partiji, te da se prijetilo i otkazima ukoliko to ne učine. Živković je mišljenja da će popis pokazati koliko ko ima imovine, posebno funkcioneri.¹⁴¹ Portal *Borba* je u svojoj kampanji i serijalu o popisu stanovništva okupio aktere koji u svojim izjavama ili autorskim tekstovima pokušavaju na sve načine da naglase srpski nacionalni identitet i srpski jezik u Crnoj Gori, promovišu ideju *srpskog sveta* i ujedno negiraju postojanje crnogorskog identiteta, jezika i crnogorskih državnih simbola. Samo dva dana nakon što je završen popis, 30. decembra 2023. godine, portal *Borba* je objavio da je došao do podataka o navodnim rezultatima na uzorku od 80 odsto prebrojanog materijala,

Bilbord ponosni na svoje srpsko



Gojko Raičević u društvu Igora Damjanovića i Dejana Mirovića

koji ukazuju da Srbi bilježe najveći rast u odnosu na 2011. godinu i da srpskim jezikom govori većina stanovništva.¹⁴² Pisanje *Borbe* prenijeli su portali *Srbija danas*, *Alo*¹⁴³, *Informer*¹⁴⁴, *Republika*¹⁴⁵, *infoplus*¹⁴⁶, *odbrana.info*.¹⁴⁷ To ukazuje na koordinaciju portala *Borba* i tabloida u Srbiji koji su pod kontrolom vlasti. Upitno je na koji način je propagandni portal *Borba* došao do navodnih preliminarnih rezultata popisa stanovništva obzirom da su iz Monstata prvi preliminarni rezultati koji su se odnosili na broj stanovnika, domaćinstava i stanova saopšteni 25. januara 2024. godine.

DFC je ranije u više navrata kroz svoje studije i analize ukazivao na negativno djelovanje srpskih medija tokom važnih društveno-političkih procesa u Crnoj Gori. Popis stanovništva je još jednom potvrdio da izvještavanje srpskih medija o Crnoj Gori obiluje senzacionalizmom i narativima usmjerenim ka široj publici, što povećava zabrinutost zbog mogućnosti manipulisanja crnogorskom javnošću. Dominantni narativi bili su da se strahuje od popisa zbog izvjesnog povećanja broja Srba i da je zbog toga predloženo da se popis odloži.¹⁴⁸ Takođe, isticano je da je to popis na kojem će se građani Crne Gore konačno slobodno izraziti i na taj način vratiti korijenima¹⁴⁹, ali i *širene dezinformacije* o navodnom haosu i neregularnostima u Crnoj Gori koji se stvaraju jer popisivači odbijaju da upišu Srbe¹⁵⁰ ili samoinicijativno upisuju nacionalnost Crnogorac¹⁵¹.

Portali *Sputnik Srbija* i *RT Balkan*, ispostave ruskih državnih propagandnih medija, sa sjedištem u Beogradu, bili su izrazito aktivni uoči, tokom i nakon popisa stanovništva u Crnoj Gori manipulišući informacijama i plasirajući anticrnogorske i prosrpske narative. Ti mediji su u nekoliko navrata pokušavali da izazovu napetosti u crnogorskom društvu objavljujući senzacionalističke članke o prevarama kojima *prekrštaju Srbe u Crnogorce*,¹⁵² navodnom miješanju Vašingtona i Londona u popis¹⁵³ i *strahu od istine o broju Srba*.¹⁵⁴ *RT Balkan* je otišao korak dalje objavljujući u trenutku dok je u Crnoj Gori trajao popis stanovništva rezultate istraživanja o nacionalnosti, vjeroispovijesti i jeziku koje je za njihove potrebe uradila *Nova Srpska politička misao* Đorđa Vukadinovića.¹⁵⁵ Uz navodne rezultate



Naslovi iz medija Novosti, Alo, Informer i RT Balkan

istraživanja, *RT Balkan* i koordinator istraživanja Vukadinović ponovili su poznate narative da *sve ukazuje da se Crna Gora polako prisjeća svog porijekla*, aludirajući na njeno navodno srpsko porijeklo i da *ljudi tokom prethodnog popisa nijesu smjeli da se izjašnjavaju, a da sada smiju*. To je očigledan primjer kako srpski i ruski akteri u sinergiji pokušavaju da utiču na građane Crne Gore.

Nakon što je Uprava za statistiku Monstat saopštila da će preliminarni rezultati popisa, po naseljima, jedinicama lokalne samouprave i za teritoriju Crne Gore o broju stanovnika, domaćinstava i stanova i drugih nastanjenih prostorija biti objavljeni 25. januara 2023. godine,¹⁵⁶ srpski tabloidi su krenuli u kampanju sa informacijama o navodnim preliminarnim rezultatima popisa i proglašavanjem ishoda. *Novosti, Alo, Informer* i *RT Balkan* objavili su tekstove senzacionalističkih naslova koji sadrže neprovjerene informacije o broju Srba i govornika srpskog jezika, dodatno plasirajući narative da se Crnogorci *vraćaju svom iskonskom identitetu, svojim korijenima, kao i da su ranije popise obilježile tenzije, pritisci i antisrpska histerija*. Cilj tih narativa je da se izazove emocionalni naboj kod građana koji će rezultirati dodatnim podjelama i napetostima u društvu. Nadležne institucije u Crnoj Gori nijesu reagovala na plasiranje tih neprovjerenih i posebno osjetljivih podataka.

Srpska pravoslavna crkva

Kao i tokom izbornih ciklusa i procesa formiranja vlasti u Crnoj Gori, Srpska pravoslavna crkva bila je aktivni učesnik i tokom kampanje za popis stanovništva. Iako je sveštenik Srpske pravoslavne crkve Gojko Perović, gostujući na *A plus* televiziji, saopštio da nikome od sveštenstva *nije palo na pamet da agituje, da ide po kućama i da na bogoslužjenjima govori na temu popisa*¹⁵⁷, aktivnosti i izjave crkvenih velikodostojnika upravo su bile suprotne i zapravo su bile dio nacionalističke kampanje. Sveštenici te vjerske organizacije u svojim medijskim istupima i tokom vjerskih obreda pokušavali su usmjeriti građane kako da se izjasne na popisu.



Milan Knežević, Andrija Mandić, Milica Đurđević Stamenkovski, Boško Obradović i patrijarh Porfirije (sa lijeva na desno) u Hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici uoči popisa stanovništva

Patrijarh Srpske pravoslavne crkve Porfirije direktno se uključio u kampanju popisa. U obraćanju okupljenim vjernicima ispred Hrama Hristovog Vaskrsenja u Podgorici 14. oktobra 2023. godine, pozvao je građane da odlučno ispolje *svoj identitet kao vjernici SPC, govornici srpskog jezika i kao dični pripadnici srpskog naroda*. On je propovijedao da je potrebno da građani očuvaju svoj srpski identitet *jer živimo u vremenu razaranja tradicionalnih identiteta*. Vjerski čin je zloupotrijebljen, a takva poruka patrijarha sugerise da Srpska pravoslavna crkva želi da dođe do promjene nacionalne strukture u Crnoj Gori u korist Srba. To je nastavak djelovanja poglavara SPC koji godinama unazad negiraju crnogorsku naciju. Događaju u Podgorici, na kojem je patrijarh direktno govorio kako građani treba da se izjasne na popisu, prisustvovali su i pripadnici srpskih krajnje desničarskih partija Zaveznici i Dveri, Milica Đurđević Stamenkovski i Boško Obradović, koji otvoreno promovišu velikodržavne aspiracije prema Crnoj Gori. Nakon što je popis stanovništva u Crnoj Gori otpočeo, Milica Đurđević Stamenkovski je na svom Fejsbuk profilu poručila da će *popis pokazati da je srpstvo neuništivo*.¹⁵⁸

Pored patrijarha SPC, u prepopisnu kampanju uključio se i episkop budimljansko-niški Metodije Ostojić koji je pojasnio da poglavar SPC Porfirije samo *ohrabruje ljude da se pišu kao Srbi* dodajući da to podržava, ali da se tu ne zaustavlja, *jer tu nije kraj. Idemo da postanemo ono što su naši preci, koji su se pisali kao Srbi*, rekao je episkop i poručio: *ako ne postanemo oni istinski, pravi Srbi u duhovnom smislu, ne samo u nekom imenu na papiru, nećemo se održati pod tim imenom ovdje*.¹⁵⁹ Ostojić je u Pljevljima, u oktobru 2023. godine, na događaju povodom obilježavanja 530 godina od početka štampanja *Oktoiha prvoglasnika* rekao da su oni koji govore srpski i pišu ćirilicom *stado malo koje je preko svojih fizičkih i duhovnih predaka održalo zalog i zavjet*.¹⁶⁰

Sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve nastojalo je da se i kroz nastupe u medijima i na tribinama uključi u kampanju za popis i sugerise građanima kako da se izjasne. Tako je protorej Jovan Plamenac, 30. oktobra 2023. godine održao predavanje na temu *Srpstvo Crnogoraca* u prostorijama Društva crnogorsko-ruskog prijateljstva *Sveti Georgije* u Nikšiću. Plamenac je tom prilikom ukazao na navodne korijene nastanka negacije svoje prošlosti od građana koji sebe izričito smatraju Crnogorcima. Velimir Lule Kasalica, rukovodilac Društva objavio je na Fejsbuku da je to predavanje bilo mali doprinos predstojećem popisu u Crnoj Gori. Plamenac je u jednoj od brojnih kolumni za propagandni portal *Borba* napisao da je *komunističkim ideolozima i dizajnerima crnogorske nacije od presudnog značaja bilo da uspostave crnogorski jezik i crnogorsku književnost, kao šipove na klizistu rasrbijavanja Crne Gore*. Nadalje navodi da je crnogorski jezik unijet u Ustav Crne Gore 2007. godine (nakon referenduma 2006. godine) koji je u duhu funkcionisanja DPS sproveden uz ozbiljnu krađu, čiji rezultat je legalizovala evroatlantska politička zajednica.¹⁶¹

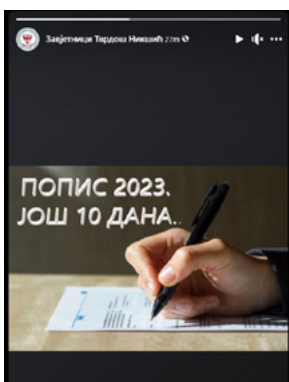


Jovan Plamenac i Velimir Kasalica u prostorijama Društva crnogorsko-ruskog prijateljstva Sveti Georgije

Mijajlo Backović, sekretar Eparhije budimljansko-nikšićke, jedan od osnivača organizacije *Miholjski zbor* i bivši pripadnik *63. padobranske brigade Vojske Jugoslavije* je takođe imao ulogu u pretpopisnoj kampanji. On je u autorskim tekstovima objavljenim na neregistrovanom portalu *IN4S* poručio da popis treba da bude *izraz litijske slobode*, odnosno *izraz slobode koja iako nejasna - ipak postoji nakon 30. avgusta 2020. godine* i da treba da budemo *ono što jesmo i da se pišemo imenom svojih predaka*¹⁶², naglašavajući da je on *Srbin koji govori, misli i moli se Bogu na srpskom jeziku*.¹⁶³

Pored Backovića, u kampanju su se uključili i profesor Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta Svetog Vasilija Ostroškog Univerziteta Istočno Sarajevo, protojerej stavrofor Darko Đogo i sveštenik Nenad Ilić, starješina crkve Svetog Nikolaja u Amsterdamu. Oni su svoje stavove izrazili u intervjuima za prosrpski i proruski portal *Borba* u okviru serijala o popisu. Đogo je citrao pokojnog kotorskog protojerej-stavrofora Momčila Krivokapića prema kojem je *prije 100 godina svaki Bokelj znao da nije Crnogorac, a svaki Crnogorac je znao da je Srbin*. To se poklapa sa sve prisutnijim narativom o *srpskoj Boki*. On je plasirao i već prepoznati narativ u političkim i crkvenim krugovima o ugroženosti srpskog identiteta u Crnoj Gori.¹⁶⁴ Nenad Ilić je kazao da je *ondašnji vlastodržac u Crnoj Gori* želio što više ljudi sa plićim korijenom, jer se takvim ljudima lakše upravlja, naglašavajući da je na Srbima da *dostojanstveno svjedoče moral predaka i da ubjedljivo spoje prošlost sa budućnošću*.¹⁶⁵

U susret popisu, pojedini mediji, stranice i profili na društvenim mrežama podsjećali su i na izjavu mitropolita crnogorsko-primorskog Joanikija koji je u januaru 2023. godine, gostujući u emisiji *Press plus* na *Adria TV*, rekao da *poslije toliko godina mitropolita Joanikija, Srbina, nije umjesno pitati da li je Srbin i je li pravoslavne vjere. Tako da jasno je ko sam i što sam*.¹⁶⁶ Prosrpski i proruski portali *IN4S* i *Borba* u toku kampanje kojom su pokušavali uti-



Popisna kampanja srpskih krajnje desničarskih grupa u Crnoj Gori

	Срби	Црногорци	Остали	Укупно
1999 Кодекс Црна Гора	99%	0,00%	0%	322.856
1992. Хр. ССС Црна Гора	99,38%	0,00%	0,43%	389.227

cati na to kako će se građani izjasniti uključili su i pokojnog mitropolita Amfilohija, podsjećajući kako je on govorio o ranijim popisima u Crnoj Gori.

Pored sveštenstva u prepopisnu kampanju uključila su se i pravoslavna bratstva bliska Srpskoj pravoslavnoj crkvi - *Miholjski zbor* i *Zavjetnici Tvrdoš Nikšić*. *Zavjetnici Tvrdoš Nikšić* su na svom Fejsbuk profilu plasirali lažnu vijest da se na popisima 1909. i 1921. godine 95%, odnosno 91.3% crnogorskih državljana izjasnilo kao Srbi.¹⁶⁷ Na popisu u Crnoj Gori ni 1909, ni 1921. godine nije bilo izjašnjenja o nacionalnoj pripadnosti, već su registrovani samo podaci o državljanstvu i vjeroispovijesti.

Nakon najava tokom oktobra 2023. godine da će popis stanovništva biti odložen zbog toga što nijesu ispunjeni svi neophodni uslovi za njegovo održavanje, *Miholjski zbor* se saopštenjem obratio javnosti i premijeru Milojku Spajiću koga su posavjetovali da se *ne igra sa njihovim strpljenjem*, jer on nije svjestan koliko je *truda i borbe uloženo u opstanak srpskog naroda na teritoriji Crne Gore*.¹⁶⁸

Akteri i organizacije – srpski svet

Pored zvaničnika, crkvenih velikodostojnika i medija koji rade u službi *srpskog sveta* i povećanja broja Srba u Crnoj Gori, u susret popisu stanovništva i tokom procesa njegovog održavanja, u medijima i javnom prostoru sve su prisutniji bili akteri koji žele da Crnu Goru vide kao drugu srpsku državu.

Najistaknutiji zagovornik ulaska Crne Gore u saveznu državu ili savez država sa Srbijom i Republikom Srpskom, srpski historičar Aleksandar Raković, zalaže se za promjenu Ustava Crne Gore s ciljem da srpski jezik postane službeni.¹⁶⁹ Takav stav predstavlja dio kampanje koja se zasniva na navodnoj ugroženosti srpskog jezika u Crnoj Gori.

Rakovićev stav je da se Ustav može promijeniti formiranjem ustavotvorne Skupštine i nekog tipa referenduma koji će rezultirati novim ustavom. On je za portal *IN4S* poručio da građani Crne Gore treba da se izjasne da su po nacionalnosti Srbi, da govore srpskim jezikom i da su pravoslavne vjere, kao i da treba da sačuvaju kopije popisnica, jer bi na osnovu njih potencijalno mogli da ostvaruju prava i u Republici Srbiji.¹⁷⁰ Istakao je da su ta tri pitanja ključna za *oslobađanje Crne Gore od mentalnih stega koje traju decenijama* i da je opravdana zainteresovanost i pažnja koju su Srbija i Republika Srpska usmjerile prema tom procesu.¹⁷¹

Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilično i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.

Član 13. Ustav Crne Gore

Advokat i član pravnog savjeta *IN4S*, Predrag Savić, navodi da se politički projekat DPS i Mila Đukanovića zasnivao na *formiranju montenegrinske nacije*, prognozirajući da će se na popisu stanovništva velika većina izjasniti da govori srpskim jezikom.¹⁷²

Tezu da će se ljudi konačno slobodno izraziti bez pritiska i straha koje je nametnuo DPS i da je to rezultat litija, slobode i avgustovskih izbora zagovara i reditelj Dragoslav Bokan. On je nekadašnji vođa paravojne formacije *Beli orlovi*, koja je bila aktivna u ratnim dešavanjima tokom devedesetih godina prošlog vijeka na prostoru bivše Jugoslavije.¹⁷³ Bokan je

ranije, u intervjuu za prosrpski portal *Borba*, Crnu Goru nazvao *moderni Montenegro koji je zasnovan na mržnji prema srpstvu* i pozvao na stvaranje zajedničkog srpskog narativa koji bi trebalo da predstavlja nacionalni orijentir svim Srbima u regionu i šire.¹⁷⁴

Plan za popis imao je i Čedomir Antić, srpski historičar i još jedan od zastupnika velikosrpskog projekta *srpski svet*. On je u autorskom tekstu za portal *Borba* ocijenio da su prethodni popisi u Crnoj Gori bili u velikoj mjeri falsifikovani, poručujući da je *za sve bolje da se dukljaše ne igraju Šiptara, jer neće srpstvo biti prezreno kada jednom padne populistička vlada PES-a (Pokreta Evropa sad). Neće Srba ni nestati, samo će naša politika zaokruživanja nacionalnog identiteta srpske nacije koja je jedna i nedjeljiva biti dovršena uz malo neopodnog vremena*. Antić vjeruje da će nakon jednog ili dva popisna ciklusa *biti ostvarena ili ustavnaravnopravnost ili istinska kantonizacija države Crne Gore*.¹⁷⁵

Pomenuti akteri konstantno plasiraju narativ o ugroženosti Srba izvan Srbije i koriste ga u funkciji njihove homogenizacije i vezivanja za nacionalni korpus, uz jasan cilj da se o svim vitalnim pitanjima koja se tiču Srba, ma gdje oni živjeli, odlučuje u Beogradu.

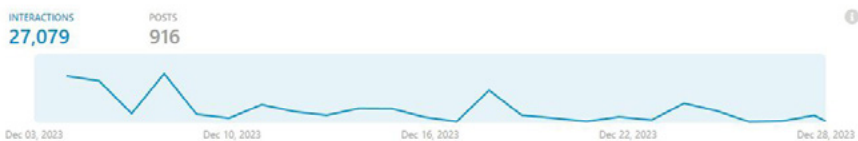
Osim pojedinaca, značajnu ulogu u širenju nacionalističke propagande i promociji *tradicionalnih vrijednosti* imale su prosrpske organizacije kroz pojačane aktivnosti u susret popisu. Održavanjem brojnih događaja i manifestacija čije su teme istorija, kultura, obrazovanje, tradicija i identitet rade na revidiranju istorije i negaciji crnogorskog identiteta. Nosioci kulturno-umjetničkih manifestacija koje imaju za cilj promociju srpskog identiteta bili su *Srpski nacionalni savjet* na čelu sa Momčilom Vuksanovićem i *Srpska kuća* u Podgorici i Beranama. Jedan od takvih događaja bio je i *Dani srpskog sabora*, kojim je obilježeno 105 godina od Podgoričke skupštine 1918. godine, a koja predstavlja simbol nestajanja Crne Gore kao države.

Društvene mreže

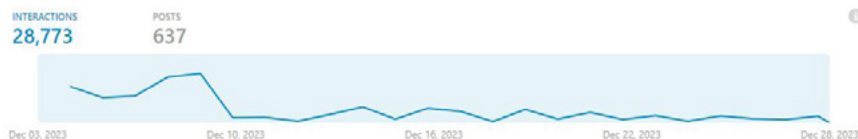
Pojačane aktivnosti u susret i tokom popisa uočene su i u onlajn sferi. Popis je još jednom pokazao da su društvene mreže pored portala značajan kanal za širenje dezinformacija, lažnih vijesti i narativa. Brojne Fejsbuk stranice, grupe i profili svojim aktivnostima na društvenim mrežama pokušavali su da utiču ili podstaknu izjašnjavanje o nacionalnom i vjerskom pitanju. Ta kampanja na društvenim mrežama dodatno dijeli već polarizovano crnogorsko društvo i negativno doprinosi socijalnoj koheziji.

U susret popisu stanovništva Digitalni forenzički centar je pratio i analizirao aktivnosti na društvenim mrežama, a fokus je bio na identifikovanju dezinformacionih kampanja, narativa i koordinisanog neautentičnog ponašanja s ciljem uticanja na javno mnjenje. Uočeno je da postoji mreža Fejsbuk stranica i profila koji su često dijelili sadržaj na temu popisa na koordinisan način. Taj sadržaj je u potpunosti bio posvećen podsticanju građana da se izjasne kao Srbi koji govore srpskim jezikom i vjernici su Srpske pravoslavne crkve. Intenzivna kampanja je uključivala slogane: *Budimo ono što su bili naši preci, Ako ne znaš pitaj đeda, Ako ne pričaš srpski ne možemo da pričamo, Ne razumijemo se, Jasno i glasno jer znamo ko smo i šta smo – Srbini/Srkinja*.

Analiza je pokazala da je u periodu tokom održavanja popisa stanovništva od 3. do 28. decembra 2023. godine, na Fejsbuk stranicama iz Crne Gore bilo 916 objava koje su završile 27.079 interakcija. Na Fejsbuk stranicama iz Srbije u istom vremenskom periodu je bilo 637 objava sa 28.773 interakcija.



Broj objava i interakcije na Fejsbuk stranicama iz Crne Gore u periodu od 3. do 28. decembra 2023. godine



Broj objava i interakcije na Fejsbuk stranicama iz Srbije u periodu od 3. do 28. decembra 2023. godine

Svojevrsnu kampanju na društvenim mrežama uoči popisa stanovništva vodila je i nevladina organizacija *Mi znamo ko smo* koja je formirana 2020. godine, okuplja mlade Srbe iz Crne Gore i bavi se promocijom srpske kulture i zaštitom srpskih interesa.

Ta NVO putem svoje Fejsbuk stranice relativizuje istorijske činjenice i negira crnogorsku naciju i jezik. Iz NVO *Mi znamo ko smo* za sebe kažu da nijesu politički opredijeljeni, ali da su po sistemu vrijednosti koje baštine konzervativno-građanska opcija umjerenog desnog centra. Jedan od osnivača NVO je Stefan Sinanović, profesor srpske književnosti i nekadašnji portparol u resoru bivše ministarke Vesne Bratić. Za njega je Podgorička skupština iz 1918. godine legalna, a crnogorski jezik u udžbenicima za djecu je diskriminacija. Sinanović je nakon osnivanja NVO, za srpski portal *Novi Standard* najavio povratak vidovdanskog etici u Crnoj Gori i kampanju za popis i očuvanje srpskog jezika, ističući da su crnogorski Srbi *istrpjeli flagrantnu krađu na referendumu 2006. godine, donošenje diskriminatornog Ustava, priznanje tzv. Kosova i ulazak u NATO pakt*.¹⁷⁶ *Mi znamo ko smo* se zalaže i za vraćanje kapele na vrh Lovćena, jer smatraju da je to srpska nacionalna svetinja.¹⁷⁷



Jedan od slogana popisne kampanje

Setom objava na Fejsbuk stranici, NVO *Mi znamo ko smo* objašnjavala je i davala uputstva građanima u susret popisu stanovništva. U tim objavama se isticalo da je srpski narod u Crnoj Gori *godinama na različite načine diskriminisan, a da bi se prava srpskog naroda i njegov položaj osnažili potrebno je da na popisu slobodno i bez straha govore o sebi, svom jeziku i identitetu*. O ugroženosti Srba i izjašnjavanju na popisu u Crnoj Gori Sinanović je govorio i pred Odborom za dijasporu i Srbe u regionu Narodne skupštine Republike Srbije u decembru 2022. godine. Tom prilikom je saopštio da treba raditi na reafirmisanju *potiskivanih tema* (srpski jezik, progon političkih neistomišljenika, nasrtaji na SPC) kroz intenzivniju medijsku zastupljenost i na afirmisanju *uzornih figura srpske nacionalne prošlosti u Crnoj Gori*.¹⁷⁸ Te njegove ideje su u sinergiji organizacije *Mi znamo ko smo* i proruskih portala *IN4S* i *Borba* sprovedene u praksi u susret popisu održanom u decembru 2023. godine.¹⁷⁹

Propagandnoj kampanji tokom popisa stanovništva u Crnoj Gori priključilo se i udruženje *Saradnja za budućnost – Crna Gora – Srbija – Republika Srpska* koje je osnovano 2019. godine i bilo je aktivno tokom održavanja litija 2020. godine. Nakon što su litije završene Udruženje je pasivizirano, a ponovo je aktivirano tokom kampanje za popis stanovništva. Direktor Udruženja koje svojim tendencioznim nazivom upućuje na ideju *srpskog sveta* je Vladislav Bojović, funkcioner Demokratske narodne partije koji je poslanik u Skupštini Crne Gore i pored ostalog član Odbora za praćenje primjene Sporazuma o uslovima za održavanje popisa stanovništva, domaćinstava i stanova, kao i praćenje sprovođenja procesa popisa.

Udruženje *Saradnja za budućnost – Crna Gora – Srbija – Republika Srpska* svoju kampanju tokom popisa stanovništva sprovodilo je na društvenim mrežama koristeći se ustaljenim metodama – istorijski revizionizam i manipulacije informacijama. Putem sponzorisanih objava na Fejsbuku i Instagramu na kojima se ličnosti iz istorije Crne Gore - Petar I i Petar II Petrović Njegoš, Marko Miljanov, kralj Nikola i drugi, predstavljaju kao Srbi. Udruženje pokušava da kod šire javnosti promoviše srpski identitet, istovremeno negirajući postojanje crnogorskog. Uočena je ista matrica u kampanji kao i kod proruskog i prosrpskog portala *IN4S*. Takva sinergetska kampanja udruženja, pojedinaca i medija tokom popisa stanovništva imala je jasne ciljeve – dodatnu polarizaciju društva, homogenizaciju srpskog nacionalnog korpusa i promjenu nacionalne strukture Crne Gore. Fejsbuk stranica Udruženja otvorena je 4.decembra 2023. godine, dan nakon što je počeo popis stanovništva. Iako nije imala značajan broj pratilaca i nije imala objave, Fejsbuk stranica Udruženja pod nazivom *Saradnja za budućnost* putem sponzorisanih objava pokušavala je da dođe do šire publike. Fejsbuk stranica pratila je stranicu *Za budućnost Crne Gore*, a logo Udruženja predstavlja modifikovani prikaz DNK molekula.

Vladislav Bojović je kroz djelovanje Udruženja tokom 2019. i 2020. godine plasirao narativ o navodnoj ugroženosti, diskriminaciji i progonu srpskog naroda i Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, o čemu je Udruženje izvijestilo Evropsku komisiju i Ujedinjene nacije. U dopisima koje je potpisao Vladislav Bojović kao direktor Udruženja i koje su uputili 2020. godine, navodi se da je *atmosfera dovedena na ivicu građanskih sukoba*. Pored dopisa, Udruženje je tokom 2020. godine, širom Crne Gore postavilo bilborde sa porukom *Ne damo svetinje* s ciljem da se pošalje snažna poruka *jedinstva Srpske pravoslavne crkve*



Launched December 2023

Popisna kampanja udruženja
Saradnja za budućnost –
Crna Gora – Srbija – Republika
Srpska na društvenim mrežama



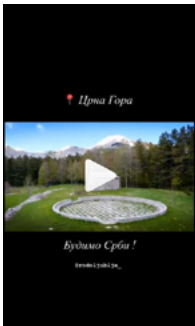
Vladislav Bojović i Gojko Raičević
na Rusko-balkanskom samitu
narodne diplomatije

i njenog istorijskog postojanja u Crnoj Gori. Bojović se takođe 2020. godine zahvalio Srbiji koja pomaže srpska udruženja i organizacije u Crnoj Gori i podržao inicijativu predsjednika Srbije Aleksandra Vučića za formiranje *malog Šengena* na Balkanu. Važno je podsjetiti i na ranije aktivnosti Bojovića i njegovo prisustvo na prvom Rusko-balkanskom samitu narodne diplomatije na Državnom univerzitetu u Voronježu u Rusiji 2019. godine koji je organizovao Rusko-balkanski centar narodne diplomatije. Narodna diplomatija predstavlja rusku verziju javne diplomatije, koja se razlikuje u odnosu na zapadni model. Bojović je tom prilikom saopštio da *prisustvo Rusije na Balkanu predstavlja znak očuvanja tradicionalnih vrijednosti, pravoslavne duhovnosti i kulturnog identiteta slovenskih naroda, uz podršku očuvanju suvereniteta balkanskih zemalja*. On je takođe ukazao na uspjeh spoljne politike Srbije, ali i na ugled i značaj Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, ističući da *nasilno uvođenje zemlje u NATO nije uspjelo otuđiti većinu građana od kulturnog i duhovnog zajedništva sa Srbijom i Rusijom*. Tom događaju prisustvovao je i Gojko Raičević, urednik portala *IN4S* koji je tom prilikom istakao da je *prostor sa najvećom koncentracijom rusofila danas okupiran od strane NATO*.

Aktivne su bile i nacionalističke stranice na društvenoj mreži Instagram: *bunt_cg*, *crna_gora_srpska_sparta*, *kosmet_otadzbina*, *rodoljublje_*, *miznamokosmo2023*, *obnova_njegoseve_cg*, *otporcg* (o kojima je DFC pisao u studiji *Sjenke Ukrajine nad Crnom Gorom*) na kojima su objavljivani pozivi da se građani izjasne kao Srbi, plasirana je lažna vijest o broju Srba na popisu 1909. godine, prognozirani su rezultati popisa. Te stranice su ranije pozivale na litije, proteste protiv manjinske vlade u Crnoj Gori, veličale rusku agresiju na Ukrajinu, lik i djelo Vladimira Putina, slavile proglašenje nezavisnosti Donjecka i Luganska i čestitale neustavni dan Republike Srpske.



Popisna kampanja na društvenim mrežama



Zaključak

Nastojanja i strateški ciljevi Rusije u regionu Zapadnog Balkana mogu se posmatrati kroz njene hibridne aktivnosti na opstrukciji evropskih i evroatlantskih integracija zapadno-balkanskih država, uz podsticanje antizapadnog raspoloženja i podrivanje interesa Zapada širom Balkana, čineći probleme akutnijim i nanoseći štetu reformama koje su preduslov za dalju integraciju regiona u evroatlantske ekonomske, političke i bezbjednosne strukture. Kao bazu za svoje aktivnosti u regionu Rusija koristi Srbiju, fokusirajući se na oblasti pretežno naseljene pravoslavnim stanovništvom, s akcentom na one djelove pravoslavne populacije čije su frustracije zbog političkih, socijalnih, ekonomskih i drugih problema, artikulisane animozitetom prema vrijednostima zapadne civilizacije.

Usporeni napredak na evropskom putu širom je otvorio vrata za maligni ruski uticaj na Zapadnom Balkanu. On se posebno snažno manifestuje u Srbiji, Republici Srpskoj (BiH), ali i Crnoj Gori. Kontinuirana antizapadna i prorуска kampanja nakon dolaska na vlast Srpske napredne stranke, efektuirala je značajnim sužavanjem manevarskog prostora za Vučićev režim koji se nalazi u raskoraku između proklamovanih evropskih ambicija i otvorenog antizapadnog sentimenta kojeg je svjesno i sračunato podsticao u srpskoj javnosti. Svjesno plasirani romantizovani narativ o neraskidivim istorijskim prijateljskim, kulturnim i duhovnim vezama Srbije i Rusije i bratstvu pravoslavnog srpskog i ruskog naroda, omogućio je kremaljskom režimu da, vođen svojim pragmatičnim interesima u regionu, snažno penetrira u srpski politički, društveni i informacioni prostor, odakle propagandu nesmetano širi u ciljanim državama regiona. Zahvaljujući stavovima u vezi sa Kosovom, Rusija je obezbijedila poštovanje i prihvatanje u srpskom društvu, u kojem je široko rasprostranjeno mišljenje da je Rusija najveći prijatelj i najznačajniji saveznik Srbije. To doprinosi stalnom opadanju podrške za pristupanje Evropskoj uniji, koja je u Srbiji najniža u regionu Zapadnog Balkana.

Neoimperijalne ambicije Moskve, koja nastoji kompenzovati percipirane gubitke nakon raspada Sovjetskog Saveza i ponovo uspostaviti kontrolu u svom bliskom susjedstvu, imaju svoj pandan u regionu Zapadnog Balkana, gdje srpski režim pokušava oživjeti i realizovati stare ideje o objedinjavanju srpskog nacionalnog korpusa, koje su u aktuelnom trenutku artikulirane u okviru maglovite ideje o stvaranju takozvanog srpskog svijeta koji bi obuhvatio teritorije tri suverene i međunarodno priznate države: Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Povremene tenzije i eskalacija etničkog nasilja na sjeveru Kosova i situacija u Bosni i Hercegovini koja je u kontinuitetu pod sjenkom separatističke agende Milorada Dodika upozoravaju na dalekosežni destabilizirajući potencijal neriješenih sukoba iz prošlosti u regionu Zapadnog Balkana. To su dvije ključne tačke političkih sporenja koje podstiču nestabilnost u regionu i blokiraju njegove evropske i evroatlantske integracije.

Neriješeni sporovi i bezbjednosni rizici na Zapadnom Balkanu predstavljaju ulaznu tačku i za destruktivne aktere koji projektuju svoju moć u regionu. Bezbjednosne zabrinutosti i identitetske dileme stvorene revizionističkim narativima u središtu su političkog diskursa autoritarnih režima u Moskvi i Beogradu.

Nastojanja Zapada da Srbiju izvuče iz orbite Rusije i usmjeri je ka realizaciji deklarativno proklamovanih evropskih strateških ciljeva nijesu doprinijela demokratizaciji srpskog društva. Suprotno od toga, Vučićev režim je učvrstio svoje pozicije i koristeći centralnu poziciju Srbije u regionu manipuliše regionalnom stabilnošću, eskalirajući i deeskalirajući krize u skladu sa svojim potrebama. Populistički predsjednik Srbije, Aleksandar Vučić je usavršio sposobnosti kreiranja kriza i napetosti kako bi sebe predstavio kao nespornog lidera i zaštitnika države i nacije, uz istovremeno delegitimisanje nepatriotske ili čak izdajničke opozicije i minimiziranje brojnih problema nastalih kao posljedica njegove neograničene autoritarne vladavine. Kontrola nad političkim subjektima prosrpske provenijencije u pojedinim državama u regionu, prije svega u BiH (Republika Srpska), Kosovu i Crnoj Gori, pruža mu širok spektar mogućnosti za realizaciju agende koja svoju artikulaciju ima kroz zalaganja za projekat pod nazivom *Otvoreni Balkan* i ideju takozvanog srpskog svijeta.

Identitetske dileme unutar pravoslavne većine u Crnoj Gori prerasle su u duboke etničke podjele i postale izvor borbe za kontrolu nad geopolitičkom orijentacijom zemlje. Konsenzus oko strateških opredjeljenja i ciljeva državne politike značajan je korak ka prevazilaženju unutarcrnogorskih podjela i pretpostavka daljeg napredovanja na evropskom putu. Imajući u vidu da su te podjele u značajnoj mjeri podsticane spolja i dio su revizionističkih narativa u okviru imperijalnih ambicija Moskve i hegemonističkih aspiracija režima u Beogradu, ostaje dilema u pogledu krajnjih dometa aktuelne vlasti u Crnoj Gori u kojoj značajno participiraju prorúske i prosrpske političke strukture.

Jednostrane interpretacije događaja iz prošlosti, konfabulacije i promocije osuđenih ratnih zločinaca su široko prihvaćene od ključnih političkih aktera u Srbiji, ali i pojedinih istaknutih predstavnika aktuelne vlasti u Crnoj Gori. Poricanje odgovornosti i izostanak iskrene saradnje u suočavanju sa posljedicama ratova koji su pratili raspad SFR Jugoslavije i dalje doprinose regionalnim nesporazumima, ostavljajući prostor za djelovanje ekstremne desnice i opskurna kvazi-naučna tumačenja o uzrocima i ishodima sukoba u regionu devedesetih godina prošlog vijeka.

Glavni pravci djelovanja podrazumijevaju sveobuhvatni uticaj SPC na društveno-političke prilike, klerikalizaciju društva primjenom sofisticiranih metoda uticaja na javno mjenje preko pravoslavnih bratstava, medija, kulturnih udruženja sa srpskim predznakom i političkih aktera u izvršnoj vlasti.

Sa parlamentom i vladom koji prate srpsku agendu, drugi državni organi i institucije koje finansira Republika Srbija dobijaju mogućnost da negiraju crnogorski nacionalni identitet. Veliki dio toga se sprovodi pod plaštom *vjerske slobode* kako bi se zavarali zapadni posmatrači i promoteri demokratije. Koristeći *među moć* Srpska pravoslavna crkva širi svoje poglede uglavnom zasnovane na konfabulacijama i negaciji crnogorske istorije.

SPC se sve otvorenije nameće kao vrhovni moralni i ideološki arbitar – počev od vaspitanja najmlađe populacije i omladine, do kulturne i civilizacijske orijentacije društva u cjelini. Vjerski poredak prodiru u crnogorski obrazovni sistem, gdje crkveni velikodostojnici indoktriniraju djecu od najranijeg uzrasta da se odreknu crnogorskog nasljeđa. Vrijednosti koje se pri tome promovišu odlikuju se nacionalizmom, antizapadnjaštvom i ksenofobijom.

Kampanja za popis stanovništva u Crnoj Gori jasno je pokazala širinu i sinergiju u djelovanju režima u Beogradu i njegovih brojnih proksija u Crnoj Gori. Djelovanje političkih, vjerskih, medijskih, kulturno-obrazovnih organizacija tokom popisne kampanje zasnivalo se na narušavanju građanskog koncepta društva, negaciji crnogorskog identiteta i relativizaciji evropskih i evroatlantskih opredjeljenja države Crne Gore.

Nedovoljno izgrađene i inertne institucije u protekloj deceniji nijesu dale adekvatan odgovor na strano miješanje u Crnoj Gori. Agresivno djelovanje srpskog režima i nacionalističkih struktura iz Srbije i Crne Gore nije naišlo na adekvatan odgovor crnogorskih institucija i državnih organa, koji su oportunistički svoje stavove prilagođavali političkom interesu. Relativizovanje ili negiranje stranog malignog uticaja, pogotovo onog iz Srbije, obilježilo je nastupe gotovo svih državnih funkcionera i političkih lidera vlasti nakon 2020. godine, a oslabljeni bezbjednosni sektor nije predstavljao ozbiljniju prepreku malignom ruskom i srpskom uticaju. U aktuelnom trenutku, možda više nego ikada ranije, evidentno je da je samo jasna državna strategija u borbi protiv stranog malignog uticaja, uz odlučnu i proaktivnu ulogu institucija sistema jedini garant da kontinuirani napadi na građanski identitet i suverenitet neće postati slika savremene Crne Gore, odnosno da ona neće postati poligon za hibridne aktivnosti autoritarnih režima u njihovoj borbi za uspostavljanje novog-multipolarnog svjetskog poretka.

Reference

- 1** Vučić: *Srbi u Crnoj Gori nemaju ni dio prava kao Albanci u Sjevernoj Makedoniji*, 18.12.2020, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/vucic-srbi-u-crnoj-gori-nemaju-ni-dio-prava-kao-albanci-u-sjevernoj-makedoniji>
- 2** Mandić: *Problem je da Srbi budu u vladi CG, a ne smeta kad Albanci drže pola vlasti u Makedoniji*, 18.08.2023, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/mandic-problem-je-da-srbi-budu-u-vladi-cg-a-ne-smeta-kad-albanci-drze-pola-vlasti-u-makedoniji>
- 3** Deklaracija o proglašenju odnosa između otadžbine i rasejanja odnosom od najvećeg državnog i nacionalnog interesa, Sl. glasnik RS, br. 86/2006, Dostupno na: demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2006_10/t10_0060.htm
- 4** Grabež, N, *NIS konačno prodat Rusima*, 24.12.2008, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/1363352.html>
- 5** Zakon o dijaspori i Srbima u regionu: 88/2009-45, 28.10.2008, Pravno informacioni sistem Republike Srbije, Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/88/8/reg>
- 6** Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu, 2011, Ministarstvo vera i dijaspore, Dostupno na: https://dijaspورا.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mv2011.pdf
- 7** Evropska unija & Crna Gora, 23.07.2021, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, Dostupno na: https://www.eeas.europa.eu/montenegro/evropska-unija-crna-gora_me?s=225
- 8** Млађан Ђорђевић: Београд треба да осуди кршење људских права у Подгорици, 24.10.2015, ИНАС, Dostupno na:
- 9** T.M.S, Šarić *od svake ture droge davao milion evra Crnoj Gori*, 08.04.2010, *Blic*, Dostupno na:
- 10** СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, 2020., *Ministarstvo odbrane*, Dostupno na: https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog1-StrategijaNacionalneBezbednostiRS-SRP.pdf

- 11** Srbi u regionu, Dijaspورا.rs, Dostupno na: https://www.dijaspورا.gov.rs/srbi_u_regionu_konkursi.php
- 12** Braj, T, *Ruski mediji na Balkanu Studija slučaja: Kako moskovska propaganda utiče na Srbiju*, avgust 2021, Friedrich Naumann Foundation For Freedom
- 13** Murić, D, *Nikolić: Izborom NATO i EU, Crna Gora pristaje da bude nečija igračka*, 24.12.2015, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/148475/nikolic-izborom-nato-i-eu-crna-gora-pristaje-da-bude-necija-igracka>
- 14** Janković, S, *Zašto srpski 'front' iz Crne Gore traži pomoć od premijera Srbije?*, 01.11.2016, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-front-iz-crne-gore-trazi-pomoc-vucica/28088611.html>
- 15** Mandić: *Treba da izdržimo i uradimo ono što nam je Putin rekao*, 02.02.2019, *Aktuelno*, Dostupno na: <https://www.aktuelno.me/magazin/mandic-treba-da-izdrzimo-i-uradimo-ono-sto-nam-je-putin-rekao/>
- 16** Мандић о пресуди Младићу: Наши потомци ће вредновати жртву коју и данас као народ прилажемо, 23.11.2017, ИН4С, Dostupno na: <https://www.in4s.net/mandic-presudi-mladicu-nasi-potomci-ce-vrednovati-zrtvu-koju-danas-narod-prilazemo/>
- 17** Караџић испунио дуг према српском народу, и то не може поништити антисрпски Хашки суд, 20.03.2019, Nova Srpska Demokratija, Dostupno na: <https://nova.org.me/stranica.php?id=6005>
- 18** Milenković, M, *Vučić kupuje vreme za sebe na vlasti, ne za Kosovo: Sagovornici Danasa o predsednikovom govoru u SANU*, 20.11.2023, *Danas*, Dostupno na:
- 19** Vučić: *U UN-u duvaju neki novi vetrovi, osjeća se miris slobode u svijetu*, 21.09.2023, *Antena M*, Dostupno na: <https://www.antenam.net/svijet/region/299445-vucic-u-un-u-duvaju-neki-novi-vetrovi-osjeca-se-miris-slobode-u-svijetu>
- 20** DF: *Humanistički stav Kine u konfliktu Rusije i Ukrajine*, 19.10.2022, *Dan*, Dostupno na: <https://www.dan.co.me/vijesti/politika/df-humanisticki-stav-kine-u-konfliktu-rusije-i-ukrajine-5141783>
- 21** *U Budvi proslavljena 'stogodišnjica oslobođenja i ujedinjenja'*, 7.11.2018, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/29588280.html>
- 22** T.K., *Vučević: Crnoj Gori i S. Makedoniji će se obiti o glavu priznanje Kosova, kao što je Ukrajini*, 19.08.2023, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/vucevic-crnoj-gori-i-s-makedoniji-ce-se-obiti-o-glavu-priznanje-kosova-kao-sto-je-ukrajini>
- 23** *Ministar Vulin: Svi koji su branili Saveznu Republiku Jugoslaviju 1999. godine zaslužuju podjednaku pažnju i poštovanje*, 12.01.2020, *Ministarstvo odbrane Republike Srbije*, Dostupno na: <https://www.mod.gov.rs/lat/14915/ministar-vulin-svi-koji-su-branili-saveznu-republiku-jugoslaviju-1999-godine-zasluzuju-podjednaku-paznju-i-postovanje-14915>
- 24** Mandić, Knežević i Danilović sa Vučićem unijeli badnjak u zgradu Predsjedništva Srbije, 06.01.2019, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/14163/mandic-knezevic-i-danilovic-sa-vucicem-unijeli-badnjak-u-zgradu-predsjednistva-srbije>
- 25** *Lokalni izbori regionalnog karaktera - DFC analiza predizbornog ambijenta u Nikšiću*, 11.03.2021, *Digitalni Forenzički Centar*, Dostupno na: <https://dfc.me/lokalni-izbori-regionalnog-karaktera-dfc-analiza-predizbornog-ambijenta-u-niksicu/>
- 26** „Nijesu vidjeli“ dovođenje birača u Crnu Goru, prebacivanje novca, veze sa kriminalnim klanovima i ratnim zločinima..., 04.01.2024, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/nijesu-vidjeli-dovodenje-biraca-u-crnu-goru-prebacivanje-novca-veze-sa-kriminalnim-klanovima-i-ratnim-zlocinima>
- 27** *Označeni kao državni neprijatelji Crne Gore: Mandić, Šijan i Stoilković podnose tužbu protiv Krivokapića i Kentere!*, 31.10.2022, *Adria TV*, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/oznace->

[ni-kao-drzavni-neprijatelji-crne-gore-mandic-sijan-i-stojiljkovic-podnose-tuzbu-protiv-krivokapica-i-kentere/](#)

28 Jovanović, N, Jevtović, M, *Ko je prevezio, a ko obezbeđivao birače iz BiH u Beogradu?*, 19.12.2023, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/glasanje-dolazak-prevoz-izbori/32737004.html>

29 *MUP Srbije: Spajic ima prebivalište u Beogradu, Mandić nema*, 14.02.2023, *CdM*, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/stigao-odgovor-iz-srbije-spajic-ima-prebivaliste-u-beogradu-mandica-nema-u-evidenciji/>

30 (FOTO) *Bista Sv. Aleksandra Nevskog u Nikšiću još jedan dokaz prijateljstva dva naroda*, 06.12.2023, *Radio-Televizija Nikšić*, Dostupno na: <https://rtnk.me/drustvo/foto-bista-sv-aleksandra-nevskog-u-niksicu-jos-jedan-dokaz-prijateljstva-dva-naroda/>

31 *Falsifikovanje istorije: Skrivena agenda*, 21.11.2023, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfc.me/falsifikovanje-istorije-skrivena-agenda/>

32 *Opština Pljevlja proslavlja Dan državnosti Srbije*, 12.02.2024, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/opstina-pljevlja-proslavlja-dan-drzavnosti-srbije>

33 Janković, S, *Proruske partije inicirale povlačenje priznanja Kosova od Crne Gore*, 04.05.2023, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-kosovo-priznanje-demokratski-front/32393590.html>

34 Durović, A, *Lokalni funkcioneri Crne Gore polagali račune Skupštini Srbije*, 11.01.2023, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-crna-gora-demokratski-front/32219101.html>

35 Доц. др Владимир Божовић: «Руски вектори меке моћи у Црној Гори», 02.05.2015, *Fond Strateške Kulture*, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=sVNKxci4mvU>

36 ИН4С: Црна Гора и НАТО - Проф. др Владимир Божовић, 05.12.2015, *in4snet*, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=jmaZKJ6LJgM>

37 *Анализа вектора руске “меке моћи” у Црној Гори – преглед и перспективе*, 17.06.2015, *Vladimir Božović*, Dostupno na: <https://vladimirbozovic.net/2015/06/17/analiza-vektora-meke-moci-u-crnoj-gori-pregled-i-perspektive/>

38 НАТО пројекат: Милово кумство „Природној Албанији“, 21.02.2018, ИН4С, Dostupno na: <https://www.in4s.net/nato-projekat-milovo-kumstvo-prirodnoj-albaniji/>

39 *Rešetnjikov: U Crnoj Gori može doći i do krvoprolića*, 26.11.2016, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/28141297.html>

40 *IN4S: Razmena usluga Đukanovića i Vučića; Vladimir Božović: Traljava režija sračunata na spašavanje Milovog režima*, 24.11.2016, *Nova srpska politička misao*, Dostupno na: <http://www.nspm.rs/hronika/in4s-razmena-usluga-djukanovica-i-vucica-vladimir-bozovic-traljava-rezija-sracunata-na-spasavanje-milovog-rezima.html?alphabet=l>

41 Владимир Божовић: И би што бити не може, 27.03.2021, *Stanje stvari*, Dostupno na: <https://stanjestvari.com/2021/03/27/vladimir-bozovic-i-bi-sto-biti-ne-moze/>

42 *Falsifikovanje istorije: Skrivena agenda*, 21.11.2023, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfc.me/falsifikovanje-istorije-skrivena-agenda/>

43 Vukićević, J, *Proslava crnogorske nezavisnosti u Budvi srpskim trobojkama*, 18.05.2021, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/cg-nezavisnost-budva-srpska-trobojka/31261500.html>

44 Durović, A, *'Praznik Srbije i himna su i naši', poruka zvaničnog skupa sa sjevera Crne Gore*, 15.02.2024, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/dario-vranes-pljevlja-akademija/32819771.html>

- 45** *Stradanje Srba na Kosovu i Metohiji od 1941. do danas - Treći deo*, Rastko Project, Dostupno na: https://www.rastko.rs/kosovo/istorija/stradanje_srba/atanasije_3deo.html#_Toc485531500
- 46** Gočanin, S, *Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti*, 19.04.2023, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-zene-rodno-osetljiv-jezik/32370740.html>
- 47** Popović Obradović, O, *Crkva, nacija, država*, 22.02.2009, Peščanik, Dostupno na: <https://pescanik.net/crkva-nacija-drzava/>
- 48** Skorzza, T, *Na konju u pantalonama*, 19.12.2002, Vreme, Dostupno na: <https://vreme.com/vreme/na-konju-u-pantalonama/>
- 49** Hadžić, M, *Nasilno rasturanje Jugoslavije: uzroci, dinamika, posledice*, 11.2004, Centar za civilno-vojne odnose, Dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/nasilno_rasturanje_jugoslavije.pdf
- 50** Pismo patrijarha Pavla predsedniku državne zajednice Srbija i Crna Gora gospodinu Svetozaru maroviću, 11.05.2006, Srpska Pravoslavna Crkva, Dostupno na: <http://arhiva.spc.rs/old/Vesti-2006/05/11-05-06-c.html#pis>
- 51** Janković, S, Tomović, P, *Ko su odgovorni za devastaciju vjerskih objekata u Crnoj Gori?*, 13.02.2020, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-vjerski-objekti-devastacija/30432834.html>
- 52** Neprihvatljivo da se o vladi pregovara u manastiru, to je povratak u srednji vijek, 23.09.2020, CdM, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/medojevic-neprihvatljivo-da-se-o-vladi-pregovara-u-manastiru-to-je-povratak-u-srednji-vijek/>
- 53** *Ugovor Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve uskladiti sa pozitivnim pravom i građanskim karakterom države*, 06.07.2022, Akcija za ljudska prava, Dostupno na: <https://www.hracion.org/2022/07/06/ugovor-crne-gore-i-srpskepravoslavne-crkve-uskladiti-sa-pozitivnim-pravom-i-gradanskim-karakterom-drzave/>
- 54** Ključni nalazi Izveštaja o Crnoj Gori za 2022., 13.10.2022, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, Dostupno na: https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/klju%C4%8Dni-nalazi-izvje%C5%A1taja-o-crnoj-gori-za-2022_me?s=225
- 55** Janković, S, *Crna Gora u 'temeljnomo zagrljaju' SPC-a*, 12.10.2022, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: www.slobodnaevropa.org/a/spc-moleban-temeljni-ugovor-crna-gora/32075360.html
- 56** Vukićević, J, Novac, *Crna Gora, škole, Srpska pravoslavna crkva*, 3.10.2022, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/novac-crna-gora-skole-srpska-pravoslavna-crkva/32063364.html>
- 57** S.D., *Crna Gora ima više sveštenika nego vojnika*, 26.02.2021, Danas, Dostupno na: <https://www.danas.rs/svet/crna-gora-ima-vise-svestenika-nego-vojnika/>
- 58** Janković, S, *Amfilohije Radović: Mitropolit molitve i kletve*, 30.10.2020, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-amfilohije-in-memorial/30919884.html>
- 59** Kalaba, A, *Ko je bio prvi srpski svetac i zašto na ikonama drži sopstvenu glavu*, 23.01.2023, Nova, Dostupno na: <https://nova.rs/magazin/lifestyle/ko-je-bio-prvi-srpski-svetac-i-zasto-na-ikonama-drzi-sopstvenu-glavu/>
- 60** Jovićević, D, Cvetković Lj, *Zna li patrijarh šta je bilo u NDH?*, 24.07.2018, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpsko-crnogorske-igre-oko-crkve/29387938.html>
- 61** *Sjenke Ukrajine*, 03.2022, Digitalni Forenzički centar, Dostupno na: <https://dfcme.me/wp-content/uploads/Studija-Sjenke-Ukrajine-FINAL-MNE-1.pdf>
- 62** *Joanikije sasluživao s Kirilom u Moskvi: "Srbija nikada nije bila na strani neprijatelja Rusije"*, poručio patrijarh ruski, 18.10.2022, Antena M, Dostupno na: <https://www.antenam.net/drustvo/religi->

[ja/263085-joanikije-sasluzivao-s-kirilom-u-moskvi-srbija-nikada-nije-bila-na-strani-neprijatelja-rusije-porucio-patrijarh-ruski](#)

63 Durović, A, *Opasne paralele Crne Gore i Ukrajine*, 14.03.2022, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-joanikije-paralele-crna-gora-ukrajina/31752731.html>

64 *Građani masovno vjeruju u teorije zavjere*, 24.01.2024, CDT, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/2024/01/24/gradani-masovno-vjeruju-u-teorije-zavjere/>

65 Janković, S, *Amfilohije Radović: Mitropolit molitve i kletve*, 30.10.2020, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-amfilohije-in-memoriam/30919884.html>

66 Božić Krainčanić, *Istorijat bez ponosa*, 31.08.2022, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/istorijat-bez-ponosa/32012686.html>

67 Tomović, P, *Crna Gora nakon Parade: Udarci na manjine pokazuju strah*, 25.07.2013, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-nakon-parade-udarci-na-manjine-pokazuju-strah/25056639.html>

68 *Moleban SPC protiv Prajda u Podgorici*, 07.10.2022, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/32070448.html>

69 *Građani masovno vjeruju u teorije zavjere*, 24.01.2024, CDT, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/2024/01/24/gradani-masovno-vjeruju-u-teorije-zavjere/>

70 Vukanović, M, *Upotreba i zloupotreba istorijskog revizionizma*, januar 2024, Digitalni Forenzički centar, Dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Policy-brief-januar-2024.pdf>

71 D.C., *SPC u Nikšiću držala parastos ratnom zločincu i veličala Rusiju, liturgiji prisustvovali Kovačević i Vuković*, 18.07.2023, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/665976/spc-u-niksicu-drzala-parastos-ratnom-zlocincu-i-velicala-rusiju-liturgiji-prisustvovali-kovacevic-i-vukovic>

72 *Perović: Nema razloga za ljutnju zbog parastosa Draži*, 19.07.2022, Portal Analitika, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/perovic-nema-razloga-za-ljutnju-zbog-parastosa-drazi>

73 *Nezavisnost Crne Gore konačna, uticaji Srbije prisutni u unutrašnjim odnosima dok na težini gubi Zapad, preovlađujući vrijednosni sistem neće biti preslikan u planiranu Vladu*, 19.10.2023, Centar za građansko obrazovanje, Dostupno na: <https://cgo-cce.org/2023/10/19/nezavisnost-crne-gore-konacna-uticaji-srbije-prisutni-u-unutrasnjim-odnosima-dok-na-tezini-gubi-zapad-preovladujuci-vrijednosni-sistem-neece-bitipreslikan-u-planiranu-vladu/>

74 *Čija je naša ekstremna desnica*, oktobar 2022, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: https://dfcme.me/wp-content/uploads/Cija-je-nasa-ekstremna-desnica_MNE.pdf

75 *Подршка из Тивта Србима на КиМ; Дамјановић: Косово је било, биће и остаће Србија!*, 03.06.2023, ИН4С, Dostupno na: https://www.in4s.net/podrska-iz-tivta-srbima-na-kim-damjanovic-kosovo-je-bilo-bice-i-ostace-srbija/?sr_pismo=cir

76 *Povjerenje u medije, medijska pismenost i građani Crne Gore*, maj 2023, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfcme.me/wp-content/uploads/Istrazivanje-javnog-mnjenja-2023.pdf>

77 *Raičević: Obavezan referendum o ulasku u NATO*, 26.04.2015, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/184129/raicevic-obavezan-referendum-o-ulasku-u-nato>

78 *Raičević: Vučić poslao vladin avion po mene, hvala mu*, 17.08.2021, *N1 Srbija*, Dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/raicevic-vucic-poslao-vladin-avion-po-mene-hvala-mu/>

79 *Specijalni izvještaj State Department o ruskoj propagandi: Dio mreže akteri državnog udara u Crnoj Gori i In4s*, 14.09.2020, *Standard*, Dostupno na: <https://www.standard.co.me/politika/specijalni-izvjestaj-state-department-o-ruskoj-propagandi-dio-mreze-akteri-drzavnog-udara-u-crnoj-gori-in4s/>

- 80** *Uloga Rusije na Balkanu: SLUČAJ CRNE GORE*, septembar 20221, Digitalni forenzički centar, Dostupno na: <https://dfcme.me/wp-content/uploads/Studija-ruski-utica-j-MNE-online-4.pdf>
- 81** *Federatia Rusă atacă de pe frontul hibrid din Muntenegru*, 4.05.2023, *Telegraph*, Dostupno na: <https://web.archive.org/web/20240219090441/https://telegraph.md/federatia-rusa-ata-ca-de-pe-frontul-hibrid-din-muntenegru/>
- 82** *Semnal de alarmă din Balcani. Rusia atacă de pe frontul hibrid din Muntenegru*, 04.05.2023, *ZIUA*, Dostupno na: <https://web.archive.org/web/20240219140354/https://ziua.md/semnal-de-alar-ma-din-balcani-rusia-ataca-de-pe-frontul-hibrid-din-muntenegru-analiza/>
- 83** PAT УЖИВО - RAT UZIVO, Telegram kanal, pristupljeno 20. 01.2024, Dostupno na: <https://t.me/rat1uzivo?fbclid=IwAR1hhaQKubyaXCI-EbuUKIsv4gnXZgmnHpS4mmF1Xy-uOz417-MAyEGAFW4>
- 84** Из угла Игора Дамјановића: Како сам доживио почаст да будем одликован под Авдејком, jun 2023, IN4Snet, You Tube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=wE5yp-ICUakI&t=3s>
<https://www.youtube.com/watch?v=wE5ypICUakI&t=3s>
- 85** *CGO: I EPCG i CEDIS finansiraju neregistrovani portal IN4S*, 02.06.2022, *Portal Analitika*, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/cgo-i-epcg-i-cedis-finansiraju-neregistrovani-portal-in4s>
- 86** Borozan, N, Ljumović, A, Raičević i Živković saslušani zbog navoda o širenju lažnih vijesti, 13.01.2020, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/raicevic-i-zivkovic-lazne-vijesti/30374689.html>
- 87** *Digital Forensic Center*, Fejsbuk stranica, 16.06. 2022. Dostupno na: https://www.facebook.com/dfcme/posts/1083116329224117/?locale=tr_TR&paipv=0&eav=AfbXV7xf5ejK9o45S74sY3X-8S8tGCeOKuGsdbExMqWi51iWxNaVxezDNEmqKtb4IOWE&.rdr
- 88** *Borbina kontinuirana borba protiv ANB*, 15.01.2020, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfc.me/borbina-kontinuirana-borba-protiv-anb/>
- 89** *DFC monitoring: Najviše negativnih objava o DPS-u, pozitivnih o DF-u*, 17.08.2020, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfcme.me/dfc-monitoring-najvise-negativnih-objava-o-dps-u-pozitivnih-o-df-u/>
- 90** Београдске приче | гост Андрија Мандић, mart 2023, *Srpska RTV*, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=9d4DzOxrolA&t=73s>
- 91** Београдске приче | гост Владимир Павићевић, mart 2023, *Srpska RTV*, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=nScvlznGg4Y>
- 92** Београдске приче | гост Владимир Павићевић, april 2023, *Srpska RTV*, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=np8bdCe4m2k>
- 93** Београдске приче | гост Бојан Панаотовић, april 2023, *Srpska RTV*, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=V8OOanrm7AM>
- 94** *Srpska RTV*, Fejsbuk stranica, Dostupno na: https://www.facebook.com/srpskartv/about_profile_transparency
- 95** *Vesna Veizović RTV*, Fejsbuk profil, 13.03.2023., Dostupno na: <https://web.archive.org/web/20230410075835/https://www.facebook.com/photo/?fbid=10226813174909685&set=a.10206537628313692>

- 96** Media centar: Prva TV i Adria TV favorizuju Mandića, 09.03.2023, Pobjeda, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/media-centar-prva-tv-i-adria-tv-favorizuju-mandica>
- 97** JUTRO - Tema jutra - Jovan Vucurovic, Damjan Culafic, Bojan Zekovic 2023-06-02, 02.06.2023, Prva Crna Gora, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=WeezNptJVbs>
- 98** JUTRO Tema jutra-Maja Vukićević, Ivan Vujović, Miodrag Lekić-2023-05-31, 31.05.2023, Prva Crna Gora, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=EZnid571INy>
- 99** JUTRO Pregled štampe-Luka Krstović, Zdravko Kasalica-2023-06-01, 01.06.2023, Prva Crna Gora, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=C3cTkOdgHEI>
- 100** JUTRO-Pregled štampe- Nikola Goranović i Stefan Vukmanović 2022_02_25, 25.02.2022, Prva Crna Gora, Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=zHww9tK_aKg
- 101** Любомир Радинович, Fejsbuk profil, 25.08.2023., Dostupno na: <https://www.facebook.com/100024486251249/videos/pcb.1555151341977726/951097702643751>
- 102** Borozan N., Ljumović A., Ruska podrška Demokratskom frontu, 12.12.2017, Radio Slobodna Evropa, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/rodina-drzavni-udar-je-politicki-ap-surd/28912334.html>
- 103** Любомир Радинович, Fejsbuk profil, 22.12.2022, Dostupno na: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1408221090004086&set=a.276639283162278>
- 104** Tomović D., NOVI MEDIJSKI BLOK: Rusiji sa ljubavlju, 18.19.2017, Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore, Dostupno na: <https://www.cin-cg.me/novi-medijiski-blok-rusiji-sa-ljubavlju/>
- 105** DRŽAVNIČKI PREDSTAVIO CRNU GORU Andrija Mandić završio posjetu Briselu, 14.02.24, Aloonline.me, Dostupno na: <https://aloonline.me/crna-gora/drzavnicki-predstavio-crnu-goru-andrija-mandic-zavrshio-posjetu-briselu/>
- 106** „Српска 24“, нови портал у Црној Гори: Доследно против комуниста и за српски политички и духовни интегралizam, 15.12.2019, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/srpska-24-novi-portal-u-crnoj-gori-dosljedno-protiv-komunista-i-za-srpski-politicki-i-duhovni-integralizam/>
- 107** V.J., Kako i kada je Mandić postao 'ČETNIČKI VOJVODA SRPSKIH ZEMALJA', 28.10.2023, Antena M, Dostupno na: <https://www.antenam.net/politika/303465-kako-i-kada-je-mandic-postao-cetnicki-vojvoda-srpskih-zemalja>
- 108** Spektakl u Hiltonu: Kreće sa radom TV ADRIA, spojiće-nespojivo! (FOTO+VIDEO), 29.09.2021, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/spektakl-u-hiltonu-krece-sa-radom-tv-adria-spojice-nespojivo-fotovideo/>
- 109** Festival „Skale“: RTCG i Adria-Jadran medijska grupa potpisali Ugovor o strateškom partnerstvu, 17.05.2022., Adria, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/zabava/festival-skale-rtcg-i-adria-jadran-medijska-grupa-potpisali-ugovor-o-strateskom-partnerstvu/>
- 110** Nastavlja se progon po nalogu ANB-a: Vlasniku TV ADRIA zabranjen ulazak u Crnu Goru!, 20.10.2022, Adria, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/nastavlja-se-progon-po-nalogu-anb-a-vlasniku-tv-adria-zabranjen-ulazak-u-crnu-goru/>
- 111** Jankovic K., TV Adria dobila nacionalnu frekvenciju, 25.10.2022, Pobjeda, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/tv-adria-dobila-nacionalnu-frekvenciju>
- 112** Veliko priznanje za TV ADRIA: Stoiljkoviću godišnja nagrada Udruženja novinara Crne Gore, 20.01.2023., Adria, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/veliko-priznanje-za-tv-adria-stoiljkovicu-godishnja-nagrada-udruzenja-novinar-a-crne-gore/>
- 113** Predsjednik Ugande imenovao Stoiljkovića za trgovinskog predstavnika te zemlje za Jugoistočnu

Evropu, 12.12.2022., *Adria*, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/predsjednik-ugan-de-imenovao-stoilkovica-za-trgovinskog-predstavnika-te-zemlje-za-jugoistocnu-evropu/>

114 Disinfo Brief, februar 2023, Digitalni forenzički centar, Dostupno na: https://dfcme.me/wp-content/uploads/DISINFO-Brief_mne-4.pdf

115 FLEŠ: BLOKIRANA CRNA GORA - OPOMENUTI ONI KOJI HOĆE MANJINSKU VLADU, 24.02.2022, *Adria TV Monteengro*, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Lu53ZsiJg78>

116 Navodna istraživanja Centra samostalnih istraživača (CSI), 08.03.2023, Digitalni Forenzički Centar, Dostupno na: <https://dfc.me/navodna-istrazivanja-centra-samostalnih-istrazivaca-csi/>

117 Stoilković istupio iz vlasničke strukture AMS i *Adria TV*: "Novim investitorima želim sreću u daljem radu", 03.04.2023., *Adria*, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/stoilkovic-istupio-iz-vlasnicke-strukture-ams-i-adria-tv-novim-investitorima-zelim-srecu-u-daljem-radu/>

118 K.K., *Ilinčić širila govor mržnje i mizoginiju*, 07.11.2023., *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/ilincic-sirila-govor-mrznje-i-mizoginiju>

119 Zečević, N., *Umjesto profesionalaca izabrali partijske funkcionere i ideologe*, 13.05.2023., *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/umjesto-profesionalaca-izabrali-partijske-funkcionere-i-ideologe>

120 M.K., *Konsultant Ministarstva slavi ratnog zločinca*, 09.06.2021, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/546357/konsultant-ministarstva-slavi-ratnog-zlocinca>

121 Martinović J., *Formirana komisija bez ijednog stručnjaka za montenegrstiku*, 25.01.2024, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/formirana-komisija-bez-ijednog-strucnjaka-za-montenegrstiku>

122 Backović S., *Vlada mora da zna - finansiranjem vjerskih škola krši Ustav i zakone*, 15.12.2023, *Antena M*, Dostupno na: <https://www.antenam.net/stav/308661-vlada-mora-da-zna-finansiranjem-vjerskih-skola-krsi-ustav-i-zakone>

123 PREDLOG ZA FINANSIRANJE NAUCNE USTANOVE INSTITUT ZA SRPSKU KULTURU NIKSIC, IZ TEKUCE BUDZETSKE REZERVE, 03.04.2023, Vlada Crne Gore, Dostupno na: <https://wapi.gov.me/download/34d51ddf-3771-480e-b025-b89d9fac1544?version=1.0>

124 Научни скуп "160 година Цетињске богословије"; Митрополит Јоаникије: Историја ове школе нас обавезује да се вјеронаука врати у школе, Novembar 2024, *IN4S*, Dostupno na: <https://www.in4s.net/naucni-skup-160-godina-cetinjske-bogoslovije-mitropolit-joanikije-istorija-ove-skole-nas-obavezuje-da-se-vjeronauka-vrati-u-skole/>

125 ОДЛУКА о суфинансирању пројеката који својим квалитетом доприносе очувању и јачању веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, РЕПУБЛИКА СРБИЈА МИНИСТАРСТВО СПОЉНИХ ПОСЛОВА Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у регион, 23. 06.2023., Dostupno na: https://www.dijaspora.gov.rs/files/22/Odluka_obrazovanje_2023.pdf

126 Novovic B., *U Nikšiću otvorena Ljetnja škola srpskog jezika za strance*, 10.07.2023, *Sputnik Srbija*, Dostupno na: <https://lat.sputnikportal.rs/20230710/u-niksicu-otvorena-ljetnja-skola-srpskog-jezika-za-strance-1158307690.html>

127 Kadić V., *POSLE POPISA I RAZGOVORI O JEZIKU Mandić za "Novosti" - I na prebrojavanju koje je organizovao bivši režim najveći broj ljudi govorio srpski*, 16.1.2023, *Novosti*, Dostupno na: <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/1305780/posle-popisa-razgovori-jeziku-mandic-novosti-prebrojavanju-koje-organizovao-bivsi-rezim-najveci-broj-ljudi-govorio-srpski>

128 ZBCG: *Vrijeme da se konačno dobije prava slika o stanju u državi*, 01.10.2023, *Agencija Mina*, Dostupno na: <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/zbcg-vrijeme-da-se-konacno-dobije-prava-slika-o-stanju-u-drzavi/>

129 *Protiv popisa oni koji su nelegalno stekli imovinu*", 04.10.2023, *RTCG*, Dostupno na: <https://rtcg.me/vijesti/politika/474226/-protiv-popisa-oni-koji-su-nelegalno-stekli-imovinu.html>

130 Monstat: Popisom se ne prikupljaju informacije o tome koliko ko ima stanova, 17.10.2023, Agencija Mina, Dostupno na: <https://ghostarchive.org/archive/or3MS>

131 Šaponjić Z., RT Balkan istražuje: Zašto je popis u Crnoj Gori za DPS i Mila "opasan i neregularan"?, 19.10., 2023, RT Balkan, Dostupno na: <https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/56267-crna-gora-popis-boj-kot-problemi-smetnje/>

132 Cicmil D., Vučić: Zainteresovan sam za rezultate popisa u Crnoj Gori, Vijesti, 18.03.2021., Dostupno na: <https://www.vijesti.me/svijet/balkan/522063/vucic-zainteresovan-sam-za-rezultate-popisa-u-crnoj-gori>

133 Milona zanima pozicija srpskog jezika nakon popisa; Milatović: Ključni podaci početna tačka za pametnije odluke, 24. 01.2024, Portal Analitika, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/milona-zanima-pozicija-srpskog-jezika-nakon-popisa-milatovic-kljucni-podaci-pocetna-tacka-za-pametnije-odluke>

134 (INTERVJU) Vučević za BORBU: Vjerujem da će koalicioni sporazum biti ispoštovan i da će predstavnici koalicije ZBCG ući i u Vladu; Otvoreni Balkan i dalje posjeduje veliki i neiskorišteni potencijal! 14.01.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/intervju-vucevic-za-borbu-vjerujem-da-ce-koalicioni-sporazum-bit-i-spostovan-i-da-ce-predstavnici-koalicije-zbcg-uci-i-u-vladu-otvoreni-balkan-i-dalje-posjeduje-veliki-i-neiskorisцени-potencijal/>

135 Ministar Milićević: Na popisu se ponosno izjasnite - onako kako su to vekovima činili vaši preci!, 06.12.2023, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/vesti/politika/853941/dorde-milicevic-popis-crna-gora>

136 Đurđev: Srpska liga apeluje na državu Srbiju da uvede sistem pozitivne diskriminacije prema Srbima iz Crne Gore!, oktobar 2023, Pink.rs, Dostupno na: <https://pink.rs/politika/536756/djurdjev-srpska-liga-apeluje-na-drzavu-srbiju-da-uvede-sistem-pozitivne-diskriminacije-prema-srbima-iz-crne-gore>

137 D.C., Studenti iz Crne Gore na sastanku u Vladi Srbije: "Popisnica da bude dokaz za besplatno školovanje", 26.10.2023, Vijesti, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/679296/studenti-iz-crne-gore-na-sastanku-u-vladi-srbije-popisnica-da-bude-dokaz-za-besplatno-skolovanje>

138 (ФОТО) Билборди „Пonosни на своје српско“ осванули у Српској Боки!, oktobar 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/foto-bilbordi-ponosni-na-svoje-srpsko-osvanu-li-u-srpskoj-boki1/>

139 (ПONOСНИ НА СВОЈЕ СРПСКО) Зашто је важно да се на попису изјаснимо као Срби!, oktobar 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/ponosni-na-svoje-srpsko-zasto-je-vazno-da-se-na-popisu-izjasnimo-kao-srbi/>

140 Гојко Раичевић: Треба да нађемо терапију кад имамо успостављену дијагнозу, 16.12.202, IN4Snet, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=aSI7s7F3NUU>

141 Živković: Popis će pokazati da je više osoba u biračkom spisku nego što ih živi u CG; Mihailović: Mjesec dana je kratak rok, 24.10.2023, Adria, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/zivkovic-popis-ce-pokazati-da-je-vise-osoba-u-birackom-spisku-nego-sto-ih-zivi-u-cg-mihailovic-mjesec-dana-je-kratak-rok/>

142 Rezultati popisa na uzorku od 80 odsto prebrojanog materijala: Srbi bilježe najveći rast u odnosu na 2011, srpskim jezikom govori većina stanovništva, 03.12.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/rezultati-popisa-na-uzorku-od-80-odsto-prebrojanog-materijala-srbi-biljeze-najveci-rast-u-odnosu-na-2011-srpskim-jezikom-govori-vecina-stanovnistva/>

143 Vulic A., SRPSKI JE VEĆINSKI U CRNOJ GORI: Stižu preliminarni rezultati popisa, 02.01.2024, Alo, Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/svet/850968/srpski-je-vecinski-u-crnoj-gori-stizu-preliminarni-rezultati-popisa/vest>

144 Porastao broj Srba u Crnoj Gori, većina stanovništva govori srpskim jezikom: Stižu rezultati popisa, 02.01.2024, Informer, Dostupno na: <https://informer.rs/planeta/balkan/862049/porastao-broj-srba>

[ba-u-crnoj-gori-vecina-stanovnistva-govori-srpskim-jezikom-stizu-rezultati-popisa](#)

145 B. K. i E. S. T., *SRPSKI JE VEĆINSKI U CRNOJ GORI: Stižu preliminarni rezultati popisa*, 02.01.2024, *Republika*, Dostupno na: <https://nizelige.republika.rs/vesti/drustvo/500833/rezultati-popisa-stanovnistva-u-crnoj-gori>

146 *SRPSKI JE VEĆINSKI U CRNOJ GORI: Stižu preliminarni rezultati popisa*, 02.01.2024, *Info plus*, Dostupno na: <https://infopuls.rs/2024/01/02/srpski-je-vecinski-u-crnoj-gori-stizu-prelimarni-rezultati-popisa/?fbclid=IwAR1AshdTe7z8EfrW6TppaYWYN97ufuvSHFySvVqRwTJyLW1zHR-DeGlcGoiU>

147 *Rezultati popisa na 80% materijala: Srbi bilježe najveći rast u odnosu na 2011, srpskim jezikom govori većina stanovništva*, *Odbrana*, Dostupna na: <https://odbrana.info/rezultati-popisa-na-80-prebrojanog-materijala-srbi-biljeze-najveci-rast-u-odnosu-na-2011-srpskim-jezikom-govori-vecina-stanovnistva/>

148 Paunović B., *KO SE PLAŠI ISTINE? Rezultati popisa u Crnoj Gori za mnoge šokantni*, 08.01.2024, *Alo*, Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/svet/853356/ko-se-plasi-istine-rezultati-popisa-u-crnoj-gori-za-mnoge-sokantni/vest>

149 Kadić V., *PREKO POPISA KORENIMA? Hoće li se o identitetskim pitanjima građani Crne Gore konačno izjasniti slobodno*, 26.09.2024, *Novosti*, Dostupno na: <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/1284445/preko-popisa-korenima-hoce-identitetskim-pitanjima-gradjani-crne-gore-konacno-izjasniti-slobodno>

150 *HAOS U CRNOJ GORI Popisivači odbijaju da upisuju Srbe: "Sami popunjavaju tabele"*, 06.12.2023, *Alo*, Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/svet/839166/popisivaci-odbijaju-da-upisuju-srbe-sami-popunjavaju-tabele/vest>

151 *NEREGULARNOSTI ZA KAZNU: Popisivač SAMOINICIJATIVNO upisivao nacionalnost CRNOGORAC*, 06.12.2023, *Srbija danas*, Dostupno na: <https://www.sd.rs/vesti/info-u-crnoj-gori-popisivac-upisao-nacionalnost-na-osnovu-drzavljanstva-2023-12-06>

152 Trklja M., *Прекрштају Србе у Црногорце: Преvara на попису по Миловим методама*, 06.12.2023, *Sputnik Srbija*, Dostupno na: <https://sputnikportal.rs/20231206/prekrstaju-srbe-u-crnogorce-prevara-na-popisu-po-milovim-metodama-1164731535.html>

153 *Вашингтон и Лондон би да се умешају у попис у Црној Гори, Милатовић одговара: Ми смо демократија*, 26.11.2023, *RT Balkan*, Dostupno na: <https://rt.rs/srbija-i-balkan/63878-milatovic-popis-crna-gora/>

154 *Novović B., Неко се страшно боји истине о броју Срба у Црној Гори*, 28.09.2023, *Sputnik Srbija*, Dostupno na: <https://sputnikportal.rs/20230928/neko-se-strasno-boji-istine-o-broju-srba-u-crnoj-gori--1161802276.html>

155 *Вукović А., РТ Балкан истраживање: Већина Црногораца прича српски, Јоаникију верују више него Милатовићу*, 16.10.2023, *RT Balkan*, Dostupno na: <https://rt.rs/srbija-i-balkan/67128-crna-gora-istrazivanje-rezultati-stavovi-demografija/>

156 *Monstat: Preliminarni rezultati popisa o broju stanovnika 25. januara*, 21.01.2024, *Antena M*, Dostupno na: <https://www.antenam.net/drustvo/312462-monstat-preliminarni-rezultati-popisa-o-broju-stanovnika-25-januara>

157 *Perović: SPC nije agitovala pred popis, na našim skupovima ne širi se antidržavni uticaj*, 17.01.2024, *Portal Analitika*, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/perovic-spc-nije-agitovala-pred-popis-na-nasim-skupovima-ne-siri-se-antidrzavni-uticaj>

158 *Милица Ђурђевић Стаменковски, Fejsbuk profil*, 08.10.2023, Dostupno na: <https://www.facebook.com/100044314935373/posts/895150915305398>

159 *Jevanđelje na srpski način: Metodije potvrdio da u eparhiji za pravoslavce računa samo Srbe*, 19.10.2023, *Portal Analitika*, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/jevanđelje-na-srpski-nacin-metodije-potvrdio-da-u-eparhiji-za-pravoslavce-racuna-samo-srbe>

- 160** Predavanje povodom 530 godina od početka štampanja Oktoiha Prvoglasnika u Pljevljima, 12.10.2023, PV portal, Dostupno na: <https://pvportal.me/2023/10/predavanje-povodom-530-godina-od-pocetka-stampanja-oktoiha-prvoglasnika-u-pljevljima/>
- 161** Plamenac J., Prof. Srđa Trifković i crnogorski jezik, 29.12.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/prof-srdja-trifkovic-i-crnogorski-jezik/>
- 162** Backović M., Подсјетник, октобар 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/podsjetnik/>
- 163** Backović M., Повратак отписаних..., октобар 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/povratak-otpisanih-4/>
- 164** Otac Darko Đogo za BORBU: Litije nisu samo integrisale razbijano srpstvo u Crnoj Gori već i srpstvo u cijeloj Otadžbini!, 14.12.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/otac-darko-djogo-za-borbu-litije-nisu-samo-integrisale-razbijano-srpstvo-u-crnoj-gori-vec-i-srpstvo-u-cijeloj-otadzbinil/>
- 165** Otac Nenad Ilić za BORBU: Na Srbima je da svjedoče moral predaka, Crna Gora mora imati budućnost!, 15.12.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/otac-nenad-ilic-za-borbu-na-srbima-je-da-svjedoce-moral-predaka-crna-gora-mora-imati-buducnost/>
- 166** Mitropolit Joanikije o popisu: Neumjesno je pitati mitropolita je li Srbin pravoslavne vjere – jasno je ko sam i što sam!, 05.12.2023, Adria, Dostupno na: <https://adria.tv/vijesti/drustvo/mitropolit-joanikije-o-popisu-neumjesno-je-pitati-mitropolita-je-li-srbin-pravoslavne-vjere-jasno-je-ko-sam-i-sto-sam/>
- 167** Завјетници Тврдош Никшић, Fejsbuk stranica, 02.12.2023, Dostupno na: <https://web.archive.org/web/20240119081334/https://www.facebook.com/photo/?fbid=332924072707972&set=a.229781749688872>
- 168** Miholjski zbor: Oštro osuđujemo najavu mandataru Spajića da popis bude odložen na mjesec dana, 26. 10. 2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/miholjski-zbor-ostro-osudjujemo-na-javu-mandataru-spajica-da-popis-bude-odlozen-na-mjesec-dana/>
- 169** Raković: Jedino je srpski identitet većinski u Crnoj Gori, Srbi će biti apsolutna većina na popisu 2031. godine!, 07.01.2024, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/rakovic-jedino-je-srpski-identitet-vecinski-u-crnoj-gori-srbi-ce-bit-apsolutna-vecina-na-popisu-2031-godine/>
- 170** Раковић о попису: Слободно изјашњавање гарантује да ће Срби у Црној Гори бити већина, новембар 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/rakovic-o-popisu-slobodno-iz-jasnjanje-garantuje-da-ce-srbi-u-crnoj-gori-bit-vecina/>
- 171** Попис у Црној Гори, пажња у региону и инострани фактори, новембар 2023, IN4S, Dostupno na: <https://www.in4s.net/popis-u-crnoj-gori-paznja-u-regionu-i-inostrani-faktori/>
- 172** Savić: Popis nije pravo već dužnost građana, nije isto kao biračko parvo, 21.10.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/savic-popis-nije-pravo-vec-duznost-gradjana-nije-isto-kao-biracko-pravo/>
- 173** Bokan za BORBU: Ljudi će konačno slobodno moći da kažu ko su i šta su – to je rezultat litija, to je rezultat slobode!, 08.12.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/bokan-za-borbu-ljudi-ce-konacno-slobodno-moci-da-kazu-ko-su-i-shta-su-to-je-rezultat-litija-to-je-rezultat-slobode/>
- 174** Dragoslav Bokan za BORBU: Moramo izgraditi zajednički srpski narativ; Crna Gora je svrstavanjem protiv Rusije u protivprirodnom bludu izgubila dušu i izdala sopstvenu istoriju!, 06.03.2022, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/dragoslav-bokan-za-borbu-moramo-izgraditi-zajednicki-srpski-narativ-crna-gora-je-svrstavanjem-protiv-rusije-u-protivprirodnom-bludu-izgubila-dusu-i-izdala-sopstvenu-istoriju/>
- 175** Antić Č., Popis, 23.10.2023, Borba, Dostupno na: <https://borba.me/popis-3/>
- 176** Sinanović S., Povratak vidovdanskoj etici u Crnoj Gori, 02.10.2020, Novi standard, Dostupno na: <https://standard.rs/2020/10/02/mi-znamo-ko-smo-povratak-vidovdanskoj-etici-u-crnoj-gori/>

- 177** NJEGOŠEVA KAPELA NA LOVČENU SRPSKA SVETINJA, 15.01.2023, *Novosti*, Dostupno na: <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1190302/istorijski-dodatak-vecernje-novosti>
- 178** Стефан Синановић: Потискивање српског језика, прогон политичких неистомисленика и насртај на СПЦ, 18.12.2022, IN4Snet, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=LjcBJzGrOSq>
- 179** "Mi znamo ko smo": Šta je Popis stanovništva?, 23.09.2023, *Borba*, Dostupno na: <https://borba.me/mi-znamo-ko-smo-sta-je-popis-stanovnistva/>
- 180** Mandić: Sramna presuda Mladiću, 22.11.2017, *Portal Analitika*, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/286994--mandic-sramna-presuda-mladicu>
- 181** Hasić, N, *Dosje Stava: Kako je SPC poticala i pravdala agresiju i relativizirala genocid nad Bošnjacima*, 15.02.2023, *Stav*, Dostupno na: <https://stav.ba/vijest/dosje-stava-kako-je-spc-poticala-i-pravdala-agresiju-i-relativizirala-genocid-nad-bosnjacima-/15185>
- 182** Janković, S, *Amfilohije Radović: Mitropolit molitve i kletve*, 30.10.2020, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-amfilohije-in-memoriyam/30919884.html>
- 183** *Amfilohije: Strahujem da Vučić vodi politiku izdaje Srbije i Kosova*, 08.01.2018, *Radio Slobodna Evropa*, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/28962447.html>
- 184** Jovanović, V, *Amfilohijeva grobnica*, 01.11.2020, *Antena M*, Dostupno na: <https://www.antenam.net/index.php/drustvo/religija/176749-amfilohijeva-grobnica#>
- 185** Zečević, N, *Porfirije ukinuo Amfilohijev Episkopski savjet ali je ostavio „svoj“ u Hrvatskoj*, 25.09.2021, *Pobjeda*, Dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/porfirije-ukinuo-amfilohijev-episkopski-savjet-ali-je-ostavio-svoj-u-hrvatskoj>
- 186** Dragaš, N, *Porfirije raskrstio sa Amfilohijevim ljudima*, 24.08.2021, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/563449/porfirije-raskrstio-sa-amfilohijevim-ljudima>
- 187** *Spominski kompleks Dola in revizija zgodovine*, 18.12.2023, Oddelek za zgodovino FF UL, YouTube, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=nwqjB4aC2ec>
- 188** D.C., *Vučić: U vladu Crne Gore mogu samo oni koji govore najgore o Srbiji, neće popis jer će Srba biti više*, 21.10.2023, *Vijesti*, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/678624/vucic-u-vladu-crne-gore-mogu-samo-oni-koji-govore-najgore-o-srbiji-neze-popis-je-er-ce-srba-bit-vise>

IMPRESUM

IZDAVAČ: Digitalni forenzički centar
GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA: Azra Karastanović
AUTORI: Digitalni forenzički centar
DIZAJN I PRIPREMA ZA ŠTAMPU: Ana Đurković
TIRAŽ: 100 primjeraka
ŠTAMPA: Golbi Print Podgorica

CIP - KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI
NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE, CETINJE

ISBN 978-9911-569-00-4
COBISS.CG-ID 28719620



Ovaj projekat finansira Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.



DFC

DIGITALNI FORENZIČKI CENTAR